

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

ЮРИДИЧНИЙ ЧАСОПИС

***Національної академії
внутрішніх справ***

1(21)'2021

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International (ICV 2020 = 54.08);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 16, i10-індекс – 27);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2021**

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ

1
(21)
2021

Науковий журнал • Виходить двічі на рік • Заснований 2011 року • Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну реєстрацію серії KB № 17476-6226 ПР від 1 лютого 2011 року • Включений до переліку наукових фахових видань України за категорією «Б» (наказ МОН України від 28 грудня 2019 року № 1643) • Рекомендовано вченою радою Національної академії внутрішніх справ від 24 червня 2021 року (протокол № 14)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор юридичних наук, професор;
Бараш Є. Ю., доктор юридичних наук, професор;
Відацкі Ян, доктор філософії, професор;
Джуза О. М., доктор юридичних наук, професор;
Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;
Кришевич О. В., кандидат юридичних наук, доцент;
Олійник О. С., кандидат юридичних наук, доцент;

Орлов Ю. Ю., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Павленко С. О., кандидат юридичних наук;
Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;
Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;
Сергєєва Д. Б., доктор юридичних наук, старший науковий співробітник;
Удалова Л. Д., доктор юридичних наук, професор;
Чорноус Ю. М., доктор юридичних наук, професор

Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість, а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть особисто автори

Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ : наук.
Ю704 журн. / [редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр.
справ, 2021. – № 1 (21). – 118 с.

Адреса редакції:

пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (044) 520-08-47
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

lawjourn.naiu.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

LAW MAGAZINE

***of the National Academy
of Internal Affairs***

1(21)'2021

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- CrossRef (DOI: 10.33270);
- ISSN International Centre;
- ORCID;
- Open Ukrainian Citation Index (Ukraine);
- Index Copernicus International (ICV 2020 = 54.08);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 16, i10-index – 27);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2021**

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs

**1
(21)
2021**

Ůridičnij časopis Nacional'noi akademii vnutrišnih sprav

Scientific magazine • Issued two times a year • Established in 2011 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 17476-6226 ПР dated February 1th, 2011 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 1643, dated December 28th, 2019) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 14, dated June 24th, 2021)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Barash Ye., Doctor of Law, Professor;

Vidatski Yan, Doctor of Philosophy, Professor;

Dzhuzha O., Doctor of Law, Professor;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Oliinyk O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Orlov Yu., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Serhieieva D., Doctor of Law, Senior Research Fellow;

Udalova L., Doctor of Law, Professor;

Chornous Yu., Doctor of Law, Professor

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Law Magazine of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2021. – No. 1 (21). – 118 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (044) 520-08-47

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

МОТЛЯХ О. І.

Морально-етичні засади в діяльності
спеціаліста-поліграфолога7

MOTLIACH O.

Moral and Ethical Principles in the Activity
of a Polygraphologist

КРИВИЦЬКИЙ Ю. В.

Реформаційна проблематика в наукових працях
викладачів кафедри теорії держави та права
Національної академії внутрішніх справ15

KRYVYTSKYI Yu.

Reformation Issues in the Scientific Works of Lecturer
of the Department of Theory of State and Law
of the National Academy of Internal Affairs

ВИСОЦЬКА Н. В.

Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії
домашньому насильству в Україні24

VYSOTSKA N.

Historical and Legal Analysis of Criminal Law Counteraction
Domestic Violence in Ukraine

МЕШКОВОЙ К. О.

Історичний розвиток адміністративно-правового забезпечення
діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України32

MIESHKOVOI K.

Historical Development of Administrative and Legal Support
of the Activity of Inquiry Units of the National Police of Ukraine

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

БУКАЧ В. В., КАМІНСЬКА Н. В., МЕДВІДЬ Л. П.

Інституційні гарантії конституційних політичних прав
і свобод людини та громадянина в Україні39

BUKACH V., KAMINSKA N., MEDVID L.

Institutional Guarantees of Constitutional Political Rights
and Freedoms of Persons and Citizens in Ukraine

РИЖУК І. В., БРИГІНЕЦЬ О. О., ГАЛУС О. О.

Антикорупційна політика у сфері публічного управління
соціальною галуззю в умовах децентралізації47

RYZHUK I., BRYHINETZ O., HALUS O.

Anti-Corruption Policy in the Field of Public Management
of the Social Sector in the Context of Decentralization

БЕЗГІНСЬКИЙ Б. Г.

Об'єктивна сторона складу кримінального
правопорушення незаконного збагачення55

BEZHYNISKYI B.

The Objective Side of Illegal Enrichment

ВОЙТЕНКО Н. Ю

Поняття та форми реалізації виборчих прав громадян
 на місцевих виборах62

VOITENKO N.

Concepts and Forms of Realization of Citizens'
 Voting Rights in Local Elections

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

БОГАТИКОВ О. В.

Особливості розкриття незаконного заволодіння
 нерозмитненими автомобілями,
 вчиненого організованими групами68

BOHATYKOV O.

Specifics of Disclosure of Illegal Seizing of Uncleaned
 Cars Committed by Organized Groups

ПРУС І. М.

Правові засади протидії гендерно зумовленому
 насильству під час збройного конфлікту на Сході України74

PRUS I.

Legal Principles to Combat Gender-Based Violence
 during Armed Conflict in Eastern Ukraine

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

ГОЛУБОШ В. В.

Трансформація підходів поліцейського функціонування
 в руслі впровадження теорії розбитих вікон і моделі САРО81

HOLUBOSH V.

Transformation of Approaches to Police Functioning in the Route of Implementation
 of the Theory of Broken Windows and the SARO Model

ЛЕВЧЕНКО Ю. О.

Світовий досвід запобігання булінгу91

LEVCHENKO Yu.

World Experience Against Bullying

КРОТЮК А. М.

Зарубіжний досвід участі громадськості
 в запобіганні корупційним злочинам98

KROTIUK A.

Foreign Experience of Public Participation
 in the Prevention of Corruption

КУЗЬМЕНКО І. Г.

Співробітництво МВС України з поліцейськими відомствами
 країн ЄС та НАТО у сфері професійної підготовки
 управлінських кадрів 106

KUZMENKO I.

Cooperation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine
 with the Police Departments of the Countries of EU and NATO
 in the Field of Professional Training of Managerial Staff

ДО УВАГИ АВТОРІВ 113

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА

УДК 343 (045)

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.7>

Мотлях О. І. — доктор юридичних наук, професор, завідувач наукової лабораторії з проблем психологічного забезпечення та психофізіологічних досліджень ННІЗДН Національної академії внутрішніх справ, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Морально-етичні засади в діяльності спеціаліста-поліграфолога

Метою статті є дослідження питання запровадження морально-етичних засад у професійній діяльності спеціаліста-поліграфолога. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з огляду на поставлену мету, специфіку об'єкта та предмета дослідження. Зокрема, це загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ і їхній зв'язок з теорією та практикою щодо запровадження морально-етичних засад у професійній діяльності спеціаліста-поліграфолога, а також спеціальні методи дослідження, а саме: метод системного аналізу, порівняльно-правовий, системно-структурний і метод прогнозування. **Наукова новизна.** З огляду на нові тенденції в становленні й розвитку міждисциплінарної науки поліграфології, уперше обґрунтовано потребу в порушенні питання щодо запровадження морально-етичних засад у діяльності спеціаліста-поліграфолога та запропоновано шляхи впорядкування наявних прогалин, що пов'язані з ними, а також висвітлено зміст ключових складових зазначеної науки. **Висновки.** Обґрунтовано наукову позицію щодо важливості морально-етичних засад у діяльності спеціаліста-поліграфолога, оскільки вони виконують як виховну, так і контрольну функції, без яких діяльність із застосуванням поліграфа є не цілком упорядкованою. Специфіка зазначеної галузі наукових знань потребує від поліграфологів особливого ставлення до осіб, які через певні життєві обставини звертаються до цього процесу діяльності та спеціалістів, що його забезпечують, з метою отримання додаткових інформаційних даних у конкретних нагальних для них питаннях. Невпорядкованість морально-етичних засад у діяльності поліграфолога залишає цей процес поза контролем, що може негативно позначитися як на репутації самого спеціаліста, який його забезпечує, так і призвести до негативного ставлення до поліграфологічної діяльності та її специфіки.

Ключові слова: поліграф; поліграфологія; поліграфолог; морально-етичні засади діяльності; комунікація.

Вступ

Розвиток поліграфології в Україні як нової міждисциплінарної науки та пов'язаної з нею практичної діяльності щодо проведення досліджень із застосуванням поліграфа, спонукав до порушення питання щодо запровадження морально-етичних засад у цей специфічний процес. Викликано це тим, що поліграфологічна діяльність має низку притаманних саме їй особливостей, пов'язаних з отриманням конфіденційної інформації спеціалістом-поліграфологом від досліджуваної особи в процесі проведення досліджень із застосуванням поліграфа. Важливою складовою такої діяльності є комунікація як процес обміну інформацією різних за категоріями та за статусом осіб, яких залучено до цієї сфери і які взаємодіють між собою задля розв'язання конкретних питань в межах визначених завдань. Вона не завжди є злагодженою, особливо в спілкуванні поліграфолога з досліджуваною особою, яка намагається перехитрити й обійти процедуру із застосуванням поліграфа. Це часто виводить із рівноваги спеціалістів, які своєрідно реагують на нещиріх осіб, навіть дещо упереджено. І навпаки — досліджувані особи застосовують до поліграфологів елементи психологічного тиску заради поблажливого до них ставлення, хизуючись своїм статусом чи зв'язками із високопосадовцями. Упорядкування зазначених

вище питань формує основу щодо актуальності теми цієї наукової статті.

На жаль, проблематика морально-етичних засад у діяльності спеціаліста-поліграфолога є не достатньо вивченою та не набула належного обговорення й викладу в наукових здобутках дослідників поліграфа. Деякі аспекти цього питання окреслили в наукових працях такі вітчизняні вчені й практики, як: В. І. Барко, В. О. Варламов, Г. В. Варламов, В. М. Князев, В. В. Коровін, О. Р. Малхазов, Т. Р. Морозова, О. А. Назаров, О. П. Сошніков, І. П. Усіков, Ю. І. Холодний, В. О. Шаповалов та ін. Є змістовні наукові напрацювання у галузі поліграфології з акцентом на морально-етичні засади діяльності спеціалістів-поліграфологів і в іноземних вчених і дослідників поліграфа (Widacki, & Szuba-Boron, 2017; Gołaszewski, 2019; Horvath, 2020; Stanley, 2020). Однак і нині залишилася низка нерозв'язаних важливих питань у цьому напрямі дослідження, що потребує наукового переосмислення.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є системний аналіз і виклад матеріалу, пов'язаного із запровадженням морально-етичних засад у діяльність спеціаліста-поліграфолога. Обґрунтування ключових позицій проблематики цього питання зроблено на підставі

запропонованих наукових позицій вітчизняних учених у галузі психології та поліграфології.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

1) висвітлити основоположні науково-теоретичні засади моралі й етики, їхнє змістове наповнення та вихід на практику;

2) розкрити важливість запровадження морально-етичних засад у практичну поліграфологію та пов'язану з нею діяльність;

3) окреслити специфіку процесу діяльності спеціаліста-поліграфолога у взаємозв'язку з морально-етичними засадами;

4) обґрунтувати потребу в запровадженні етичного кодексу в діяльності спеціаліста-поліграфолога.

Виклад основного матеріалу

Кожна сфера діяльності, спрямована на виконання певного виду завдань чи надання відповідних послуг, окрім свого основного призначення, повинна бути упорядкованою правилами поведінки, розробленими й встановленими для персоналу, що працює, які орієнтовані на забезпечення морально-етичних засад у роботі з клієнтами. Відповідно до офіційних тлумачень термін «мораль» походить від латинських слів «moralitas» (моральний) і «mores» – «звичай», «воля», «закон», «властивість», та є системою поглядів, уявлень, норм, оцінок, що регулюють поведінку людей у суспільстві та є однією із форм суспільної свідомості (Abolina, & Nadolny, 2002). Мораль є свідченням певного рівня розвитку, духовної зрілості людини, характеру її відносин з іншими людьми та світом. Це – система поглядів, уявлень, норм й оцінок, що впорядковує поведінку людей, а також охоплює всі сфери суспільного буття: ті, що регулює держава (політика, виробництво, соціальна сфера, сім'я тощо), і ті, які непадвладні державі (любов, дружба, товаришування, побут, уподобання тощо). На думку Н. Купріної та С. Масленнікової, мораль регламентує поведінку особистості, встановлює межі, які не можна переступати, застерігає від неприйнятних та небезпечних в поведінці (Kuprina, & Maslennikova, 2015).

Отже, мораль слугує регулятором моральної поведінки людини. Підґрунтям її формування є «психологічні рефлексії», що виробляються внаслідок тривалої дії страху соціального суду та неусвідомлюваних механізмів психологічного захисту. Мораль має свою структуру й утворює два напрями: моральну свідомість і моральну практику (моральність). Перший (моральна свідомість) – керується певною системою моральних норм, оцінок, принципів і фіксує моральні відносини в суспільстві, що є динамічним процесом, а також має внутрішній поділ на суспільну (групову) й

індивідуальну (особистісну) моральну свідомість. Суспільна (групова) моральна свідомість виражається через такі елементи, як моральні вимоги й моральні цінності. Натомість елементи індивідуальної (особистісної) моралі представлені як моральний обов'язок і моральні цінності. Другий напрям (моральна практика) або моральність демонструє моральну діяльність і моральні відносини. Перша має предметно-змістовну визначеність і внутрішню особливість, а також є єдністю моральної свідомості та практичної діяльності. Друга – уособлює сукупність моральних зв'язків між людьми в процесі їх моральної діяльності. Загалом мораль ґрунтується на основоположному принципі, який визначає та сповідує найвищими цінностями людину, її честь і гідність. Звернення до моралі відбувається переважно за умов наявності потреби зробити грамотний вибір, коли в сутичку вступають власні пріоритети, бажання та внутрішній голос сумління. Зрозуміло, що з такими випробуваннями індивід стикається в кожній сфері свого буття, зокрема й у професійній діяльності (Klichuk, 2006). Реалізується мораль через такі ключові функції: регулятивну, комунікативну, пізнавальну та виховну (Didovets, 2015). Кожна з них наділена змістовним наповненням і своєю направленістю. Системою моральних принципів уособлює етика (лат. ethica, від грец. ethos – вдача, звичка, звичай), що свідчить про спорідненість цих категорій (Toftul, 2014). Вона відтворює філософське бачення, дисципліну про походження і сутність моралі, а також норми поведінки, сукупність моральних правил соціальної спільноти. Свого часу поліграфолог В. О. Варламов наголошував, що етика є галуззю знань, тобто наукою про мораль, яка ґрунтується на тому, що мораль об'єктивно існує незалежно від суб'єктивних уявлень (Varlamov, & Polovnikova, 2008). Етика як наука не лише вивчає та систематизує моральні принципи й норми, поширені в суспільстві, а й сприяє розвитку таких моральних принципів, які максимально відповідають сучасним потребам й удосконаленню людини та суспільства (Blikhar, 2018). Хоча це не тотожні поняття, оскільки мораль є об'єктом вивчення етики. Між собою мораль та етика є взаємопов'язаними поняттями, бо відображають мотиви діяльності людини й зміст її життєвих цінностей з різницею в оціночному характері першого та нормативності другого. Тобто етика має нормативний характер, а мораль є проявом тонких людських взаємин. Етика як наука, окрім вивчення, аналізу й узагальнення норм і принципів моралі, які побутують у цивілізованому суспільстві, забезпечує вироблення моральних уявлень, що сприяють подальшому розвитку соціуму та діяльності в ньому свідомих індивідів, утвердженню основоположних принципів добропорядності, справедливості та гуманізму.

На думку Н. Я. Заболотної, поряд із розвитком загальної етики, предметом регулювання якої є моральна поведінка людини, незалежно від її професії та за будь-яких обставин, з'являється поняття «професійна етика», яка як теорія вивчає професійну мораль і є практикою застосування моральних цінностей у процесі професійної діяльності (Zabolotna, 2020). Схиляється до цієї думки й Н. І. Головіна, яка зауважує, що зміст професійної етики – це, перш за все, вимоги професії, встановлення свого роду внутрішнього стандарту, еталону поведінки професіоналів (Holovina, 2017). Яку б професію не мала людина, яким би фахівцем вона не була, її діяльність стає більш корисною, якщо вона ґрунтується на моральних засадах. Та чи інша професійна група відповідно до суспільних і специфічно-професійних цінностей і норм утверджує у своїй спільній діяльності та відносинах певні типи моральних взаємин, які й складають сутність професійної етики (Zabolotna, 2020). Професійна етика уособлює теорію професійної моралі, яка визначає ставлення людини до свого професійного обов'язку. Тобто, професійна мораль відтворює особливості моральної свідомості, взаємовідносин, поведінки людей, які обумовлені специфікою професійної діяльності. Натомість професійна етика визначає сукупність правил поведінки, завдяки яким можна оцінити діяльність з огляду на такі цінності, як: справедливість, чесність, совість, гідність, людяність, чуйність тощо. Кожна професія має власну мораль. Водночас професія формує серед її носіїв не лише професійні навички, але й певні риси особистості та ставлення до змісту своєї діяльності (Bralatan, Hutsalenko, & Zdyrko, 2011).

Однак існують такі професії, в яких від морального вибору залежить доля, а то й життя людей (медицина, освіта, правова сфера). Усвідомлення ролі моралі в професійній діяльності людини зумовило запровадження професійних моральних норм, представлених професійними моральними кодексами (Toftul, 2007). Такою, наприклад, є професія спеціаліста-поліграфолога, яка передбачає проведення досліджень різних категорій осіб із застосуванням поліграфа, і в якій важливого значення набувають морально-етичні засади цієї діяльності. Специфіка поліграфології як новоутвореної міждисциплінарної науки полягає в особливостях поліграфологічного процесу, який є інструментальною детекцією інформаційних слідів відображення людини. Отже, це окремий метод психодіагностики ідеальних слідів пам'яті людини, що дає можливість завдяки спеціальному технічному обладнанню, відповідним методикам і достатнім знанням та навичкам спеціаліста-поліграфолога через запитання-стимули відстежувати фізіологічні реакції досліджуваних осіб,

розшифровувати отримані результати та, відповідно до них, обґрунтовувати свої висновки.

Донедавна поліграф вважався єдиним інструментальним методом так званої «детекції брехні» людини. Наразі альтернативою цьому науково-технічному приладу склав EyeDetect – науково-технічний прилад для виявлення брехні за допомогою око-моторної поведінки ока людини (ODT). Цьому приладу передувала започаткована 2003 року концептуальна розробка двох психологів з Університету Юти (США) доктора Джона Кірхера –психофізіолога у сфері виявлення неправди (обману) і доктора Дуга Хакера –педагога-психолога з експертизи в психології читання. Згодом до цієї розробки приєдналося ще троє вчених: доктор Ден Вольц та доктор Енн Кук – учені в галузі когнітивного навантаження, а також доктор Девід Раскін – експерт в галузі поліграфології. Понад десять років вони витратили на проведення досліджень, спрямованих на перевірку цієї концепції. Результатом їхньої копіткої праці стало створення тесту на когнітивні функції, основу якого склали око-моторні показники когнітивних зусиль, зокрема із застосуванням вивчення поведінки людини під час читання тесту на моніторі спеціального комп'ютерного обладнання. Учені дійшли висновку, що людина, читаючи текст на екрані монітора, і усвідомлюючи, що зміст конкретного питання для неї є тривожним до викриття, починає відчувати труднощі (напругу) в читанні, і в цей час можемо спостерігати особливу реакцію очей, яка корелюється з ефективністю пізнавальних дій (завдань). Увесь цей процес фіксує програмне забезпечення EyeDetect і шляхом автоматичної обробки видає результати таких досліджень. Починаючи з 2014 року такі розробки через торгову марку EyeDetect® почали популяризуватися. Нині для роботи на цьому приладі застосовують кілька тестів, а достовірність їхніх результатів варіюється в межах 86–92 % залежно від тесту й напрямку його застосування. Розвиток і подальше впровадження EyeDetect жодним чином не означає, що поліграф уже віджив своє та потребує логічної заміни. Кожний з цих приладів по-своєму забезпечує можливість перевірити інформаційний слід відображення, який сформувався в досліджуваній особі щодо конкретного факту, події, обставин чи явищ, а за їх результатами застосування надати їм оцінку. На відміну від процедури EyeDetect, поліграфологічний процес є набагато складнішим в організації та проведенні, а також тривалішим в часі, причому чималу частку забирає на себе комунікація поліграфолога з досліджуваною особою, що дає можливість краще пізнати спеціалісту поліграфа досліджуваного індивіда. Не завжди така комунікація є відкритою та прозорою – трапляються й складнощі, які

потребують свого розв'язання, як, наприклад, загострення проблемних питань, спричинене як досліджуваною особою, так і поліграфологом.

Вище зазначене спонукає до необхідності впорядкування етичних аспектів вітчизняного поліграфологічного процесу. Наразі вони перебувають у переліку нагальних і потребують невідкладного вирішення, зокрема шляхом створення окремого етичного кодексу чи кодексу честі або порядності поліграфолога. Призначення таких документів полягає в уникненні ситуацій, за яких те чи інше рішення, орієнтоване на певну свідомість громадськості, нав'язує соціум чи певна його група (Kelle, 2005). Потреба в закріпленні основ поліграфологічної діяльності в такому документі продиктована відсутністю окремого вітчизняного законодавчого акту, який би унормував поліграф і все, що пов'язано з ним. Чинні закони України «Про Національну поліцію», «Про Державне бюро розслідування», «Про розвідку» містять окремі норми, що регламентують застосування поліграфа в цільових напрямках, водночас відомчі накази та розроблені на їх підставі інструкції, які дають можливість упроваджувати поліграф у діяльність конкретного правоохоронного органу, збройних сил України, податкової чи прикордонної служби тощо, не відбивають етичних питань поліграфологічного процесу. Наразі в цій галузі є низка проблемних аспектів, які підривають довіру громадян до поліграфа та всього, що пов'язано з ним. Наприклад, противники зазначеного науково-технічного приладу розміщують спеціально підібраний негатив у соціальних мережах, розраховуючи на недостатню обізнаність громадян, з метою скомпрометувати інструментальний метод детекції інформаційних слідів відображень. Звідси й плітки щодо:

- слабкої наукової бази, яка б переконливо обґрунтовувала появу фізіологічних реакцій людини під час проведення досліджень із застосуванням поліграфа;
- об'єктивної інтерпретації поліграфологом результатів дослідження;
- негативного впливу поліграфа на здоров'я людини;
- провокування до появи стресу в досліджуваних на поліграфі осіб;
- упередженого ставлення поліграфолога до певної категорії індивідів, які проходять дослідження із застосуванням поліграфа;
- завчасної підготовки результатів дослідження з метою догодити його ініціатору;
- заниженого рівня зв'язків теорії поліграфологічної діяльності з практикою її застосування тощо.

Насправді ці питання переважно є штучними, які окрім негативу не містять в собі жодних загроз ані досліджуваній особі, ані стабільному

розвиткові поліграфологічного процесу в Україні. Однак серед них є й такі, які потребують належної уваги, наприклад, морально-етичні питання діяльності поліграфолога. Цю важливу складову поліграфологічного процесу вивчають як вітчизняні поліграфологи, так й іноземні фахівці. Вони заради чистоти рядів серед тих, хто надає послуги із застосуванням цього приладу та відповідності таких спеціалістів критеріям порядності, розробили й запровадили низку важливих документів, які мають теоретичне й прикладне значення. Зокрема, Американська асоціація поліграфологів (American Polygraph Association (APA)) як одна із провідних міжнародних громадських організацій розробила кодекс честі поліграфолога, у якому окреслила й закріпила основні складові етики поліграфолога. Також Міжнародна американська організація ASTMInternational, яка займається розробкою стандартів (SDO) по всьому світові та в різних галузях знань, зокрема й у поліграфології, серед чинних п'ятнадцяти стандартів з питання застосування поліграфа підготувала та запровадила Стандартну настанову щодо етичних вимог до експертів у галузі психофізіологічної детекції брехні DCTU ASTM E2065:201 (ASTM E2065-11, IDT). Таке документальне впорядкування цього процесу створює ефект захисту як поліграфологу, так і особам, які в добровільному порядку виявили бажання пройти дослідження із застосуванням поліграфа. Чим саме викликана така потреба для вітчизняної поліграфології та що слід залучити до морально-етичних питань поліграфолога – одне з пріоритетних питань сучасної поліграфології. Обґрунтовуючи відповідь на його першу частину, слід зазначити, що сучасний стан розвитку поліграфології в Україні перебуває на етапі відшліфовки та упорядкування всіх її процесів. Нині, завдяки ентузіазму вітчизняних поліграфологів, створено сприятливі умови для подальшого впровадження діяльності із застосуванням поліграфа в ключові сфери та напрями суспільних правовідносин. Порушення та висвітлення проблемних питань поліграфології в межах проведених численних наукових і науково-практичних заходів дало можливість виробити власні підходи у розвитку поліграфа та діяльності щодо його застосування. Вивчення передового іноземного досвіду поліграфологічної діяльності забезпечило розробку й оприлюднення значної кількості науково-практичних матеріалів (монографій, підручників, посібників, методичних рекомендацій, практикумів, наукових статей), у яких окреслено актуальні й проблемні питання поліграфології, що є важливим для теорії та практики її застосування.

Сучасна вітчизняна поліграфологія вийшла на той рівень фундаментальних знань, які

виводять її як науку на якісно новий рівень визначення нагальних завдань, серед яких:

- формування належної державної освітньої діяльності з підготовки поліграфологів;
- забезпечення своєчасного й ефективного проведення підвищення кваліфікації осіб з-поміж поліграфологів, що практикують;
- законодавче впорядкування діяльності щодо застосування поліграфа в Україні та отриманих, завдяки йому, результатів, які можуть відіграти важливу роль у прийнятті посадовцями відповідних рішень тощо.

Для реалізації цих та інших планів і задумів потрібні спільні зусилля профільних організацій, науковців і практиків, державотворців, громадськості, усіх, хто прагне долучитися до процесу утвердження поліграфології в Україні, яка має сприяти правоохоронним органам, силовим структурам і відомствам, іншим державним інституціям, правозахисним організаціям, бізнесу, громадським організаціям, окремим суб'єктам господарювання, пересічним громадянам у скеруванні її можливостей на з'ясування нагальних і складних питань, де без допомоги поліграфа їх розв'язання ускладнено або не є можливим. Водночас для забезпечення всіх складових цієї специфічної діяльності, в якій мають бути дотримані права та гарантії її учасників, необхідно розробити й запровадити етичний кодекс поліграфолога. Так, відомчі інструктивні документи державних інституцій, які застосовують у своїй діяльності поліграф, містять інформацію про порядок й умови проведення психофізіологічних досліджень із застосуванням зазначеної апаратури, процедуру оформлення отриманих результатів, збереження конфіденційної інформації поліграфологічних досліджень та інше, однак у них відсутні вимоги до морально-етичних складових цього процесу діяльності. У кращому випадку, вони номінально означені або ж мають посилання на них без механізму їх застосування. Безперечно, це й не передбачено вимогами до такого виду документів, але розраховано на те, що кожний поліграфолог має в обов'язковому порядку дотримуватися етичних і моральних норм у своїй роботі, зокрема з досліджуваними на поліграфі особами. Слід визнати, що морально-етичним питанням мало приділяється уваги як в процесі навчання на поліграфолога, так і під час проведення підвищення кваліфікації таких спеціалістів. Це є суттєвим недоліком організації освітньої діяльності для поліграфологів (Motliakh, 2021). Етичні норми для цих спеціалістів і тих, кого залучено з метою надання допомоги у проведенні досліджень (перекладач, сурдоперекладач, психолог, слідчий, адвокат тощо), мають бути постулатом їх відносин з досліджуваною особою. Чільне місце в зазначеному процесі повинно відводитися етиці спілкування поліграфолога як

складовій вербальної комунікації. Від його ввічливого ставлення до досліджуваної особи, чіткості дикції мовлення, правильності акцентування уваги в запитаннях, надання роз'яснень не зрозумілих особі слів, понять, категорій буде залежати результативність проведеного спеціалістом дослідження. Зрозуміло, що складно демонструвати шанобливе ставлення до особи, яку підозрюють чи обвинувачують у вчиненому нею злочині. Ніхто й не вимагає проявляти до них як людські, так і професійні кращі свої якості, водночас толерантність, стриманість і тактовність цілком можуть слугувати ключем до успіху. Не даремно поліграфологи, що давно вже перебувають у цій професії і провели сотні, а то й тисячі психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа, наголошують, що якісно поставлене спілкування, особливо під час проведення передтестової бесіди, значно зближує шлях до розв'язку питання. Однозначно, належно організована, підготовлена й проведена поліграфологом передтестова бесіда виконує подвійну функцію: по-перше, – це ознайомлення особи з основами поліграфологічного процесу, умовами, порядком і специфікою його проведення; по-друге, – своєрідний проміжок часу для пізнання та складання психологічного портрета кандидата на поліграфологічне дослідження. Встановлення психологічного контакту розташує таку особу до поліграфолога й забезпечить безпроблемне проведення заплановане ініціатором дослідження. Дотримання вимог тактовності потрібне як у міжтестовій, так і післятестовій бесіді. Досліджувані особи через недостатній рівень знань не завжди можуть розуміти зміст окремих понять, категорій, тому поліграфолог без насмішок, пересмикувань і подиву має пояснити й розтлумачити незрозумілі їм слова, висловлювання та значення, продемонструвати їх змістовне наповнення й практичну значущість, переконатися, що особа правильно їх сприйняла та зрозуміла. Він не повинен провокувати своїми запитаннями досліджувану особу на грубість, застосування ним ненормативної лексики та непристойних жестів, а має виявляти дипломатичність, щоб їх спілкування не виходило за межі дозволеного і стосувалося тільки предмету дослідження, а не просторових речей чи питань інтимного або приватного змісту (якщо вони не формують предмет дослідження).

Важливого значення в етиці поліграфолога набувають дикція, наголоси та паузи між словами та фразами під час проведення запланованого ініціатором дослідження. Їх можна розглядати з різних позицій: акцентування уваги на чомусь, для чогось або як підказку чи застереження від чогось. Отже:

- нечітка дикція поліграфолога може викликати роздратування в досліджуваного, що спричинить виникнення в нього додаткових фізіологічних

реакцій, що стане на заваді спеціалісту поліграфа в оцінюванні отриманих ним реакцій;

– неправильно наголошені слова для певної категорії досліджуваних осіб також слугуватимуть додатковим подразником;

– застосовані поліграфологом паузи між словами та фразами тим паче дезорганізуюватимуть увагу досліджуваної особи, яка може орієнтуватися на них як керівництво до дії.

Неприпустимим у діяльності спеціаліста-поліграфолога є підвищення тону чи голосу на досліджувану особу. Слід розуміти й сповідувати просту істину: те, що легко і зрозуміло одному, може бути не під силу іншому. Для поліграфолога дослідження із застосуванням поліграфа – звичайна робота, а для досліджуваної особи – екзамен, результат якого може бути непередбачуваним. Однак, неуспішне його складання не повинно однозначно трактуватися як бажання особи обійти процедуру тестування, оскільки це може бути спричинене особливостями фізіології індивіда, який через своє надмірне хвилювання цілком здатний демонструвати неухвильність, розгубленість, страх, що може спантеличити навіть досвідченого поліграфолога, а через підвищення голосу чи покрикування на досліджувану особу може виникнути напруженість м'язів частин тіла – додаткові фізіологічні реакції або утворення артефактів.

Недопустимим у роботі поліграфолога є порушення ним етичних норм невербальної (нонвербальної) комунікації, яке може виявлятися через міміку, жестикуляцію тощо. Часто спеціалісти позасвідомо, тобто не маючи жодних намірів, використовують її, не надаючи цьому особливого значення. Нонвербаліка є частиною комунікативного спілкування не тільки для поліграфологів, а й представників інших професій, загалом для всього соціуму. Завдяки їй індивід висловлює своє ставлення до чого-небудь, виявляє як позитивні, так і негативні емоції, пояснює певні факти, явища тощо. Водночас нонвербальна комунікація може слугувати подразником емоційного стану інших осіб, підбурювати та провокувати їх до певних дій, навіть грубих і неадекватних. Особливо це неприпустимо у професії спеціаліста-поліграфолога, яка уособлює спокійний, зважений, продуманий і чітко організований процес діяльності. Жестикулювання руками, постукування пальцями рук по столу або іншій поверхні, притупування чи човгання ногами, а також міміка, яка відтворює настрій, подив, насмішку, злобу, зверхність й інші фізіологічні прояви поліграфолога під час проведення психофізіологічного дослідження із застосуванням поліграфа є грубим порушенням етичних норм поліграфологічного процесу. З позиції досліджуваної особи такі дії можуть бути трактовані як дурний тон і не тільки.

Також у неї може скластися думка, що поліграфолог спеціально її відволікає від концентрування уваги на важливих питаннях дослідження або ж провокує до появи додаткових фізіологічних реакцій, тобто застосовує своєрідні прийоми емоційного впливу чи тиску з метою спотворення фізіологічних реакцій і надання можливості спеціалісту-поліграфологу прийняти рішення на користь ініціатора дослідження, або ж прийняти нею рішення до переривання, припинення, перенесення чи подальшої відмови від такої процедури дослідження. Етичний кодекс поліграфолога повинен мати на меті балансування професіоналізму із моральними якостями. На вихід спеціаліста поліграфа за межі дозволеного належним чином мають реагувати контролюючі його діяльність інстанції, визначені етичним кодексом, або ж компетентні правоохоронні органи. Усі без винятку поліграфологи мають чітко розуміти й усвідомлювати, що ця специфічна професія вимагає від осіб наявності високих моральних принципів, недотримання яких має бути розцінено як зрада інтересів цієї професії. Це не пафос, а суворі реалії життя. Кожна людина має бути впевнена в тому, що її інтереси у необхідний момент будуть захищені. Грамотний підхід спеціаліста-поліграфолога до виконання професійних обов'язків робить його діяльність не менш важливою за допомогу адвоката. Це дасть можливість підвищити престижність цієї професії та підняти рівень довіри до таких спеціалістів, переважна більшість яких чесно виконує свою роботу, спрямовану на допомогу тим, хто її потребує.

Наукова новизна

Морально-етичні питання формують підґрунтя для всіх процесів людської життєдіяльності та пов'язаних з нею виробничих відносин. Взаємини між людьми, що відбуваються в цих процесах, потребують визначених, встановлених і закріплених правил поведінки, спектр яких має бути направлений на упорядкування, регулювання та контроль за взаємодіючими суб'єктами. Особливого значення морально-етичні засади набувають у поліграфологічній діяльності, зокрема в професії спеціаліста-поліграфолога.

Зважаючи на нові тенденції в становленні й розвитку вітчизняної міждисциплінарної науки поліграфології вперше обґрунтовано й запропоновано:

– розглянути питання щодо запровадження морально-етичних засад у діяльність спеціаліста-поліграфолога;

– розкрити зміст ключових складових цього процесу діяльності та наявних прогалин, що

пов'язані з морально-етичними засадами у діяльності спеціаліста-поліграфолога;

– запропонувати шляхи впорядкування цього процесу діяльності, зокрема через запровадження морально-етичних норм в етичному кодексі спеціаліста-поліграфолога.

Висновки

Отже, узагальнюючи вище викладене, можемо зробити такі висновки:

1. Мораль та етика є невід'ємними складовими будь-якого процесу діяльності, оскільки виконують важливу функцію, спрямовану на гармонізацію та впорядкування взаємин, що виникають між різними суб'єктами суспільних правовідносин.

2. Морально-етичні засади у діяльності спеціаліста-поліграфолога є важливою частиною всього поліграфологічного процесу. Вони одночасно виконують виховну та контролюючу

функції, без чого діяльність із застосуванням поліграфу є невпорядкованою та незахищеною.

3. Специфіка поліграфології як новоутвореної міждисциплінарної науки полягає в особливостях поліграфологічного процесу, який є інструментальною детекцією інформаційних слідів відображення людини. Робота з такими слідами вимагає від спеціалістів-поліграфологів особливого ставлення до осіб, які в силу певних життєвих обставин звертаються до поліграфологічного процесу з метою отримання додаткових інформаційних даних у конкретних нагальних питаннях, які потребують свого розв'язку.

4. Запровадження в діяльність із застосуванням поліграфу морально-етичних норм у вигляді етичного кодексу поліграфолога, забезпечить уникнення помилок і непорозумінь, які на практиці виникають у взаєминах між спеціалістом-поліграфологом і досліджуваною особою.

REFERENCES

- Abolina, T., & Nadolnyi, I. (2002). Moral [Morality]. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk, Philosophical encyclopedic dictionary*. V.I. Shynkaruk (Editor in chief) (et al.). Kyiv: In-t filosofii im. H. Skovorody NAN Ukrainy; Abris [in Ukrainian].
- Blikhar, V.S. (Ed.). (2018). *Profesiina etyka yurysta [Professional ethics of a lawyer]*. Lviv: Aral [in Ukrainian].
- Bralatan, V.P., Hutsalenko, V.L., & Zdyrko, N.H. (2011). *Profesiina etyka [Professional ethics]*. Kyiv: Tsentr. uchb. lit. [in Ukrainian].
- Didovets, I. (2015). Osoblyvosti rozvytku profesiinoi etyki na suchasnomu etapi [Features of development of professional ethics at the present stage]. *Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho ekonomiko-tekhnologichnoho universytetu transportu, Collection of scientific works of the State Economic and Technological University of Transport*, 33, 245-253 [in Ukrainian].
- Gołaszewski, M. (2019). Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph (Poland)*, 3(49), 161-165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Holovina, N.I. (2017). Moralni problemy suchasnoho suspilstva i status etyki [Moral problems of modern society and the status of ethics]. *Filosofski obrii, Philosophical Horizons*, 38, 80-88. doi: <https://doi.org/0000-0003-2915-5869> [in Ukrainian].
- Horvath, F. (2020). A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph (Poland)*, vol. 14, 1(51), 30-43. doi: 10.2478/ep-2020-0007.
- Kelle, V.ZN. (2005). Intellekturnaia i dukhovnaia sostavliaiushchie kultury [Intellectual and spiritual components of culture]. *Voprosy filosofii, Questions of philosophy*, 10, 35-39 [in Russian].
- Klichuk, A. (2006). Svoboda vyboru osobystosti yak problema kompromisu vlasnykh priorityetiv ta sotsialnoho tysku [Freedom of choice of personality as a problem of compromise of one's own priorities and social pressure]. *Naukovyi chasopys, Scientific journal*, 8, 144-149 [in Ukrainian].
- Kuprina, N.G., & Maslennikova, S.F. (2015). Sovremennye podkhody k sodernzhatelnoy razrabotke poniatii "nравstvennost" i "moral" [Modern approaches to the meaningful development of the concepts of "morality" and "morality"]. *Sovremennye problemy nauki i obrazovaniia, Modern problems of science and education*, 4, 88-97 [in Russian].
- Motliakh, O.I. (2021). Spetsialni znannia v polihrafolohii ta yikh osoblyvosti [Special knowledge in polygraphy and their features]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(118), 58-65. doi: <https://doi.org/10.33270/0121118158> [in Ukrainian].
- Stanley, M. Slowik (2020). Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph (Poland)*, vol. 14, 1(51), 50-57. doi: 10.2478/ep-2020-0010.
- Toftul, M. (2007). *Etyka [Ethics]*. Kyiv: Alma-mater [in Ukrainian].
- Toftul, M.H. (2014). *Suchasnyi slovnyk z etyki [Modern dictionary of ethics]*. Zhytomyr: ZhDU im. I. Franka [in Ukrainian].
- Varlamov, V.A., & Polovnikova, ZN.Iu. (2008). Pravila professionalnogo povedeniia poligrafologa MAP (kodeks) [Rules of professional behavior of the polygraph examiner MAP (code)]. *Vestnik poligrafologa, Bulletin of the polygraph examiner*, 5, 57-64 [in Russian].
- Widacki, J., & Szuba-Boron, A. (2017). Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph (Poland)*, vol. 11, 1(39), 15-23. doi: 10.1515/ep-2017-0002.
- Zabolotna, N.Ya. (2020). Moralno-etychni imperatyvy advokatskoi diialnosti: etymolohiia i sutnist terminiv [Moral and ethical imperatives of advocacy: etymology and essence of term]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 7, 395-398. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/99> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Аболіна Т., Надольний І. Мораль. *Філософський енциклопедичний словник* / [В. І. Шинкарук (голова редкол.) та ін.]. Київ : Ін-т філософії ім. Г. Сковороди НАН України ; Абрис, 2002. 742 с.
- Професійна етика юриста : навч.-метод. посіб. (у схемах) / за наук. ред. В. С. Бліхара. Львів : Арал, 2018. 108 с.
- Бралатан В. П., Гуцаленко В. Л., Зди́рко Н. Г. Професійна етика : навч. посіб. Київ : Центр учб. літ., 2011. 252 с.
- Дідовець І. Особливості розвитку професійної етики на сучасному етапі. *Збірник наукових праць Державного економіко-технологічного університету транспорту*. 2015. № 33. С. 245–253. (Серія «Економіка і управління»).
- Gołaszewski M. Report from the 54th Seminar of the American Polygraph Association. *European Polygraph (Poland)*. 2019. No. 3 (49). P. 161–165. doi: 10.2478/ep-2019-0012.
- Головіна Н. І. Моральні проблеми сучасного суспільства і статус етики. *Філософські обрії*. 2017. № 38. С. 80–88. doi: <https://doi.org/0000-0003-2915-5869>.
- Horvath F. A Hundred Years of Polygraphy: Some Primary Changes and Related Issues. *European Polygraph (Poland)*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 30–43. doi: 10.2478/ep-2020-0007.
- Келле В. Ж. Интеллектуальная и духовная составляющие культуры. *Вопросы философии*. 2005. № 10. С. 35–39.
- Клічук А. Свобода вибору особистості як проблема компромісу власних пріоритетів та соціального тиску. *Науковий часопис*. 2006. № 8. С. 144–149.
- Куприна Н. Г., Масленникова С. Ф. Современные подходы к содержательной разработке понятий «нравственность» и «мораль». *Современные проблемы науки и образования*. 2015. № 4. С. 88–97.
- Мотлях О. І. Спеціальні знання в поліграфології та їх особливості. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2021. № 1 (118). С. 58–65. doi: <https://doi.org/10.33270/0121118158>.
- Stanley M. Slowik. Critical Changes Over the 100 Year Evolution of Polygraph Practices. *European Polygraph (Poland)*. 2020. Vol. 14. No. 1 (51). P. 50–57. doi: 10.2478/ep-2020-0010.
- Тофтул М. Етика : навч. посіб. Київ : Альма-матер, 2007. С. 163–172.
- Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. Житомир : ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
- Варламов В. А., Половникова Ж. Ю. Правила профессионального поведения полиграфолога МАП (кодекс). *Вестник полиграфолога*. 2008. № 5. С. 57–64.
- Widacki J., Szuba-Boron A. Polygraph Examinations of Civil Servants in Poland. *European Polygraph (Poland)*. 2017. Vol. 11. No. 1 (39). P. 15–23. doi: 10.1515/ep-2017-0002.
- Заболотна Н. Я. Морально-етичні імперативи адвокатської діяльності: етимологія і сутність термінів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 7. С. 395–398. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-7/99>.

Стаття надійшла до редколегії 26.02.2021

Motliakh O. – Doctor of Law, Professor, Head of the Scientific Laboratory on the Psychological Support and Psychophysiological Studies of the Educational and Research Institute of Correspondence and Distance Learning of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6135-9952>

Moral and Ethical Principles in the Activity of a Polygraphologist

The **purpose** of the study – is to highlight a topical issue related to the introduction of moral and ethical principles in the professional activity of a polygraph specialist. **Methodology.** The methodological tools are chosen taking into account the goal, the specifics of the object and subject of research. It is a general dialectical method of scientific knowledge of real phenomena, as well as their connection with the theory and practice of introducing moral and ethical principles in the professional activity of a polygraph specialist. Also special research methods, namely: the method of system analysis, comparative law, system-structural and forecasting method. **Scientific novelty.** Taking into account new trends in the formation and development of the interdisciplinary science of polygraph, for the first time the need to raise the issue of introducing moral and ethical principles in the activities of a specialist polygraph. The content of its key components is revealed and the ways of ordering the existing existing gaps related to these principles in the activity of a polygraph specialist are suggested. The content of its key components is revealed and the ways of ordering the existing existing gaps related to these principles in the activity of a polygraph specialist are suggested. **Conclusions.** The scientific position is substantiated that the moral and ethical principles in the activity of a polygraph specialist are an important part of the whole polygraph process. They simultaneously perform both an educational and a controlling function without which the activity with the use of a polygraph is not completely orderly. The specifics of this field of scientific knowledge require polygraph examiners to pay special attention to people who, due to certain life circumstances, turn to this process and the professionals who provide it, in order to obtain additional information on specific issues relevant to them. The disorder of moral and ethical principles in the activities of a polygraph examiner leaves this process out of control, which can negatively affect the reputation of the specialist who provides it, and in general a negative attitude to polygraph activities and its specifics.

Keywords: polygraph; polygraph; polygraph examiner; moral and ethical principles of activity; communication.

УДК 34:001.891]:378.6:351.74

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.15>

Кривицький Ю. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7063-4725>

Реформаційна проблематика в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ

Метою наукової статті є опрацювання, узагальнення та систематизація реформаційної проблематики в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ як пріоритетного напрямку науково-дослідної роботи цього підрозділу й важливого компонента історіографії правової реформи. **Методологічну основу** наукового пошуку становить сукупність світоглядних, філософських і наукознавчих засад, принципів наукового пізнання, методологічних підходів, загальних методів мислення, філософських, загальнонаукових та конкретно-наукових методів, використання яких забезпечило обґрунтованість і достовірність результатів дослідження стану й перспективних векторів розвитку проблематики реформаційних зрушень, їх різноманітних виявів, вимірів та аспектів у науковому доробку працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що вперше опрацьовано, узагальнено та систематизовано реформаційну проблематику в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ різних поколінь, а також обґрунтовано, що вона є пріоритетним вектором науково-дослідної роботи цього підрозділу й важливою складовою історіографії правової реформи; удосконалено характеристику змісту й особливостей науково-дослідної роботи кафедри закладу вищої освіти та її значення в реалізації завдань сучасної вищої школи; набули подальшого розвитку наукові уявлення про стан й основні напрями науково-дослідної роботи кафедри теорії держави та права крізь призму сторічного поступу Національної академії внутрішніх справ. **Висновки** наукової статті зводяться до таких положень: науково-дослідна робота кафедри закладу вищої освіти є однією з ключових сфер її діяльності, оскільки кафедра – не просто колектив науково-педагогічних працівників, а насамперед стиль навчання, атмосфера пізнання світу, мотиваційне поле наукового осмислення реальності, простір наукового пошуку. Науково-дослідна робота кафедри – це один із провідних видів діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, що спрямована на пізнання і перетворення навколишньої дійсності за допомогою наукового інструментарію. Формування науково-дослідного потенціалу кафедри теорії держави та права безпосередньо і нерозривно пов'язано із становленням і сторічним поступом Національної академії внутрішніх справ. До основних векторів наукових досліджень кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ останніх років належать: актуальні питання виникнення, розвитку та функціонування держави та права, а також інших пов'язаних з ними явищ і процесів суспільної дійсності; проблеми прав людини та механізму їх забезпечення; теоретико-методологічні засади юридичної діяльності та перспективи її розвитку; питання юридичної компаративістики як сучасного етапу генезису порівняльного правознавства; проблеми національної, цивільної та інформаційної безпеки України тощо. Водночас життя актуалізує низку нових проблем, які потребують доктринального осмислення, зокрема фундаментальні та прикладні питання, що пов'язані з істотними перетвореннями, прогресивними змінами суспільних відносин й охоплені реформаційною проблематикою. Остання посідає чільне місце в науковому доробку працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ різних історичних генерацій, а їх предметна, переважно державно-правова, спрямованість обумовлена галузями знань і спеціальностями, за якими провадиться освітня діяльність, відомчою приналежністю закладу вищої освіти, науковими традиціями та школами, що склалися та розвиваються в академії. Наукові праці викладачів кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ, що присвячені реформуванню державно-правових явищ і процесів, становлять важливий компонент історіографії правової реформи.

Ключові слова: реформа; реформаційна проблематика; правова реформа; історіографія; Національна академія внутрішніх справ; кафедра теорії держави та права.

Вступ

Перед кожною країною час від часу постає необхідність здійснення реформ у певній сфері суспільного життя. Обов'язковими є такі етапи розвитку суспільства, коли виникає потреба в системних реформах, спрямованих на докорінну перебудову всіх сторін соціальної життєдіяльності. Ця необхідність може бути зумовлена різними факторами, зокрема такими, як духовний та інтелектуальний розвиток людства, зміна природних умов, науково-технічний прогрес, вплив

світових процесів і міжнародних суб'єктів, зовнішня загроза тощо. Протягом ХХ ст. саме реформи, а не природний відбір і революції, забезпечували інституційні та структурні зміни в більшості країн світу. Вони визнані оптимальним вектором прогресивного поступу суспільства (Kryvytskyi, 2018, р. 37). Навіть докорінні, радикальні перетворення здійснюються за допомогою комплексу реформ у всіх основних сферах суспільної діяльності в межах алгоритму «революція – війна/реакція – реформи» (Fedorenko, 2018, р. 89).

Ізраїльський історик Ю. Н. Харарі слушно зауважує, що будь-яка спроба описати характеристики сучасного суспільства схожа на визначення кольору хамелеона. Єдиною характеристикою, у якій ми можемо бути впевнені, – це безперервні, постійні зміни. Люди вже звикли до цього. Більшість із нас вважають суспільний лад чимось гнучким, що ми можемо легко змінювати та покращувати за бажанням. Основною обіцянкою досучасних правителів своїм підданам було захистити традиційний лад або навіть повернутися до якоїсь втраченої золотой доби. Упродовж останніх двох століть державні діячі та політики переважно обіцяють виборцям зруйнувати старий світ і побудувати на його місці кращий. Навіть найконсервативніші політичні партії не закликають просто залишити все без змін. Усі вони обіцяють соціальні, освітні й економічні реформи, причому часто здійснюють ці обіцянки (Kharari, 2018, p. 457).

З огляду на це та в контексті розроблення теорії правової реформи важливим є опрацювання проблематики реформаційних зрушень у наукових працях працівників кафедри теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ. Значущості порушеній тематиці додає відзначення цього року 100-річчя Національної академії внутрішніх справ (далі – академія, НАВС). Адже святкування ювілейної дати – не лише чудова нагода для отримання щирих привітань і побажань, а й можливість підбити підсумки сторічного поступу, визначити напрями подальшого розвитку як академії загалом, так й окремих її підрозділів, зокрема кафедри теорії держави та права.

Мета і завдання дослідження

Метою цієї статті є опрацювання, узагальнення та систематизація реформаційної проблематики в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права НАВС як пріоритетного напрямку науково-дослідної роботи цього підрозділу й важливого компонента історіографії правової реформи. Для її досягнення сформульовано такі завдання: по-перше, висвітлити сутність науково-дослідної роботи кафедри закладу вищої освіти та її значення в реалізації завдань сучасної вищої школи; по-друге, схарактеризувати стан й основні вектори науково-дослідної роботи кафедри теорії держави та права академії; по-третє, проаналізувати наукові праці викладачів кафедри теорії держави та права НАВС, присвячені реформаційним процесам у різних сферах суспільної дійсності, визначити їх місце в історіографії проблематики правової реформи. Водночас слід зауважити, що відображення явищ і процесів природи та суспільства в думці кожної людини (і в цьому аспекті, звісно, не є винятком науково-педагогічні працівники кафедри теорії держави та

права академії) необхідно розуміти не «абстрактно», не без еволюції та внутрішніх суперечностей, а у вічному процесі руху, виникнення суперечностей та їх розв'язання (Kryvytskyi, 2016, p. 46).

Виклад основного матеріалу

У контексті енциклопедичного (Somin, 2003, p. 68) та нормативно-правового ("Zakon Ukrainy", 2014) підходів кафедра є основним, базовим структурним елементом закладу вищої освіти, засобом реалізації різноманітних завдань вищої школи. Поліфункціональність кафедри очевидна, оскільки вона забезпечує якісний і кількісний рівні кадрового потенціалу, ефективність виконання організаційних, освітніх і виховних функцій. Кафедра є основним інструментом для розв'язання всіх завдань, яке суспільство ставить перед вищою школою. Важливим аспектом діяльності кафедри є її науково-дослідна робота. Цей вид активності спрямований на здобуття нового знання в його різних формах з використанням апарату й методів науки. Вона є інструментом утілення в життя та розвитку креативного потенціалу особистості, створює умови для творчої активності, спонукає до прагнення пізнати нові факти. Її результатом є інтелектуальний продукт. Таке тлумачення науково-дослідної роботи визначає систему умов, необхідних для її успішної реалізації на кафедрі закладу вищої освіти: по-перше, вона має бути зорієнтована на пізнання невідомого, межі якого варіюються для науково-педагогічних працівників і здобувачів вищої освіти; по-друге, кафедра має забезпечити мінімальне володіння здобувачами вищої освіти методологією наукового пізнання та його поняттєво-категоріальним апаратом; по-третє, система науково-дослідної роботи на кафедрі має ґрунтуватися на врахуванні різних потреб й інтересів здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних працівників; по-четверте, система мотивації науково-дослідної роботи повинна забезпечувати постійну зацікавленість різними формами такої діяльності, сприяти здобуттю відповідних компетентностей особистості.

За своєю суттю науково-дослідна діяльність поєднує, «цементує» навчання, пізнання, практику та комунікацію: навчання – оскільки спрямована на опанування нового досвіду в спеціально створених умовах; завдяки пізнанню з'являється нове знання про світ; практика формує досвід професійної діяльності; спілкування (ділове, колективне й особисте). У зв'язку із цим успішна реалізація науково-дослідної роботи кафедри передбачає комплексний підхід до її планування, організації та здійснення. Зокрема, у цій сфері слід керуватися такими вимогами: 1) неперервна участь усіх категорій учасників освітнього процесу

в науково-дослідній роботі; 2) тісний взаємозв'язок різних форм науково-дослідної роботи; 3) відповідність і пропорційність наукової діяльності рівням та ступеням освітнього процесу; 4) послідовність опанування методів і техніки виконання наукових досліджень; 5) поступове ускладнення та зростання обсягу наукових робіт; 6) обов'язкова участь більшості учасників освітнього процесу в здійсненні комплексної системи наукової діяльності; 7) упровадження результатів науково-дослідної роботи; 8) стимулювання та заохочення активних учасників науково-дослідної роботи тощо.

У сучасних провідних закладах вищої освіти в усьому світі чітко простежується тенденція до органічного поєднання наукових досліджень і процесу викладання. Тому що міцнішим є сплав науки й освіти, то вищий потенціал успішного розвитку має заклад вищої освіти, а там, де зв'язок цей слабшає, є загроза зниження рівня і наукової, і педагогічної діяльності. За влучним твердженням німецького вченого-педагога ХІХ ст. Ф. А. Дістервега, без прагнення до наукової роботи педагог неминуче потрапляє у владу трьох педагогічних демонів: рутини, банальності й механічності (Ivanova, & Lantukh, 2019, p. 16-19).

За період функціонування кафедра теорії держави та права НАВС акумулювала суттєві напрацювання як стосовно здійснення фундаментальних наукових досліджень, так і прикладних, а також освітніх методик і технологій. Її авторитет визнано у вітчизняному співтоваристві. Працівники кафедри налагодили тісну співпрацю з національними й іноземними науковими установами та освітніми закладами. У сучасних умовах кафедра теорії держави та права – це система організації різноманітних освітніх, наукових і методичних заходів, а також службових завдань, здійснення науково-дослідної роботи й моніторингу якості освіти тощо. Актуальними для кафедри залишаються питання відомчої вищої освіти, реалізації нових освітніх стандартів, структури та змісту навчальних дисциплін, пошуку способів удосконалення методики навчання, сучасних підходів до післядипломної освіти. Не оминули своєю увагою працівники кафедри теорії держави та права різних років і поколінь питання суттєвих перетворень, прогресивних змін у багатоманітних сферах суспільної дійсності. Щорічно науково-педагогічні працівники кафедри виконують значний обсяг науково-дослідних робіт. Ключовим напрямом є опрацювання наукових засад реформування державно-правових інститутів, здійснення ефективної державної політики в перехідний період, а також розроблення пропозицій та рекомендацій з удосконалення чинного законодавства й механізмів його реалізації, підвищення реальної гуманітарної спрямованості державотворчих і правотворчих процесів в Україні. До основних векторів наукових досліджень кафедри теорії

держави та права останніх років належать: проблеми правового статусу особи, прав і свобод людини й громадянина, механізмів їх забезпечення, зокрема в діяльності правоохоронних органів; актуальні питання становлення та розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні; проблеми верховенства права, демократії, законності й правопорядку; правове регулювання діяльності органів публічної влади, зокрема правоохоронних; питання відомчої нормотворчості та систематизації нормативно-правових актів; теоретико-методологічні засади юридичної діяльності й перспективи її розвитку; питання юридичної компаративістики як сучасного етапу генезису порівняльного правознавства в контексті постнекласичної науки; проблеми національної, цивільної та інформаційної безпеки України (Bondar, & Zavalnyi, 2014, p. 26).

Потребують доктринального осмислення, наприклад, проблеми взаємодії публічного і приватного права, механізмів збалансування публічних і приватних інтересів у контексті вимог верховенства права, особливості національного правового менталітету й стилю юридичного мислення загалом і регіональні відмінності, моделі та правила юридичної аргументації, їхні національні специфічні риси тощо (Koziubra, 2017, p. 6). Водночас світова інформаційна тенденція перевлаштування основних сфер суспільної дійсності, тривалий і складний процес переходу вітчизняного суспільства від пост-соціалістичного типу до моделі (концепції) сталого розвитку, а також практичні потреби, виклики новітнього етапу державно-правового розвитку в Україні зумовлюють актуальність дослідження теоретико-методологічних засад правової реформи. Потенційними напрямками розроблення теоретичного образу правової реформи є вивчення її сутності, змісту, ознак, філософії, ідеології, завдань, принципів, видів, функцій, суб'єктів, об'єкта, етапів, технології, ефективності здійснення, іноземного досвіду, співвідношення з іншими поняттями й категоріями загальнотеоретичного правознавства.

Багатоаспектність сутності правової реформи потребує комплексного дослідження. Саме з цього приводу нині постали важливі питання, від ефективного вирішення яких і залежить успішність реалізації правової реформи в нашій державі. Для характеристики правової реформи важливо визначити її місце в системі юридичних знань, окреслити теоретичний образ і висвітлити значення в загальному процесі пізнання державно-правових явищ та процесів. Завдання вітчизняної юридичної науки в галузі осмислення правової реформи полягає в тому, щоб узагальнити масив ґрунтовних знань, у якому мають знайти своє місце найконструктивніші ідеї та концепції, що пояснюють нововведення та зміни, які

відбуваються в Україні. Вивчати правову реформу необхідно не лише в межах недалекого минулого й майбутнього, а й з погляду конкретно-історичного уявлення про багатоаспектні процеси, що відбуваються в правовій системі, а також з позиції того, як це явище трактували в інші перехідні періоди розвитку державності та як його сприймають нині. Завдяки таким зіставленням можна здійснити переоцінювання наявних концепцій, а саме це може допомогти наблизитися до істини. Постає перспектива ширшого використання під час дослідження правової реформи загальнотеоретичних праць, підготовлених ученими різних історичних епох, а також представниками різних галузей наукового знання, чисельність яких істотно збільшилася в перехідні періоди поступу державності (Kryvytskyi, 2018, p. 37).

Початковим етапом розроблення теоретико-методологічних засад правової реформи є опрацювання, узагальнення та систематизація історіографії з цієї проблематики, тобто з'ясування стану й перспектив дослідження істотних, прогресивних правових змін, перевлаштування права як унікального та багатовимірного, складного і багатогранного соціокультурного феномену. Важливою складовою історіографії тематики правової реформи є наукові праці викладачів кафедр теорії держави та права НАВС різних історичних поколінь, присвячені реформаційним процесам у різних сферах суспільної дійсності. Слід акцентувати на тому, що специфіка соціального пізнання визначається передусім об'єктом пізнання, яким є динамічна соціальна дійсність із багатоманітністю явищ, складно переплетеними випадковими й закономірними зв'язками та суперечливими відносинами, у яких зрештою виявляються потреби й інтереси людей – представників різних соціальних груп. Тобто в об'єкті соціального пізнання опредмечується людська сутність; у цьому аспекті він незрівнянно більше «олюднений», порівняно з природними об'єктами, що не може не позначатися на розвитку пізнавального процесу та його результатах. Якщо до цього додати, що суб'єкт соціального наукового пізнання – дослідник-гуманітарій – не лише частина цього «олюдненого» об'єкта, тобто перебуває всередині нього, а й сам як особистість є носієм певного світогляду, особистісного та професійного досвіду, опосередкованого власними переконаннями і відповідною громадянською позицією, то можна дійти такого висновку: він значно більше привносить в образ об'єкта властивостей суб'єкта пізнання, ніж дослідник природних явищ і процесів. Попри всі намагання науковця-гуманітарія позбавитися або ж принаймні пом'якшити свою суб'єктивність, зокрема за допомогою притаманного соціально-гуманітарним наукам багатомірного, полісистемного підходу до аналізу об'єкта, досягти повної «стерильності» йому ніколи не вдасться.

Виражене особистісне ставлення до соціальної дійсності, яку пізнають, є однією зі специфічних властивостей соціального пізнання, що нині не піддає сумніву переважна більшість науковців. З огляду на це, беззастережне перенесення на соціально-гуманітарні науки критеріїв (стандартів) науковості, сформованих переважно на базі природничих (точних) наук, методологічно надто вразливе. Це стосується, зокрема, таких критеріїв, як об'єктивність, істина, можливість верифікації, стабільність здобутих знань тощо. Вони не цілком відповідають особливостям критеріїв наукового пізнання соціальної дійсності, що склалися в межах постнекласичної наукової раціональності (Koziubra, 2018, p. 7).

Зокрема, В. В. Копейчиков і В. С. Шилінгов осмислюють гуманістичні засади правової реформи, оскільки одним з головних її завдань є утвердження принципу гуманізму в усіх сферах правового регулювання суспільних відносин. Не менш важливим є правильне розуміння гуманізму, який не має нічого спільного ні з уседозволеністю, ні із всепрощенням, з позицією «що хочу, те й роблю». Дієвим корективом забезпечення справді гуманної поведінки громадянина та службової особи був і залишається основоположний етичний принцип: «роби так, щоб правило твоїх вчинків могло стати правилом вчинків усіх і кожного», або, що, по суті, те саме, «стався до інших так, як ти бажаєш, щоб ставилися до тебе». Гуманізм правової реформи прямо пов'язаний з гуманізмом законодавства, що має бути прийнято в процесі реформи та є одним з найважливіших її складових. Учені резюмують, що гуманістичні основи правової реформи виявляються також у забезпеченні правильного співвідношення закону із системою підзаконних нормативно-правових актів і неприпустимості його підміни цими актами, зокрема відомчими інструкціями (Koreichukov, & Shylinhov, 1990, p. 15-17).

Не втрачають актуальності критично об'єктивні судження В. В. Копейчикова про те, що Україну дедалі частіше згадують як «базис застою», де лише декларують перетворення, проте не проводять жодних значущих реформ. Закон України «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» від 3 лютого 1994 року лише підтверджує такий висновок. Кожна реформа повинна мати наукове підґрунтя, а реформа державного управління – і поготів. Вона не може бути орієнтована на інтереси окремих осіб і груп незалежно від їхнього соціального статусу. Далекоглядність поглядів В. В. Копейчикова вражає своєю прогресивністю. Адже ще на стадії розроблення проекту чинної Конституції України науковець наполягав на ідеї створення місцевого самоврядування не як симбіозу державних органів з населенням, а повноцінної суспільної одиниці – громади, що на законних

засадах, за допомогою своїх самоврядних органів розв'язує нагальні потреби, задовольняє інтереси місцевих жителів. Ототожнення в одній організаційній структурі самоврядних і державних начал не зможе змінити суті речей, не дасть реформам із децентралізації повноцінно запрацювати. Крім аспектів правової реформи, В. В. Копейчиков вивчав юридичні питання реформаційних зрушень в інших інститутах суспільної дійсності, зокрема перетворення у сфері середньої та вищої освіти, господарської діяльності тощо (Kryvytskyi, 2017, p. 193-194).

Свою чергою С. Д. Гусарєв, поряд з іншим, досліджує актуальні питання реформування вітчизняної правової освіти (Husariev, 2001), юридичної діяльності (Husariev, 2005) та медичного законодавства (Husariev, 2017). Новий етап розвитку національної правової системи України передбачає здійснення комплексу реформаторських заходів, які узгоджувалися б із сучасними демократичними стандартами у сферах державного управління, законодавчої, правоохоронної діяльності тощо. Серед завдань, що постають на цьому шляху, уваги потребує піднесення на якісно новий рівень функціонування системи юридичної освіти. Аналізуючи проблематику стану розвитку юридичної освіти в Україні на початку ХХІ ст., учений стверджує, що за своїм змістом найактуальнішими є проблеми, що умовно можна диференціювати на такі групи: 1) проблеми забезпечення належного рівня професіоналізму науково-педагогічних кадрів й оптимальної кількості закладів вищої освіти юридичного профілю; 2) упровадження нових форм і методів навчання, критеріїв оцінювання в підготовці фахівців, змісту та якості юридичної освіти; 3) подальшої гуманізації, демократизації та практичної спрямованості навчання, а також доступності юридичної освіти. Використовуючи системний підхід у подоланні зазначених вище проблем, за методологічну вимогу слід обрати за основу положення, за яким реформу юридичної освіти необхідно розглядати як елемент правової реформи в Україні (Husariev, 2001, p. 38-41).

Заслужовують на увагу міркування С. Д. Гусарєва, що одна з відмітних рис сучасного стану правової системи України полягає в тому, що вона продовжує оновлюватися, переживати складні процеси й умови демократичної трансформації. Зі зміною політичних орієнтирів і перспектив державно-політичного життя відповідно змінилися правові перспективи та цінності, що змусило владу й суспільство стати на шлях реформ, творчих пошуків і сподівань. Водночас разом із тенденціями оновлення зберігаються елементи консерватизму, залишаються ті оцінки, уявлення та негативна практика, що визрівали на попередньому історичному етапі протягом років, перетворившись на спосіб життя, тип мислення.

Однією з визначальних причин повільного реформування суспільства є певне відставання правової системи, законодавства від його інтересів, невідповідність правової реформи потребам правового впливу на економічні, соціальні перетворення. Першопричиною такої неузгодженості є наявність суттєвих ідеологічних суперечностей між старим і новим типами правової системи, відсутність єдиного стратегічного напрямку в проведенні правових перетворень (Husariev, 2005, p. 271-274). Це виявляється в реформуванні медичного законодавства. Прийняття Закону України «Про державні фінансові гарантії медичного обслуговування населення» від 19 жовтня 2017 року № 2168-VIII, у якому визначено порядок здійснення державної підтримки медичного обслуговування населення, отримало як схвальні, так і негативні оцінки в суспільстві, зокрема серед представників правничої науки, які досліджують проблеми медичного права. Таку неоднозначність ставлення до законодавчих змін учений пояснює різними чинниками, серед яких: надмірна тривалість реформ (політичної, економічної, правової) в Україні; низький рівень довіри громадян до реформаторського курсу влади, яка проголосила медичну реформу; радикальний характер трансформацій, запропонованих у реформі, внутрішнє несприйняття яких на психологічному рівні можна пояснити відсутністю адекватних ситуацій правових й економічних гарантій (Husariev, 2017, p. 14).

У контексті визначення впливу та значення інновацій під час реформування юридичної освіти А. М. Завальний зауважує, що задля створення ефективної моделі юридичної освіти необхідно враховувати інноваційні процеси, які відбуваються у світі. Крізь призму юридичної освіти інновацію можна аналізувати як систему змін, як процес і зрештою результат, тобто показник якості юридичної освіти. Інновації супроводжують людство протягом усієї історії його існування, тому безпосереднє акцентування уваги саме на такому підході під час побудови ефективної моделі юридичної освіти – на часі. Осмислення векторів реформування юридичної освіти в Україні передбачає визнання освітнього процесу таким, який має орієнтуватися не на передавання статичних знань, а передусім на формування технології роботи з правовою інформацією, на підставі чого майбутні юристи отримують компетентності для розв'язання практичних проблем у галузі професійної юридичної діяльності. Цей інноваційний процес має ґрунтуватися на формуванні компетентностей, що необхідні для досягнення успіху в мінливому й технологічно орієнтованому суспільстві (Zavalnyi, 2018, p. 126).

Окреме місце в реформаційному науковому доробку викладачів кафедри теорії держави та

права академії посідають питання історичних передумов запровадження, мети й моделей реалізації конституційно-правової реформи в Україні, її співвідношення з правовою політикою (Larcka, 2015, p. 49). Підбиваючи підсумки аналізу можливих моделей втілення конституційно-правової реформи в Україні, О. Я. Лапка стверджує, що чи не єдиним, найбільш дієвим способом її реалізації видається затвердження нової редакції Конституції України органом представницької установчої влади. Ним можуть бути Конституційні або Законодавчі збори (Асамблея). У Конституції України немає жодної згадки про орган установчої влади й можливість схваленням ним змін до Конституції, зокрема затвердження нової редакції Основного Закону (Larcka, 2011, p. 81). У межах конституційної реформи Н. П. Харченко пропонує здійснити уніфікацію основних «інформаційних понять», критеріїв розрізнення права на доступ до інформації, права на інформацію, права на свободу інформації тощо, а також визначити випадки обмеження цих прав як гарантій їх забезпечення (Kharchenko, 2015, p. 100).

Цінними науковими здобутками науково-педагогічних працівників кафедри теорії держави та права НАВС є праці, присвячені реформуванню правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України. Імпонує позиція Н. І. Мозоль про те, що основним фактором реформування вітчизняних правоохоронних органів має бути дотримання прав і свобод людини та громадянина, оскільки стан їх забезпечення є найважливішою проблемою внутрішньої та зовнішньої політики переважної більшості держав сучасного світу (Mozol, 2014, p. 4). Водночас, на думку М. М. Пендюри, реформування Національної поліції України як центрального органу виконавчої влади та внутрішнього сектору безпеки держави має відповідати європейським стандартам (Pendiura, 2017, p. 323).

Наукова новизна

За результатами проведеного дослідження вперше опрацьовано, узагальнено та систематизовано реформаційну проблематику в наукових працях викладачів кафедри теорії держави та права академії різних історичних поколінь, а також обґрунтовано, що вона є пріоритетним вектором науково-дослідної роботи цього підрозділу й важливою складовою історіографії правової реформи; удосконалено характеристику змісту й особливостей науково-дослідної роботи кафедри закладу вищої освіти та її значення в реалізації завдань сучасної вищої школи; набули подальшого розвитку наукові уявлення про стан й основні напрями науково-дослідної роботи кафедри теорії держави та права крізь призму сторічного поступу НАВС.

Висновки

На підставі висвітленого вище можна дійти таких висновків:

1. Науково-дослідна робота кафедри закладу вищої освіти є однією з ключових сфер її діяльності поряд з освітньою, методичною, виховною та іншими. Науково-дослідна робота кафедри – це один із провідних видів діяльності науково-педагогічних працівників закладу вищої освіти, що спрямована на пізнання та перетворення навколишньої дійсності за допомогою наукового інструментарію. Вона охоплює насамперед забезпечення високоефективної, якісної науково-дослідної та інноваційної діяльності кафедри через проведення її науково-педагогічними працівниками й здобувачами вищої освіти досліджень за затвердженими в установленому порядку напрямками розвитку науки і техніки.

2. Формування науково-дослідного потенціалу кафедри теорії держави та права безпосередньо й нерозривно пов'язано із становленням і сторічним поступом НАВС. За понад тридцятирічний період функціонування кафедри теорії держави та права академії перманентно знаходиться в процесі розвитку, самовдосконалення, вирішуючи різнопланові питання освітньо-методичного, наукового, кадрового й організаційного спрямування. Ураховуються не лише новітні досягнення загальнотеоретичної юридичної науки, постійні зміни чинного законодавства, а й розвиток соціально-політичного життя, правової політики держави, сучасні суспільні запити та пріоритети, новітні стандарти освіти, інші чинники загальносуспільного та відомчого рівнів. До основних векторів наукових досліджень кафедри теорії держави та права НАВС останніх років належать: актуальні питання виникнення, розвитку й функціонування держави та права, а також інших пов'язаних із ними явищ і процесів суспільної дійсності; проблеми прав людини та механізму їх забезпечення; теоретико-методологічні засади юридичної діяльності та перспективи її розвитку; питання юридичної компаративістики як сучасного етапу генезису порівняльного правознавства; проблеми національної, цивільної та інформаційної безпеки України тощо. Посилений науковий інтерес до теорії і практики проведення реформ обумовлений спробами раціонального управління суспільною динамікою.

3. Реформаційна проблематика посідає чільне місце в науковому доробку працівників кафедри теорії держави та права НАВС різних історичних генерацій, а їх предметна, переважно державно-правова, спрямованість обумовлена галузями знань і спеціальностями, за якими провадять освітню діяльність, відомчою приналежністю закладу вищої освіти, науковими традиціями та школами, що склалися і розвиваються в

академії. Наукові праці (монографії, статті, тези доповідей) викладачів кафедри теорії держави та права академії, що присвячені реформуванню державно-правових явищ і процесів, становлять важливий компонент історіографії правової реформи, тобто стану й перспектив розроблення цієї дослідницької тематики, творчий доробок і спадок окремих фахівців із цього приводу. Водночас рівень дослідженості певного феномену, зокрема правової реформи, потрібно

визначати не лише за кількістю присвячених йому публікацій, хоча й цей показник є значущим. Увага наукової спільноти до певного державно-правового явища трансформується в певний результат через «перехід кількості в якість». Не менш важливою є здатність вітчизняної юридичної науки переконливо відповісти на запитання стосовно сутності досліджуваного явища, його місця та ролі, будови, функцій у певній системі координат.

REFERENCES

- Bondar, Yu.M., & Zavalnyi, A.M. (2014). *Putivnyk po kafedri teorii derzhavy ta prava Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav* [Guide to the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs]. S.D. Husariev (Eds.). Kyiv: Yevrop. un-t [in Ukrainian].
- Fedorenko, V. (2018). Konstytutsionalizm i revoliutsii [Constitutionalism and Revolution]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 4, 64-92. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-04-064> [in Ukrainian].
- Husariev, S.D. (2001). Aktualni problemy reformy pravovoi osvity v Ukraini [Actual problems of reform legal education in Ukraine]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy, Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*, 3(12), 38-41 [in Ukrainian].
- Husariev, S.D. (2005). *Yurydychna diialnist: metodolohichni ta teoretychni aspekty* [Legal activity: methodological and theoretical aspects]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Husariev, S.D. (2017). Suchasne rozuminnia harantii u konteksti reformuvannia medychnoho zakonodavstva Ukrainy [Modernizing guarantees in the context of the reforming of the medical legislation of Ukraine]. *Naukovii visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 4(105), 13-27. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/695/699> [in Ukrainian].
- Ivanova, K.A., & Lantukh, A.P. (2019). Kafedra yak kreatyvnyi zasib realizatsii zavdan vyshchoi shkoly [The department as a creative means of implementation of the tasks of the higher school]. *Innovatsiina pedahohika, Innovative Pedagogy*, 9(1), 16-20. Retrieved from http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/9/part_1/5.pdf [in Ukrainian].
- Kharari, Yu.N. (2018). *Liudyna rozumna. Istoriia liudstva vid mynuloho do maibutnoho* [Sapiens. A Brief History of Humankind] (Ya. Lebedenko, Trans.). (2nd, ed., rev.). Kharkiv: Klub Simeinoho dozvillia [in Ukrainian].
- Kharchenko, N.P. (2015). Pravo na informatsiiu v umovakh konstytutsiinoi reform [The right to information in the context of constitutional reform]. *Aktualni pytannia konstytutsiinoho rozvytku nezaleznoi Ukrainy, Current issues of the constitutional development of independent Ukraine*: Proceedings of the Scientific and Practical Conference (pp. 99-100). Kyiv. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6779?locale=fr> [in Ukrainian].
- Kopeichikov, V., & Shylinhov, V. (1990). Humanistychni zasady pravovoi reformy: v chomu yikh sut? [Humanistic principles of legal reform: what is their essence?]. *Radianske pravo, Soviet law*, 6, 15-18 [in Ukrainian].
- Koziubra, M.I. (2017). Zahalnoteoretychne pravoznavstvo v umovakh suchasnykh hlobalizatsiinykh transformatsii [Jurisprudence within modern globalization processes]. *Naukovi zapysky NaUKMA, NaUKMA Research Papers*, 193, 3-11 [in Ukrainian].
- Koziubra, M.I. (2018). Pravoznavstvo, nauka, metodolohiia: evoliutsiia pidkhodiv do yikhnykh vzaiemozv'язkiv [Jurisprudence, science, methodology: evolution of approaches to their interconnections]. *Naukovi zapysky NaUKMA, NaUKMA Research Papers*, 1, 3-8. doi: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.3-8> [in Ukrainian].
- Kryvytskyi, Yu. (2016). Pohliady P.P. Mykhailenka shchodo pytannia reformuvannia militsii (politsii) Ukrainy [The views of Petro Mikhaylenko to the question of reformation of militia (police) of Ukraine]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i parvo, Entrepreneurship, Economy and Law*, 4, 45-50. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_9 [in Ukrainian].
- Kryvytskyi, Yu.V. (2017). Problemy pravovoi reformy v naukovi spadshchyni akademika V.V. Kopeichykova [Problematic issues of legal reform in the scientific heritage of the academician V.V. Kopeichikov]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 1(102), 187-196. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/32/27> [in Ukrainian].
- Kryvytskyi, Yu.V. (2018). Pravova reforma: teoretyko-prykladni vymiry aktualizatsii problemy [Legal reform: theoretical and applied dimensions actualization of the problem]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, Journal of the Kyiv University of Law*, 3, 37-41. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkup_2018_3_9 [in Ukrainian].
- Lapka, O.Ya. (2011). Konstytutsiino-pravova reforma v Ukraini: istorychni peredumovy zaprovadzhennia, meta ta modeli vtilennia [Constitutional and legal reform in Ukraine: historical conditions of the implementation, goals and process models]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profesiinykh spilok Ukrainy, Bulletin of the Academy of Labor and Social Relations of the Federation of Trade Unions of Ukraine*, 4, 78-83 [in Ukrainian].

- Lapka, O.Ya. (2015). Pravova polityka ta konstytutsiino-pravova reforma yak yii stratehichniy napriamok [Legal policy and constitutional and legal reform as its strategic direction]. *Konstytutsiia Ukrainy: shliakhy vdoskonalennia, The Constitution of Ukraine: ways to improve: Proceedings of the Round Table* (pp. 47-50). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kmp/zbirnik_aterialiv_kruglogo_stolu_250615.pdf [in Ukrainian].
- Mozol, N.I. (2014). Priorytetni napriamy reformuvannia pravookhoronnykh orhaniv [Priority areas for law enforcement reform]. *Teoretyko-pravovi aspekty derzhavno-pravovoi reformy v Ukraini, Theoretical and legal aspects of state and legal reform in Ukraine: Proceedings of the Round Table* (pp. 4-6). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/11072> [in Ukrainian].
- Pendiura, M.M. (2017). Stan ta perspektyvy reformuvannia Natsionalnoi politsii yak tsentralnoho orhanu vykonavchoi vlady ta vnutrishnoho sektoru bezpeky derzhavy [Status and prospects of reforming the National Police as the central executive body and the internal security sector of the state]. *Stan ta perspektyvy reformuvannia sektoru bezpeky i oborony Ukrainy, Status and prospects of reforming the security and defense sector of Ukraine: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference*. (Vol. 1), (pp. 323-325). Kyiv: Nats. akad. prokuratury Ukrainy [in Ukrainian].
- Somin, S.V. (2003). Kafedra [Department]. *Yurydychna entsyklopediia? Legal encyclopedia*. (Vols. 1-6). Y.S. Shemshuchenko (et al.). (Ed.). Kyiv: Ukr. entsyklopediia [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vyshchu osvitu": vid 1 lyp. 2014 r. No. 1556-VII [Law of Ukraine "On Higher Education" from July 1, 2014, No. 1556-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
- Zavalnyi, A.M. (2018). Innovatsii yurydychnoi osvity: osmyslennia, vyklyky, perspektyvy [Innovations of legal education: conceptualization, challenges, perspectives]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrisnikh sprav, Scientific Herald of the National Academy of Internal Affairs*, 4(109), 113-132. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/976/987> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бондар Ю. М., Завальний А. М. Путівник по кафедрі теорії держави та права Національної академії внутрішніх справ : наук.-довід. вид. / передм. С. Д. Гусарева. Київ : Європ. ун-т, 2014. 64 с.
- Федоренко В. Конституціоналізм і революції. *Право України*. 2018. № 4. С. 64–92. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-04-064>.
- Гусарев С. Д. Актуальні проблеми реформи правової освіти в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2001. № 3 (12). С. 38–41.
- Гусарев С. Д. Юридична діяльність: методологічні та теоретичні аспекти : монографія. Київ : Знання, 2005. 375 с.
- Гусарев С. Д. Сучасне розуміння гарантій у контексті реформування медичного законодавства України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 4 (105). С. 13–27. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/695/699>.
- Іванова К. А., Лантух А. П. Кафедра як креативний засіб реалізації завдань вищої школи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 16–20. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2019/9/part_1/5.pdf.
- Харарі Ю. Н. Людина розумна. Історія людства від минулого до майбутнього / пер. з англ. Я. Лебеденка. 2-ге вид., випр. Харків : Клуб Сімейного дозвілля, 2018. 543 с.
- Харченко Н. П. Право на інформацію в умовах конституційної реформи. *Актуальні питання конституційного розвитку незалежної України* : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 25 черв. 2015 р.). Київ, 2015. С. 99–100. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6779?locale=fr>.
- Копейчиков В., Шилінгов В. Гуманістичні засади правової реформи: в чому їх суть? *Радянське право*. 1990. № 6. С. 15–18.
- Козюбра М. І. Загальнотеоретичне правознавство в умовах сучасних глобалізаційних трансформацій. *Наукові записки НаУКМА*. 2017. Т. 193. С. 3–11. (Серія «Юридичні науки»).
- Козюбра М. І. Правознавство, наука, методологія: еволюція підходів до їхніх взаємозв'язків. *Наукові записки НаУКМА*. 2018. Т. 1. С. 3–8. (Серія «Юридичні науки»). doi: <https://doi.org/10.18523/2617-2607.2018.3-8>.
- Кривицький Ю. Погляди П. П. Михайленка щодо питання реформування міліції (поліції) України. *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 4. С. 45–50. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pgip_2016_4_9.
- Кривицький Ю. В. Проблеми правової реформи в науковій спадщині академіка В. В. Копейчикова. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2017. № 1 (102). С. 187–196. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/32/27>.
- Кривицький Ю. В. Правова реформа: теоретико-прикладні виміри актуалізації проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 3. С. 37–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chkur_2018_3_9.
- Лапка О. Я. Конституційно-правова реформа в Україні: історичні передумови запровадження, мета та моделі втілення. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації професійних спілок України*. 2011. № 4. С. 78–83. (Серія «Право та державне управління»).
- Лапка О. Я. Правова політика та конституційно-правова реформа як її стратегічний напрямок. *Конституція України: шляхи вдосконалення* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 26 черв. 2015 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. С. 47–50. URL: https://www.naiu.kiev.ua/files/kafedru/kmp/zbirnik_aterialiv_kruglogo_stolu_250615.pdf.

- Мозоль Н. І. Пріоритетні напрями реформування правоохоронних органів. *Теоретико-правові аспекти державно-правової реформи в Україні* : зб. матеріалів круглого столу (Київ, 14 листоп. 2014 р.). Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. С. 4–6. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/handle/123456789/11072>.
- Пендюра М. М. Стан та перспективи реформування Національної поліції як центрального органу виконавчої влади та внутрішнього сектору безпеки держави. *Стан та перспективи реформування сектору безпеки і оборони України* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 т. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2017. Т. 1. С. 323–325.
- Сьомін С. В. Кафедра. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / [редкол : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін.]. Київ : Укр. енциклопедія, 2003. Т. 5 : П–С. С. 68.
- Про вищу освіту : Закон України від 1 лип. 2014 р. № 1556-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
- Завальний А. М. Інновації юридичної освіти: осмислення, виклики, перспективи. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 113–132. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/976/987>.

Стаття надійшла до редколегії 12.01.2021

Kryvytskyi Yu. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7063-4725>

Reformation Issues in the Scientific Works of Lecturer of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs

The **purpose** of the scientific article is to study, generalize and systematize the reformation issues in the scientific works of lecturer of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs as a priority of research work of this unit and an important component of historiography of legal reform. The **methodological** basis of scientific research is a set of philosophical, philosophical and scientific principles, principles of scientific knowledge, methodological approaches, general methods of thinking, philosophical, general and specific scientific methods, the use of which provided validity and reliability of research results and promising vectors development of the problems of reforms, their various images, dimensions and aspects in the scientific achievements of the staff of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs. The **scientific novelty** of the publication is the first time, processed, summarized and systematized reformation issues in scientific studies lecturer of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs of various historical generations and proved that it is a priority vector research of this unit and important component of the historiography of legal reform; improved the characteristics of the content and features of research work of the department of higher education and its importance in the implementation of the tasks of modern higher education; scientific ideas about the state and main directions of research work of the Department of Theory of State and Law through the prism of the century-old progress of the National Academy of Internal Affairs were further developed. The **conclusions** of the scientific article are as follows: research work of the department of higher education is one of the key areas of its activities, as the department is not just a certain number of research and teaching staff, but rather learning style, atmosphere of knowledge, motivational field scientific understanding of reality, the place of scientific research. The research work of the department is one of the leading activities of scientific and pedagogical workers of the institution of higher education, which is aimed at cognition and transformation of the surrounding reality with the help of scientific tools. The formation of research potential of the Department of Theory of State and Law is directly and inextricably linked with the formation and centuries-old progress of the National Academy of Internal Affairs. The main vectors of scientific research of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs in recent years include: current issues of origin, development and functioning of the state and law, as well as other related phenomena and processes of social reality; problems of human rights and the mechanism of their provision; theoretical and methodological principles of legal activity and prospects of its development; issues of legal comparative studies as a modern stage in the genesis of comparative jurisprudence; problems of national, civil and information security of Ukraine, etc. At the same time, life puts on the agenda a number of new issues that require doctrinal understanding, including fundamental and applied issues related to significant transformations, progressive changes in social relations and covered by the reformation issues. The latter occupies a prominent place in the scientific achievements of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs of different historical generations, and their subject, mostly state and legal, orientation is due to areas of knowledge and specialties in which educational activities are carried out traditions and schools that have developed and are developing in the academy. Scientific works of teachers of the Department of Theory of State and Law of the National Academy of Internal Affairs, devoted to the reform of state and legal phenomena and processes, are an important component of the historiography of legal reform.

Keywords: reform; reformation issues; legal reform; historiography; National Academy of Internal Affairs; Department of Theory of State and Law.

Висоцька Н. В. – аспірант кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0773-4379>

Історико-правовий аналіз кримінально-правової протидії домашньому насильству в Україні

Метою статті є дослідження історичних аспектів розвитку законодавства, що визначає кримінально-правові заходи впливу за вчинення домашнього насильства. Для досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: емпіричні (спостереження, опис) і теоретичні (аналіз, системний підхід, дедукція). Використання історичного методу надало можливість окреслити процес формування законодавства у сфері протидії домашньому насильству відповідно до хронології подій минулого; використання методів логіки та діалектики – проаналізувати нормативні джерела за темою дослідження. **Наукова новизна** дослідження полягає у висвітленні історико-правових аспектів кримінально-правових заходів у контексті обмеження домашнього насильства. Встановлено, що протидія домашньому насильству шляхом використання кримінально-правових заходів впливу є результатом історичного розвитку української державності та правової системи, ратифікації міжнародних документів, приведення норм вітчизняного законодавства у відповідність до міжнародних правових норм. **Висновки.** Українська модель протидії домашньому насильству вдосконалювалася поступово шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів. Водночас питання офіційного закріплення системи кримінально-правових заходів запобігання домашньому насильству протягом тривалого часу залишалося невирішеним. Доповнення, внесені до Кримінального кодексу України, є результатом адаптації кращих міжнародних практик, покликаних закласти міцний фундамент щодо застосування адекватних кримінально-правових заходів подолання домашнього насильства. Дослідження дало змогу простежити й чітко визначити основні історичні кроки у формуванні системи кримінально-правових заходів регулювання домашнього насильства та з'ясувати, які нормативно-правові джерела стали невід'ємною частиною національного законодавства з окресленої проблематики.

Ключові слова: домашнє насильство; кримінально-правові заходи; забезпечення рівності; історико-правові аспекти; законодавство.

Вступ

Забезпечення гендерної рівності та протидія дискримінації за ознакою статі – історично сформовані напрями гарантування прав, свобод та інтересів громадян.

Розвиток законодавства щодо застосування кримінально-правових заходів за вчинення насильства сприяв запровадженню принципово важливих новел, спрямованих на недопущення та припинення цих злочинів. З метою застосування дієвих механізмів запобігання та протидії домашньому насильству слід ґрунтовно вивчати й узагальнювати історичний досвід і практику розвитку законодавства із зазначеної проблематики.

Опрацювання історико-правових аспектів формування законодавчої бази, яка деталізує кримінально-правові інструменти регулювання домашнього насильства, сприяє визначенню передумови, особливостей розвитку законодавства з обраної теми, формуванню основних рис і шляхів розвитку кримінально-правових заходів регулювання домашнього насильства.

Ці питання досліджували такі науковці, як: А. А. Вознюк, О. О. Дудоров, І. І. Зуєва, Г. Ю. Лук'янова, О. І. Постол, В. М. Приступ, О. В. Проценко, М. І. Хавронюк та ін. Однак і дотепер воно залишається недостатньо висвітленим, а необхідність у вдосконаленні кримінально-правових

механізмів регулювання домашнього насильства потребує подальших досліджень й узагальнень. Слід акцентувати історико-правовий аспект формування кримінально-правових заходів протидії насильству, який залишається актуальним з огляду на зміни, внесені до Кримінального кодексу України.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження історичних аспектів розвитку законодавства, що визначає кримінально-правові заходи впливу за вчинення домашнього насильства. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- виконати огляд історичних подій і документів щодо формування системи заходів протидії домашньому насильству;
- проаналізувати основні міжнародні та національні джерела права, які суттєво вплинули на формування вітчизняної моделі регулювання домашнього насильства;
- дослідити історико-правову складову в процесі розробки кримінально-правових заходів щодо недопущення насильства.

Виклад основного матеріалу

Домашнє насильство є одним із наймасовіших порушень прав і свобод людини, характерними ознаками якого є жорстокість,

систематичність, обов'язково – наявність умислу діяння, а також воно залишає по собі невинуваті емоційні страждання впродовж усього життя (Postol, 2019).

Проблема домашнього насильства має глибоке історичне підґрунтя. Окремі його аспекти так чи інакше засуджувалися на різних етапах розвитку суспільства. Ідеї рівності, злагоди та недопущення дискримінації були й залишаються важливими постулатами взаємин між чоловіком і жінкою та були фундаментальними ще на ранніх історичних етапах формування української державності.

Церковне й світське право Київської Русі започаткувало багатовікову традицію щодо шанування шлюбу, недопущення насильства, неповаги, дискримінації. Обопільна повага подружжя, узгодження бажань створити сім'ю вважалися нормою статевої поведінки. Насилля суворо засуджувалося інститутом церкви Київської Русі (Kravets, 2011).

Наукові дослідження С. С. Косенка (Kosenko, 2018) доводять, що законодавча регламентація насильства починається ще з часів Стародавньої Русі («Руська правда» XI–XII ст., Устав Володимира, Князівські статuti і статутні грамоти XI–XIV ст., Судебник 1497). Слід зазначити «Руську правду» Ярослава Мудрого – один із найважливіших правових документів тієї доби, що містить заходи кримінально-правового впливу щодо протиправних дій і покарання за їх вчинення. За «Уставом» князя Володимира злочином вважалася колотнеча між чоловіком та жінкою.

У положеннях Статутів Великого князівства Литовського 1529, 1566 та 1588 років також окреслено питання засудження й покарання за вчинення насильницьких дій у сім'ї: передбачалися суворі санкції за злочини, вчинені проти членів родини (за вбивство одного із членів родини передбачалася смертна кара). Заборонялося укладання шлюбу проти волі жінки. Але насильство в сім'ї щодо жінки каралося здебільшого тільки за вчинення особливо тяжких злочинів.

Отже, за часів Київської Русі та в добу Великого князівства Литовського з'явилися перші закріплені положення, спрямовані на застосування покарання за вчинення окремих дій, що містять ознаки домашнього насильства.

Згадуючи історію українського козацтва, слід зазначити, що питання поваги до протилежної статі та забезпечення захисту від насилля було неписаним правилом для козацького війська. Українська сім'я цього періоду будувалася відповідно до пропорційного розвитку двох статей. У системі духовних цінностей запорожців традиції шанування жінки-матері набули світоглядного значення (Kravets, 2011).

За порушення ідеї рівності та поваги, застосування сили до жінок та дітей, вчинення

насильства передбачалися різні покарання. Зокрема, коли козак «опорочить жінку не по пристойності», передбачалося побиття батогами, палицями, оскільки вважалося, що такий злочин знеславлює все військо запорізьке. Проте тогочасні правові документи не передбачали механізму правового захисту й адекватного покарання за вчинення домашнього насильства. Тривалий час ця тема залишалася поза сферою правового регулювання та вважалася прерогативою усталених звичаїв і традицій.

За роки перебування України в складі СРСР законодавством не передбачалося окремого покарання за насильство в сім'ї. Питання домашнього насильства та насильства щодо жінок загалом почали детально вивчати лише в середині XX століття, особливо після появи феміністичних рухів і після проголошення Генеральною Асамблеєю ООН 1975 року – роком жінки.

Отже, тривалий час проблема насильства в сім'ї перебувала поза сферою правового регулювання. Будь-яке втручання держави й суспільства в сімейні стосунки вважалося грубим порушенням таємниці приватного життя та виправдовувалося усталеними звичаями й традиціями (Lukianova, 2017).

Перші реальні кроки щодо протидії насильству було зроблено після завершення Другої світової війни. Прийняті у цей період нормативно-правові документи мали позитивний ефект щодо забезпечення паритету прав жінок і чоловіків. Положення Статуту ООН 1945 року та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 1979 року, ознаменували початок правового забезпечення рівності, недопущення дискримінації та насильницьких дій у системі шлюбно-сімейних відносин. У контексті подолання проблеми домашнього насилля, згідно зі ст. 16 Конвенції держави-учасниці зобов'язані вживати відповідні заходи з ліквідації дискримінації жінок в усіх питаннях, що стосуються шлюбу та сімейних відносин на підставі рівності чоловіків і жінок ("Konventsiiia Orhanizatsii", 1979).

З огляду на те, що проблема домашнього насильства стосується й дітей, слід зазначити, що у цей період прийнято низку документів, які визначили та закріпили права дітей, зокрема їхнє право на захист від фізичного й психологічного тиску. Передусім слід згадати Загальну декларацію прав людини, прийняту резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Цей міжнародний документ закріпив принципи положення щодо захисту прав подружжя та дітей, визначив фундаментальні позиції, необхідні для розвитку національного законодавства. Водночас, ратифікація цього документа республіками колишнього СРСР

відбулася значно пізніше –1980 року ("Zahalna deklaratsiia", 1948).

Україна 1981 року ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), а 1987 року – Конвенцію проти катувань (CAT) ("Ukraine: Domestic Violence", 2017).

Конвенція про права дитини 1989 року містила зобов'язання для країн-учасниць вживати необхідні законодавчі, адміністративні, соціальні та просвітні заходи з метою захисту дитини від усіх форм фізичного й психологічного насильства, образи чи зловживань ("Konventsiiia pro prava", 1995). Іншими словами, за вчинення насильства проти дітей держава зобов'язана застосувати різні механізми впливу на порушника, залежно від ступеня тяжкості вчиненого діяння.

Слід зазначити, що проблеми насильства в сім'ї почали глибоко вивчати й аналізувати лише наприкінці ХХ століття. Так, було прийнято низку важливих документів щодо недопущення поширення насильства. Генеральна Асамблея ООН 20 грудня 1993 року ухвалила «Декларацію про викорінення насильства щодо жінок» ("Deklaratsiia pro vykoriniuvannia", 1993), у якій визначено зміст і випадки, які охоплюють поняття «насильство». Документ спрямований на захист прав жінок, забезпечення рівності прав чоловіків і жінок та недопущення їх порушення.

Безсумнівно, прийняття Декларації про викорінення насильства щодо жінок зумовлене значною кількістю порушень, що вчинялися чоловіками через застосування насильницьких дій. Досягнення рівності в правах та обов'язках членів сім'ї потребувало врегулювання цього питання на міжнародному рівні.

Важливим є той факт, що на початку ХХІ століття Україна стала однією з перших країн Східної Європи, яка визнала домашнє насильство важливою суспільною проблемою, позбавивши кривдників можливості ховатися за ширмою невтручання в приватне життя (Dudorov, & Khavroniuk, 2019). Документи з питань захисту від насилля здебільшого орієнтовані на жінок і дітей, які стають жертвами насилля з боку чоловіків.

Від насильства в сім'ї страждають переважно діти, жінки, які перебувають у стані економічної, психологічної чи іншої залежності від чоловіків, інтимних партнерів або батьків, особи похилого віку, особи з інвалідністю та інші найуразливіші категорії осіб.

Верховна Рада ухвалила Закон України від 15 листопада 2001 року «Про попередження насильства в сім'ї», чим визнала як існування цього явища в суспільстві, так і готовність протистояти йому (нині Закон втратив силу). Відповідно до його вимог уповноважені підрозділи (зокрема підрозділи поліції) вживали заходи щодо запобігання насильству за результатами надходження заяви або повідомлення щодо фактів реальної загрози

вчинення насильства в сім'ї або про факти вчинення такого насильства ("Zakon Ukrainy", 2001). Визнання проблеми насильства в сім'ї на законодавчому рівні зумовило формування нормативної бази та дієвої практики щодо вжиття заходів із визначенням засад протидії та покарання цього діяння.

Попри те, що цей закон і зазначав правові й організаційні засади попередження та юридичну відповідальність за вчинення насильства в сім'ї, він не містив ефективних заходів припинення такого насильства, впливу на кривдника та допомоги постраждалим особам (Dudorov, & Khavroniuk, 2019).

Недоліки в законодавчому обґрунтуванні явища насильства в сім'ї суттєво впливають на кримінально-правову кваліфікацію, що важливо для визначення адекватного заходу кримінально-правового впливу за вчинене правопорушення. Однак, з огляду на існування значної кількості нерегульованих моментів та суперечливих положень, зазначений документ потребував суттєвих доповнень.

Заходи у сфері запобігання домашньому насильству та насильству за ознакою статі передбачені розділом V Закону України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Відповідно до нього постраждала особа або її представник мають право звернутися до суду із заявою про видачу обмежувального припису, яким встановлюються один чи декілька заходів тимчасового обмеження прав кривдника або покладення на нього обов'язків ("Zakon Ukrainy", 2005).

Новим етапом у боротьбі з цим негативним явищем стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству», яким запроваджено комплексний підхід у боротьбі з домашнім насильством з огляду на європейський досвід. Закон містить ключові поняття та основи для запобігання домашньому насильству, а пріоритетом – належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників і зміну їхньої поведінки. Підрозділи органів Національної поліції України набули широкого кола повноважень щодо виявлення, припинення та профілактики домашнього насильства. Передбачено право постраждалої особи на звернення до правоохоронних органів і суду з метою притягнення кривдників до відповідальності, застосування до них спеціальних заходів протидії домашньому насильству ("Zakon Ukrainy", 2017).

Водночас, з остаточної редакції Закону вилучено терміни «гендер», «гендерне насильство», «гендерні стереотипи» та інші похідні терміни, що використовують у Стамбульській конвенції. Натомість використано термін «гендерне насильство», який не повністю відповідає концепції

гендерного насильства, а отже, українське законодавство не може виконувати свої міжнародні зобов'язання, якщо не застосовуються визначення, що походять від терміна «стать» (Gerasymenko, 2019).

Також основними цілями Стамбульської конвенції є захист жінок від усіх форм насильства; запобігання, переслідування й усунення насильства щодо жінок і домашнього насильства, а також сприяння ліквідації усіх форм дискримінації стосовно жінок, досягнення рівності між жінками й чоловіками ("Konventsia Rady Yevropy", 2011). Стамбульська конвенція поширюється на всі форми насильства щодо жінок, зокрема й домашнє насильство, а також визначає його порушенням прав людини та видом дискримінації.

Прийняття розглянутих вище правових актів сформувало належне нормативно-правове підґрунтя для вдосконалення чинних механізмів і заходів впливу за вчинення домашнього насильства. Водночас застосування кримінально-правових заходів впливу на порушників основ гендерної політики та рівності, шлюбно-сімейних норм й інших правовідносин можливе на підставі спеціалізованих нормативно-правових документів.

Унаслідок імплементації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція) у Кримінальному кодексі України визначено перелік кримінально-правових заходів.

З метою здійснення заходів для закріплення положень Стамбульської конвенції 6 грудня 2017 року прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами».

Згідно із Законом Кримінальний кодекс України доповнено статтями: «Домашнє насильство» (ст. 126-1); «Обмежувальні заходи, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насильство» (ст. 91); «Примушування до шлюбу» (ст. 151-2); «Невиконання обмежувальних заходів, обмежувальних приписів або непроходження програми для кривдників» (ст. 390-1) та іншими. Повністю був оновлений розділ 4 «Кримінальні правопорушення проти статевої свободи та статевої недоторканості» ("Zakon Ukrainy", 2017). Остаточної чинності документ набув на початку 2019 року. До цього часу в Україні домашнє насилля не вважали кримінальним злочином, а відповідні дії кваліфікувалися як адміністративне правопорушення.

Зміни полягають у якісно новому підході до врегулювання питання домашнього насильства. Використання європейського досвіду дозволило юридично закріпити принципові аспекти подолання насильства в сім'ї, чітко визначивши важелі

розв'язання проблеми. Домашнє насильство припинило бути суто сімейною, приватною справою, оскільки держава запровадила ефективний механізм протидії та запобігання домашньому насильству (Zuieva, & Prystup, 2020).

Згідно зі ст. 126-1 Кримінального Кодексу України домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя, або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Цей різновид насильства є складним та історично стійким явищем, яке стосується приватних осіб, суспільства та держави загалом. (Sukmanovska, 2016). Домашнє насильство є не тільки результатом потенційної безкарності кривдника, а й сприйняття жертвою обставин, які склалися в сім'ї, нормальними. З дитинства в підсвідомості більшості людей нечітко сформульоване уявлення про те, якими повинні бути нормальні стосунки в сім'ї (Protsenko, 2020).

Використовуючи дані Демографічного опитування та охорони здоров'я (DHS) у 32 різних країнах, що розвиваються (зокрема й в Україні), Rawlings S. & Siddique Z. дослідили вплив домашнього насильства на смертність дітей, народжених жінками-жертвами. За результатами дослідження було виявлено, що діти матерів, які стали жертвами домашнього насильства, мають на 0,4 в.п. більше шансів померти протягом першого місяця життя, 0,7 в.п. – протягом року й 1,1 в.п. – протягом перших п'яти років після народження. Автори також встановили, що використання в різних країнах законів про домашнє насильство та законів про зґвалтування в шлюбі, які передбачають криміналізацію насильства щодо жінок та/або сімейного зґвалтування, знижують частоту випадків такого насилля (Rawlings, & Siddique, 2018).

Отже, відповідно до Кримінального Кодексу України чітко й однозначно встановлено, що домашнє насильство є злочином, навіть якщо воно відбувається «у сімейному колі» та стосується лише чоловіка й жінки. Вчинення домашнього насильства карається 150–200 годинами громадських робіт або арештом до 6 місяців, або обмеженням волі терміном до 5 років, або позбавленням волі на 2 роки ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Так, А. А. Вознюк (Vozniuk, 2019) пропонує розмежувати в Кримінальному кодексі України поняття «домашнє насильство» та «злочин, пов'язаний із домашнім насильством». Домашнє насильство автор пропонує тлумачити як злочин,

передбачений ст. 126-1, а злочин, пов'язаний із домашнім насильством, трактувати як будь-яке суспільно небезпечне діяння, передбачене Особливою частиною Кримінального кодексу України, що полягає в застосуванні фізичного, психічного, економічного або сексуального насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах. Автор пропонує це поняття, а також вичерпний перелік таких злочинів закріпити в примітці до ст. 91-1 Кримінального кодексу України.

Згідно зі ст. 91-1 Кримінального кодексу України, до осіб, які вчинили домашнє насильство, можуть застосовувати такі обмежувальні заходи: 1) заборона перебувати в місці спільного проживання з особою, яка постраждала від домашнього насильства; 2) обмеження спілкування з дитиною в разі, якщо домашнє насильство вчинено стосовно дитини або у її присутності; 3) заборона наблизитися на визначену відстань до місця, де особа, яка постраждала від домашнього насильства, може постійно чи тимчасово проживати, тимчасово чи систематично перебувати у зв'язку з роботою, навчанням, лікуванням чи з інших причин; 4) заборона листування, телефонних переговорів з особою, яка постраждала від домашнього насильства, інших контактів через засоби зв'язку чи електронні комунікації особисто або через третіх осіб; 5) направлення для проходження програми для кривдників або пробацийної програми ("Kryminalnyi kodeks", 2001).

Розкриття в межах основного кримінального закону переліку заходів, які застосовують за вчинення домашнього насильства, започаткувало процес ефективного реагування на нього.

Як засвідчує огляд історичного процесу формування основ застосування кримінальних заходів, офіційне закріплення чіткого переліку засобів щодо обмеження та припинення протиправного діяння є логічним продовженням кропіткої нормотворчої роботи із регулювання питання протидії насильству, забезпечення гендерної рівності.

Кримінально-правові заходи впливу за результатами домашнього насильства формувалися відповідно до чинних у державі норм, звичаїв і традицій. Сьогодні в Україні створено потужний механізм запобігання та протидії домашньому насильству. Кримінальний кодекс України та Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» передбачають більш жорстке покарання для кривдників і надають можливість працівникам Національної поліції України контролювати поведінку порушника, щоб уникнути повторного насилля. Водночас відкритим ще залишається питання ратифікації Стамбульської конвенції (Zuieva, & Prystup, 2020).

Україні потрібно якомога швидше ратифікувати цю Конвенцію для підтримання своєї міжнародної репутації з кількох причин. По-перше, Україна повинна продемонструвати, що вона є цивілізованою та прогресивною країною, яка готова стати частиною європейської спільноти. По-друге, українських жінок потрібно захищати від домашнього насильства у власній країні, використовуючи Конвенцію як міжнародний спосіб захисту.

Ефект у протидії домашньому насильству можна забезпечити лише шляхом реалізації спільно з покаранням або замість нього альтернативних, інших заходів кримінально-правового характеру (Yashchenko, 2018).

Одним із викликів сьогодення є потреба у прийнятті закону, який би на загальних підставах передбачав відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів (зокрема працівників поліції), за вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі, оскільки в умовах сьогодення вони уникають такої відповідальності. Потреба у прийнятті такого закону закріплена в Національному плані дій з виконання рекомендацій, які окреслені в заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок (Anosova et al., 2019).

Безумовно, питання ефективного застосування кримінально-правових засобів повинно розвиватися з чітким усвідомленням можливості та доцільності використання тих чи інших інструментів впливу.

Наукова новизна

Дослідження окреслює історико-правові аспекти формування кримінально-правових заходів щодо обмеження домашнього насильства. У межах наукового опрацювання проблематики встановлено, що протидія домашньому насильству шляхом використання кримінально-правових заходів впливу є результатом історичного розвитку української державності та правової системи й ратифікації міжнародних документів.

Висновки

Аналіз історико-правових особливостей формування кримінально-правових заходів реагування на домашнє насильство свідчить, що процес формування вітчизняної системи регулювання правовідносин у цій сфері відбувається на підставі використання міжнародних документів і національних законодавчих ініціатив. Починаючи з давніх часів, питання протидії насильству в сім'ї перебувало на контролі державних інституцій, однак протягом тривалого часу не існувало системи нормативно визначених шляхів запобігання насильству в сім'ї. Ратифікація Україною найважливіших міжнародних конвенцій, внесення

змін і доповнень до чинного законодавства, розробка нормативно-правових актів дозволили побудувати ефективну систему кримінально-правових заходів протидії домашньому насильству та закріпити її у Кримінальному кодексі України.

Майбутні дослідження з цього напрямку стосуються аналізу ефективності й доцільності

застосування окремих заходів впливу на порушників законодавства у зазначеній сфері. Актуальним є виокремлення проблемних і неврегульованих аспектів у процесі розв'язання проблеми домашнього насильства та пошук ефективних шляхів їх вирішення.

REFERENCES

- Anosova, Yu.V., Kapur, A., & Lehenka, M.M. (et al.). (2019). *Monitorynh situatsii reahuvannia systemy pravosuddia na vchynennia domashnoho nasylstva ta nasylstva za oznakoiu stati: 2019* [Monitoring the situation of the justice system's response to domestic violence and gender-based violence: 2019]. Retrieved from <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf> [in Ukrainian].
- Deklaratsiia pro vykoriniuvannia nasyllia shchodo zhinok: mizhnar. dok. vid 20 hrud. 1993 r. [Declaration on the Elimination of Violence against Women: from December 20, 1993]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text [in Ukrainian].
- Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2019). *Vidpovidalnist za domashnie nasylstvo i nasylstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy)* [Responsibility for domestic violence and gender-based violence (scientific and practical commentary on short stories of the Criminal Code of Ukraine)]. M.I. Khavronik (Ed.). Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
- Gerasymenko, G.V. (2019). Institutional Response to Domestic Violence in Ukraine: Novelties in the Legislation and Access to Services. *Demography and Social Economy*, 2(36), 12-22. Retrieved from <https://dse.org.ua/arhive/36/1.pdf>.
- Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natssii pro likvidatsiiu vsikh form dyskryminatsii shchodo zhinok: mizhnar. dok. vid 18 hrud. 1979 r. [United Nations Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women from December 18, 1979]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro prava dytyny: mizhnar. dok. vid 21 hrud. 1995 r. [Convention on the Rights of the Child from December 21, 1995]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
- Konventsiiia Rady Yevropy pro zapobihannia nasylstvu stosovno zhinok i domashnomu nasylstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy: mizhnar. dok. vid 11 trav. 2011 r. [Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence from May 11, 2011]. (n.d.). [ips.ligazakon.net](https://ips.ligazakon.net/document/MU11251). Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/MU11251> [in Ukrainian].
- Kosenko, S.S. (2018). Nasylstvo: poniattia ta oznaky [Violence: concepts and signs]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal Zaporizkoho natsionalnoho universytetu, Legal scientific electronic journal of Zaporizhia National University*, 3, 191-192. Retrieved from http://lsej.org.ua/3_2018/55.pdf [in Ukrainian].
- Kravets, V.V. (2011). Stanovyshe ukrainskoi zhinky ta zhinochoi osvity v period z XI po XVII stolittia [The situation of Ukrainian women and women's education in the period from the XI to the XVII century]. *Ukrainoznavchyi almanakh, Ukrainian Studies Almanac*, 6, 33-38. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukralm_2011_6_10 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvit. 2001 r. No. 2341-III [Criminal Code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). [zakon.rada.gov.ua](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
- Lukianova, H.Yu. (2017). Nasylstva v simi: normativne vyznachennia poniattia, oznak ta vydiv [Domestic violence: normative definition of concepts, signs and types]. *Kryminalno-pravovi ta administratyvno-pravovi osnovy protydi nasylstvu v simi, Criminal and administrative bases of combating domestic violence: Proceedings of the Scientific and Practical Internet-Conference* (pp. 14-160). Ivano-Frankivsk: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Postol, O.I. (2019). Spetsialni zakhody shchodo protydi domashnomu nasylstvu [Special measures to combat domestic violence]. *Yurydychnyi biuleten, Legal bulletin*, 9, 185-193. doi: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.24> [in Ukrainian].
- Protsenko, O.V. (2020). Zapobihannia nasylstvu v simi - osobysta sprava kozhnoho! [Preventing domestic violence is everyone's act!]. *Naukovi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 287-293. doi: [10.31733/2078-3566-2020-1-287-293](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-1-287-293) [in Ukrainian].
- Rawlings, S., & Siddique, Z. (2018). Domestic Violence and Child Mortality. *IZA - Institute of Labor Economics*, 11899, 56. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp11899.pdf>.
- Sukmanovska, L.M. (2016). Istorychni aspekty vynykennia problemy domashnoho nasylstva [Historical aspects of the problem of domestic violence]. *Naukovi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 3, 272-281. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nviduvs_2016_3_3 [in Ukrainian].
- Ukraine: Domestic Violence. Joint Stakeholder Report for the United Nations (2017). *Universal Periodic Review*. Retrieved from https://www.upr-info.org/sites/default/files/document/ukraine/session_28_-_november_2017/js4_upr28_ukr_e_main.pdf.
- Vozniuk, A.A. (2019). Kryminalna vidpovidalnist za domashnie nasylstvo: aktualni pytannia teorii ta praktyky [Criminal liability for domestic violence: current issues of theory and practice]. *Forum Prava*, 55(2), 6-14. doi: <https://doi.org/10.5281/zenodo.2635559> [in Ukrainian].

- Yashchenko, A.M. (2018). Zakhody shchodo protydyi domashnomu nasyilstvu: porivnialno-pravovyi analiz zakonodavstva Ukrainy ta Respubliki Moldova [Measures to combat domestic violence: a comparative legal analysis of the legislation of Ukraine and the Republic of Moldova]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 6(2), 189-197 [in Ukrainian].
- Zahalna deklaratsiia prav liudyny: mizhnar. dok. vid 10 hrud. 1948 r. [Universal Declaration of Human Rights from December 10, 1948]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro poperedzhennia nasyilstva v simi": vid 15 lystop. 2001 r. No. 2789-III [Law of Ukraine "On the prevention of domestic violence" from November 15, 2001, No. 2789-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasyilstvu stosovno zhinok i domashnomu nasyilstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy": vid 6 hrud. 2017 r. No. 2227-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence" from December 6, 2017, No. 2227-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhinok i cholovikiv": vid 8 veres. 2005 r. No. 2866-IV [Law of Ukraine "On ensuring equal rights and opportunities for women and men" from September 8, 2005, No. 2866-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia ta protydyi domashnomu nasyilstvu": vid 7 hrud. 2017 r. No. 2229-VIII [Law of Ukraine "On preventing and combating domestic violence" from December 7, 2017, No. 2229-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> [in Ukrainian].
- Zuieva, I.I., & Prystup, V.M. (2020). Suchasni aspekty pravovoho rehuliuвання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні [Modern aspects of legal regulation of prevention and counteraction to domestic violence in Ukraine]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 3, 229-231. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/55> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Моніторинг ситуації реагування системи правосуддя на вчинення домашнього насильства та насильства за ознакою статі: 2019 / [Ю. В. Аносова, А. Капур, М. М. Легенька та ін.]. URL: <https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/Ukrainian%202019%20PRAVO%20Monitoring%20report.pdf>.
- Декларація про викорінювання насилля щодо жінок: міжнар. док. від 20 груд. 1993 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_506#Text.
- Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ: Баїте, 2019. 288 с.
- Gerasymenko G. V. Institutional Response to Domestic Violence in Ukraine: Novelties in the Legislation and Access to Services. *Demography and Social Economy*. 2019. No. 2 (36). P. 12–22. URL: <https://dse.org.ua/archive/36/1.pdf>.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок: міжнар. док. від 18 груд. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
- Конвенція про права дитини: міжнар. док. від 21 груд. 1995 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text.
- Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами: міжнар. док. від 11 трав. 2011 р. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU11251>.
- Косенко С. С. Насильство: поняття та ознаки. *Юридичний науковий електронний журнал Запорізького національного університету*. 2018. № 3. С. 191–192. URL: http://lsej.org.ua/3_2018/55.pdf.
- Кравець В. В. Становище української жінки та жіночої освіти в період з XI по XVII століття. *Українознавчий альманах*. 2011. № 6. С. 33–38. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ukrain_2011_6_10.
- Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квіт. 2001 р. № 2341-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>.
- Лук'янова Г. Ю. Насильства в сім'ї: нормативне визначення поняття, ознак та видів. *Кримінально-правові та адміністративно-правові основи протидії насильству в сім'ї*: матеріали наук.-практ. інтернет-конф. (Івано-Франківськ, 27 берез. 2017 р.). Івано-Франківськ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. С. 14–16.
- Постол О. І. Спеціальні заходи щодо протидії домашньому насильству. *Юридичний бюлетень*. 2019. № 9. С. 185–193. doi: <https://doi.org/10.32850/2414-4207.2019-9.24>.
- Проценко О. В. Запобігання насильству в сім'ї – особиста справа кожного! *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2020. № 1. С. 287–293. doi: [10.31733/2078-3566-2020-1-287-293](https://doi.org/10.31733/2078-3566-2020-1-287-293).
- Rawlings S., Siddique Z. Domestic Violence and Child Mortality. *IZA – Institute of Labor Economics*. 2018. No. 11899. 56 p. URL: <http://ftp.iza.org/dp11899.pdf>.
- Сукмановська Л. М. Історичні аспекти виникнення проблеми домашнього насильства. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. Вип. 3. С. 272–281. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvlduvs_2016_3_3.
- Ukraine: Domestic Violence. Joint Stakeholder Report for the United Nations. *Universal Periodic Review*. 2017. November 6–17. URL: https://www.upr-info.org/sites/default/files/document/ukraine/session_28_-_november_2017/js4_upr28_ukr_e_main.pdf.

- Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство: актуальні питання теорії та практики. *Forum Prava*. 2019. № 55 (2). С. 6–14. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.2635559>.
- Ященко А. М. Заходи щодо протидії домашньому насильству: порівняльно-правовий аналіз законодавства України та Республіки Молдова. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2018. Вип. 6. Т. 2. С. 189–197.
- Загальна декларація прав людини : міжнар. док. від 10 груд. 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_015.
- Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листоп. 2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>.
- Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19#Text>.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
- Про запобігання та протидію домашньому насильству : Закон України від 7 груд. 2017 р. № 2229-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text>.
- Зуєва І. І., Приступ В. М. Сучасні аспекти правового регулювання запобігання та протидії домашньому насильству в Україні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. С. 229–231. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-3/55>.

Стаття надійшла до редколегії 18.03.2021

Vysotska N. – Postgraduate Student of the Department of Criminal, Criminal-Executive Law and Criminology of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0773-4379>

Historical and Legal Analysis of Criminal Law Counteraction Domestic Violence in Ukraine

The **purpose** of the article is to study the historical aspects of the development of legislation that defines the criminal law measures of influence for the commission of domestic violence. To achieve the goals of the article, the following research **methods** were used: empirical (observation, description) and theoretical (analysis, systems approach, deduction). The use of the historical method allowed to outline the process of formation of legislation in the field of combating domestic violence in accordance with the chronology of events of the past; use of methods of logic and dialectics – to analyze normative sources on the research topic. The **scientific novelty** of the study is to reveal the historical and legal aspects of criminal law measures in the context of limiting domestic violence. It is established that the fight against domestic violence through the use of criminal law measures of influence is the result of the historical development of Ukrainian statehood and the legal system, ratification of international documents, bringing domestic legislation into line with international law. **Conclusions.** The Ukrainian model of combating domestic violence has been gradually improved through the adoption of relevant regulations. At the same time, the issue of formalizing the system of criminal law measures to prevent domestic violence has long remained unresolved. The amendments to the Criminal Code of Ukraine are the result of the adaptation of best international practices designed to lay a solid foundation in the application of adequate criminal law measures to combat domestic violence. The study allowed to trace and clearly identify the main historical steps in the formation of a system of criminal law measures to regulate domestic violence and to understand which legal sources have become an integral part of national legislation on the outlined issues.

Keywords: domestic violence; criminal law measures; ensuring equality; historical and legal aspects; legislation.

Мешковой К. О. – ад'юнкт кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3341-5811>

Історичний розвиток адміністративно-правового забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України

Мета дослідження полягає в тому, щоб здійснити ґрунтовне дослідження історичного розвитку адміністративно-правового забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з огляду на поставлену мету, характерологічну особливість об'єкта й предмета дослідження. Він ґрунтується на загальному діалектичному методі наукового пізнання конкретних явищ, а також їхніх зв'язків із практичною діяльністю органів дізнання Національної поліції України. Ці методи комплексно використано під час системного опрацювання статистичних матеріалів щодо результатів практичної діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України та матеріалів оперативно-розшукових справ і кримінальних проваджень тощо. Історичний метод використано під час ґрунтовного аналізу становлення та розвитку підрозділів дізнання Національної поліції України, специфіки їхньої діяльності й особливостей адміністративно-правового регулювання в різні історичні періоди. **Наукова новизна.** На підставі вивчення досягнень підрозділів дізнання досліджено джерела, у яких ґрунтовно висвітлено аспекти щодо оперування терміном «дізнання» в правозастосовній практиці, і зміст поняття «дізнання» як однієї з форм досудового розслідування на різних етапах суспільного розвитку. Встановлено, що на законодавчому рівні та в літературних джерелах протягом тривалого часу цей термін зазнавав трансформації відповідно до його функціонального спрямування. Надано характеристики дізнання на ранньому етапі розвитку та здійснено порівняння із сучасною формою досудового розслідування. Встановлено, що дізнанню на всіх етапах його розвитку притаманна така риса, як наявність спрощеного порядку. Доведено, що сучасна модель досудового розслідування досить вдало відтворює позитивний історичний досвід і правову думку, застосовано збалансований підхід до диференціації форм досудового розслідування. У статті констатовано, що дізнання сприймалося як виявлення ознак злочину та проведення первинних заходів щодо розшуку винних осіб, а також дослідження всіх обставин вчинення злочинів, згодом – як окремий вид розслідування. **Висновки.** Науковці в адміністративно-правовій галузі окреслили історію виникнення, становлення та розвитку підрозділів дізнання Національної поліції України, що мала три основоположних етапи: досудове дізнання II половини XIX – початку XX ст. (1864–1917 рр.); період радянської доби (1917–1991 рр.); досудове дізнання незалежної України (з 1991 року – дотепер). Обґрунтовано, що сучасна модель дізнання досить вдало відтворює позитивний історичний досвід і правову думку. Виокремлено ключові відмінності дізнання сучасної форми досудового розслідування від раннього етапу його виникнення: по-перше, нині дізнання триває від моменту виявлення факту протиправного діяння до моменту закінчення досудового розслідування; по-друге, у XVIII–XIX ст. дізнання не мало чітко визначеної процесуальної форми й не обмежувалося конкретними строками, а також майже цілком залежало від внутрішнього переконання особи, яка його проводила; по-третє, у законодавстві дореволюційного періоду дізнання мало право проводити широке коло уповноважених осіб (поліцейські чини, військо та цивільне начальство, духовенство, урядники, сільські старости), а нині дізнання проводять дізнавачі, тобто службові особи підрозділу дізнання органу Національної поліції України, органу безпеки, органу, що здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, установлених Кримінальним процесуальним кодексом України (далі – КПК), уповноважені особи іншого підрозділу зазначених органів, які, відповідно до КПК України, здійснюють досудове розслідування кримінальних проступків; по-четверте, тогочасне дізнання проводилося щодо всіх без винятку злочинів. В умовах сьогодення дізнання провадять виключно за кримінальними проступками, тобто нетяжкими злочинами. Однак усі ці відмінності мають спільну рису, притаманну дізнанню на всіх етапах його розвитку, – наявність спрощеного порядку.

Ключові слова: поліція; національна поліція; поліцейське дізнання; взаємодія слідчого; типові слідчі ситуації; закономірності організації та планування розслідування; слідчі версії.

Вступ

На сучасному етапі розвитку Україна, завершуючи черговий історичний виток, опинилася на порозі серйозного вдосконалення національної правової системи з огляду на міжнародні правові стандарти й умови сьогодення. Світова глобалізація зумовила виникнення нових видів і форм протиправної діяльності, їхню трансформацію та поширення територією України. Водночас зростають масштаби впливу корупції, організованої

злочинності й тіньової економіки на суспільні процеси. Зазначені тенденції, політична й економічна ситуація потребують швидкого й ефективного реформування досудового розслідування, переходу на якісно новий рівень функціонування.

У статті зроблено спробу здійснити ґрунтовний аналіз історичного становлення та розвитку підрозділів дізнання Національної поліції України, що дасть змогу окреслити їхні

історичні періоди. Запропоновано науковий підхід як до реформування правової системи загалом, так і до визначення шляхів удосконалення процедури досудового розслідування зокрема, що передбачає вивчення історичного минулого в контексті аналізу основних етапів становлення та розвитку цього правового інституту.

Мета і завдання дослідження

Мета і завдання статті полягають у вивченні комплексного дослідження становлення та розвитку адміністративно-правового забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України, а також дослідженні історичних передумов структурної та функціональної диференціації дізнання як процесуальної форми досудового розслідування.

Питання історичного розвитку адміністративно-правового забезпечення діяльності підрозділів дізнання Національної поліції України вивчали такі вчені, як: К. К. Арсеньєв, Ф. В. Благовідов, І. Г. Бухтіярова, В. П. Даневський, М. М. Калайдович, С. М. Князєв, А. Ф. Коні, І. Ф. Крилов, К. А. Левицький, І. Д. Пастух, М. А. Погорецький, В. Є. Романовська, С. В. Савицький, Р. А. Сербин, В. К. Случевський, А. О. Соколов, В. В. Сташис, О. Г. Стрельченко, І. Т. Тарасов, І. Я. Фойницький, С. С. Чернявський та ін.

Виклад основного матеріалу

Дослідження інституту дізнання на сучасному етапі розвитку вітчизняної адміністративно-правової науки доцільно розпочати з його джерел. Передумовами його становлення, як зазначає К. А. Волкова, була потреба в забезпеченні розшуку винних осіб, які порушили норми звичаєвого права. На переконання науковця, певні риси дізнання можна простежити вже в «Руській правді» («Суд Ярослава»), у якій згадано такі форми розшуку, як «звід» і «гоніння сліду» (Volkova, 2014; Strelchenko, 2020; Strelchenko, 2020). Однак на території України в юридичних пам'ятках термін «дізнання» набув поширення з початку XVIII ст., зокрема на землях, які входили до складу Російської імперії. У джерелах зазначено, що така функція поліції, як дізнання, з'явилася з моменту її створення Петром I 1718 року, але в процесуальному сенсі, як і раніше, ця форма розслідування поєднувалася воєдино зі слідством (Krylov, & Bastrykin, 1984). Можна погодитися з такими свідченнями, оскільки в зазначений період було створено розгалужений поліцейський апарат, у якому кримінально-розшукова функція спеціально не виокремлювалася, а поліцейські займалися одночасно розшуком і дізнанням спільно з іншими установами.

Водночас по всій території тодішньої України поряд з гетьманськими формами забезпечення

розслідування дедалі більше поширювалася судово-розшукова система Російської імперії. Слід зауважити, що поліцейські були уповноважені провадити як дізнання, так і попереднє слідство за переважною кількістю злочинів і проступків. Існували міські та повітові органи поліції. Місто було поділено на частини (200–700 дворів), на чолі яких був приватний пристав зі своєю канцелярією, на якого було покладено обов'язки з розкриття кримінальних злочинів і проведення по них дізнання (Kohutych, 2011; Strelchenko, & Zakrutnyi, 2020; Strelchenko, 2020). Варто зазначити, що такі дії були ефективними, оскільки приватний пристав був зобов'язаний особисто збирати та фіксувати інформацію про особу, стосовно якої вчинено злочин, про подію вчиненого протиправного діяння, спосіб і знаряддя злочину, час, коли було вчинено злочин, місце, де його було вчинено, очевидців події, які могли пояснити наміри правопорушення та засвідчити причетність злочинця або взагалі його викрити.

Як справедливо зазначив Ю. А. Холод, поліцейська реформа 60-х років XIX ст. торкнулася не лише структури загальної поліції, але й справила істотний вплив на її компетенцію: згідно із зазначеним указом імператора провадження попереднього слідства з кримінальних справ було передано судовим слідчим, справи з дрібних кримінальних та цивільних справ – мировим суддям, господарчі функції та питання благоустрою – органам земського та міського самоврядування (Kholod, 2002). Можна погодитися з думкою автора, що ці заходи сприяли ефективнішій діяльності поліції з виконання нею основного обов'язку – охорони безпеки суспільства та держави.

Складний і непослідовний шлях досліджуваного інституту мав після жовтневого перевороту 1917 року. Так, унаслідок зазначених політичних перетворень поліцію як правоохоронний орган було скасовано та створено низку державних органів, серед яких вагоме місце посідала міліція. За визначенням О. В. Гриненка, у той період міліція як орган дізнання була наділена правом проводити лише окремі слідчі дії з подальшою передачею зібраних матеріалів до органів попереднього слідства (Grinenko, 2016). Можна стверджувати, що дії міліції були певним чином обмежені в зазначеній галузі.

Наступний КПК УРСР 1927 року в положеннях ст. 94 дещо розширив коло органів дізнання. Крім цього, законодавець уперше передбачив два його види: а) дізнання у справах, у яких попереднє слідство не є обов'язковим (ст. 95 КПК УРСР); б) дізнання у справах, у яких попереднє слідство є обов'язковим (ст. 97 КПК УРСР), порядок провадження якого здійснювалося за всіма правилами, установленними для попереднього

слідства ("Ugolovno-protsessualnyy kodeks", 1925). Аналізуючи законодавство вказаного періоду, можна зазначити, що коло справ, за якими дізнавачі проводили розслідування, за правилами слідства з початку і до кінця розширювалося, а відмінність між слідством та дізнанням поступово нівелювалася.

Згодом наказом Міністерства охорони громадського порядку від 31 липня 1963 року «Про провадження дізнання в органах міліції» встановлено порядок, за яким проведення дізнання в кримінальних справах мало доручатися найдосвідченішим, що мають юридичну підготовку, оперативним працівникам карного розшуку, служби боротьби з розкраданнями соціалістичної власності, інших служб, а також дільничним інспекторам (Halahan, & Yakovenko, 2020). Отже, можна стверджувати, що відбулися позитивні зміни в законодавстві, зокрема в тому, що функція дізнання була розподілена між окремими службами міліції.

До 1993 року в Кримінально-процесуальному кодексі України було окреслено два види дізнання: у справах, за якими попереднє слідство є обов'язковим, і у справах, за якими воно не є обов'язковим, і де дізнання застосовувалося як основна й остаточна форми попереднього розслідування деяких категорій кримінальних справ. Уже тоді фахівці чітко розмежували дізнання та слідство (Borysov, & Zelenetskyi, 2003). Цілком погоджуючись із можливістю виокремлення на підставі чинної правової регламентації двох названих видів дізнання, не можна визнати коректними ті підстави, які використовують при цьому. Провадження дізнання за тяжкими й нетяжкими злочинами не можна розглядати як самостійні види дізнання, оскільки останні використовують як критерії застосування конкретних форм дізнання, котрі існують, і тому повинні розглядатися як самостійні види дізнання.

Так, О. О. Попов вважав, що дізнання відрізняється від досудового слідства тим, що: а) дізнання передуює досудовому слідству; б) у процесі дізнання отримується інформація стосовно тієї чи іншої події та осіб, до неї причетних, тоді як слідство проводить перевірку отриманих під час дізнання даних і збирає нові докази, надаючи їм встановленої форми; в) дізнання стосовно злочину отримує лише дані, які породжують припущення, здогади та підозру, а слідство має на меті відшукати такі докази, які, зруйнувавши сумніви, що виникли на ґрунті дізнання, довели б їх до стану істини; г) дізнання вимагає оперативності, щоб виявити сліди злочину та докази вини підозрюваного, і зазвичай провадиться таємно, а діяльність слідчого, навпаки, потребує уваги та виваженості, бо розпорядження його повинні ґрунтуватися на беззаперечних доказах і тому не можуть

прийматися поспішно; д) діяльність дізнання полягає в таємному спостереженні, опитуванні й охороні слідів злочину (Роров, 1885). Зважаючи на погляди науковця, можна погодитися з тим, що слідчі дії провадяться слідчим і потребують формальностей, а також супроводжуються дотриманням чітко визначених правил, а дізнання, зазвичай, провадиться працівниками поліції та взагалі особами, що не належать до судового відомства.

На думку Т. В. Омельченка, характерні риси дізнання, відповідно до Статуту кримінального судочинства, полягали в тому, що воно: мало публічний характер; не передбачало участі сторін; було діяльністю не обвинувача, а урядових органів, на які було покладено обов'язок припинення та попередження злочинів; припинялося тієї миті, коли справа переходила в стадію попереднього слідства (Omelchenko, 2001). Тому слід окреслити позитивні риси дізнання, оскільки воно передбачало виконання дій, які належали до компетенції слідчого, та провадилося одразу після початку розслідування поліцією злочину, що тільки-но було вчинено по «гарячих слідах».

За умови відсутності судового слідчого чи прокурора, поліція, повідомляючи їм про подію, що містила ознаки злочину, мала самостійно розпочати й провадити дізнання. Після цього зібрані матеріали передавали судовому слідчому, який надалі мав проводити досудове слідство, ретельно перевіряючи відомості, встановлені під час дізнання. За поліцією залишалося право розслідування незначних злочинів і проступків. Відповідно до Статуту кримінального судочинства передбачався обов'язок поліції виконувати окремі доручення слідчого, зокрема й пов'язані з розшуком злочинців. У ситуації, коли судовий слідчий не міг своєчасно прибути на місце кримінальної події та виникла загроза пошкодження, втрати чи знищення слідів, поліція заміщала судового слідчого в усіх слідчих діях, які не могли бути відкладені, зокрема під час проведення оглядів, освідування, обшуків, виїмок (стаття 258 Статуту кримінального судочинства, далі – СКС) (Bernaz, 2015). Тому слід зазначити позитивні моменти, оскільки судовий слідчий міг перевіряти й доповнювати дізнання, проведене поліцією, а також скасовувати рішення, ухвалені під час дізнання, і всі без винятку дії, проведені як під час дізнання, так і здійснення невідкладних слідчих дій за відсутності судового слідчого.

Порівнюючи дізнання та попереднє слідство, О. П. Бойко дійшов висновків: 1) у СКС уперше на законодавчому рівні було сформовано самостійні форми взаємодії слідчого та поліції під час попереднього розслідування; 2) у процесі створення самого інституту слідчих законодавчо закріплювалося право слідчого на організацію взаємодії з органами дізнання під час

розслідування кримінальних справ (Boiko, 2016). Можна погодитися з думкою науковця, оскільки взаємодія між слідчими та поліцією здійснювалася функціонально, тобто слідчий оцінював достатність і якість матеріалів поліцейського дізнання початку кримінального провадження (надання та прийняття, перевірка і, можливо, неприйняття матеріалів поліцейського дізнання), виконував окремі невідкладні слідчі дії.

Особи, які провадили дізнання та слідство, не мали змоги закінчити справу, допоки не буде з'ясовано той факт, що встановлена подія є злочином, та не буде знайдено причетну особу. Проте дізнання вирізнялося тим, що воно обмежувалося збиранням ключових фактичних відомостей про сліди злочину і про того, хто був винний у його вчиненні. Натомість під час попереднього слідства робота здійснювалася шляхом збирання вичерпної кількості доказів, які до того ж мали бути отримані з чітким дотриманням юридичних правил. Дізнання за злочинами й проступками полягало в збиранні тих відомостей, які походили з припущень, здогадок і підозр. За цих умов не проводилися ні обшуки, ні виїмки в будинках, за винятком крайніх і надзвичайних випадків.

Водночас 23 листопада 2018 року в другому читанні прийнято Закон України № 7279-д «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» ("Zakon Ukrainy", 2018), який запроваджує інститут кримінальних проступків і набув чинності з 1 січня 2020 року. Уведення інституту сприятиме забезпеченню швидкого розслідування кримінальних правопорушень невеликої тяжкості, а також зменшенню навантаження на слідчі органи досудового розслідування, оскільки їхні повноваження в процесі досудового розслідування кримінальних проступків, згідно з положеннями, передбаченими ч. 3 ст. 38 КПК України ("Kryminalnyi protsesualnyi kodeks", 2013), зможуть здійснювати співробітники інших підрозділів. У порівнянні з досудовим слідством, розслідування у формі дізнання передбачає дещо спрощену процедуру, зокрема скорочені строки розслідування, обмеження в застосування запобіжних заходів і негласних слідчих (розшукових) дій тощо. Зважаючи на вище зазначене, особливої актуальності набувають питання щодо досвіду деяких країн щодо альтернативних форм розслідування, зокрема й дізнання. Тож, порівняльно-правове дослідження правового регулювання досліджуваної форми досудового розслідування сприятиме підвищенню ефективності застосування зазначеного інституту в нашій державі в майбутньому.

Наукова новизна

Відповідно до п. 4 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України дізнання є формою досудового розслідування, в якій здійснюється розслідування кримінальних проступків. Після набрання чинності Закону України «Про внесення зміни до розділу II «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» від 3 грудня 2019 року № 321-IX з 1 липня 2020 року розпочали роботу підрозділи дізнання. З огляду на зазначене особливої актуальності набуває всебічне наукове осмислення історичних передумов диференціації форм досудового розслідування та її впливу на функціональну будову дізнання та досудового слідства. Вивчення досвіду становлення та розвитку дізнання на різних етапах суспільного розвитку, зважаючи на вплив концептуальних, соціально-економічних, ідеологічних, політичних та інших чинників дає змогу загалом спрогнозувати ефективність запроваджених реформ кримінальної юстиції.

Висновки

Отже, в адміністративно-правовій науці окреслено історію виникнення, становлення та розвитку підрозділів дізнання Національної поліції України, що мала три основоположних етапи: досудове дізнання II половини XIX – початку XX ст. (1964–1917 рр.); період радянської доби (1917–1991 рр.); досудове дізнання незалежної України (з 1991 р. дотепер). На наше глибоке переконання, сучасна модель дізнання досить вдало відтворює позитивний історичний досвід і правову думку.

Резюмуючи викладене, виокремимо ключові відмінності дізнання на ранньому етапі його виникнення від сучасної форми досудового розслідування:

- по-перше, нині дізнання триває від моменту виявлення факту протиправного діяння й до моменту закінчення досудового розслідування;

- по-друге, у XVIII–XIX ст. дізнання не мало чітко визначеної процесуальної форми та не обмежувалося конкретними строками, майже цілком залежало від внутрішнього переконання особи, яка його проводила;

- по-третє, у законодавстві дореволюційного періоду дізнання мало право проводити широке коло уповноважених осіб (поліцейські чини, військове та цивільне керівництво, духовенство, урядники, сільські старости тощо), тоді як нині дізнання проводять дізнавачі, тобто службові особи підрозділу дізнання органу Національної поліції України, органу безпеки, органу, що

здійснює контроль за дотриманням податкового законодавства, органу Державного бюро розслідувань, у випадках, встановлених КПК України, особи інших підрозділів зазначених органів, які уповноважені в межах компетенції, передбаченої КПК України, здійснювати досудове розслідування кримінальних проступків;

– по-четверте, тогочасне дізнання проводилося щодо всіх без винятку злочинів, без урахування ступеню їхньої тяжкості. У нинішніх умовах дізнання проводять виключно за кримінальними проступками, тобто нетяжкими злочинами.

Однак усі наведені відмінності мають спільну рису, притаманну дізнанню на всіх етапах його розвитку, – наявність спрощеного порядку. Як нині, так і в минулому дізнання проводиться значно швидше, із залученням меншої кількості сил та засобів. У межах реалізації такого підходу в § 1 глави 30 КПК України визначено особливий порядок спрощеного провадження щодо кримінальних проступків.

На наше глибоке переконання, сучасна модель дізнання досить вдало відтворює позитивний історичний досвід і правову думку. В умовах сьогодення можемо спостерігати чіткий процесуальний порядок провадження дізнання, виокремлене коло уповноважених осіб і збалансований підхід щодо диференціації форм досудового розслідування. Спершу дізнання сприймалося як виявлення ознак злочину та проведення первинних заходів щодо розшуку винних осіб, а також дослідження всіх обставин вчинення злочинів, а згодом дізнання в низці випадків наводилося як окремий вид розслідування.

Тому, попри всі труднощі теоретико-правового, правозастосовного та соціального характеру, запровадження інституту кримінальних проступків в українську дійсність має стати черговим кроком на шляху побудови європейської системи кримінальної юстиції та новим важливим етапом у створенні громадянського суспільства, основними підґрунтями якого є соціальна справедливість і гуманістичні принципи.

REFERENCES

- Bernaz, P.V. (2015). Stanovlennia ta rozvytok subiektiv zdiisnennia dosudovoho slidstva [Formation and development of subjects of pre-trial investigation]. *Pivdenoukrajinskij pravnychij chasopys, The South Ukrainian Law Journal*, 3, 154-159. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_3_48 [in Ukrainian].
- Boiko, O.P. (2016). Rozvytok zakonodavstva ta teoretychnykh pohliadiv na vzaiemodiiu slidchych iz pidrozdilamy karnoho rozshuku na dosudovomu provadzhenni [Development of legislation and theoretical views on the interaction of investigators with criminal investigation units in pre-trial proceedings]. *Sudova ta slidcha praktyka v Ukraini, Judicial and investigative practice in Ukraine*, 1, 57-61. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/jipu_2016_2_13 [in Ukrainian].
- Borysov, V., & Zelenetskyi, V. (2003). Problemy borotby zi zlochyynnistiu [Problems of combating crime]. *Visnyk do 10-ty richchia Akademii pravovykh nauk, Bulletin to the 10th anniversary of the Academy of Legal Sciences*, 762-779. Retrieved from https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4742/1/Zeleneckiy_106.pdf [in Ukrainian].
- Grinenko, A.V. (2016). *Ugolovnyy protsess [Criminal process]* (3rd ed., rev.). Moscow: lurayt [in Russian].
- Halahan, V.I., & Yakovenko, M.O. (2020). Stanovlennia i rozvytok diznannia yak formy dosudovoho rozsliduvannia v Ukraini [Formation and development of inquiry as a form of pre-trial investigation in Ukraine]. *Naukovi zapysky NaUKMA, Scientific notes of NaUKMA*, 6, 28-37. doi: 10.18523/2617-2607.2020.6.28-37 [in Ukrainian].
- Kholod, Yu.A. (2002). Zahalna politsiia Rosiiskoi imperii v Ukraini v 1862-1905 rr. [General Police of the Russian Empire in Ukraine in 1862-1905]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Kohutych, I.I. (2011). *Prokurorskyi nahliad v Ukraini [Prosecutorial supervision in Ukraine]*. Kyiv: In Yure [in Ukrainian].
- Krylov, I.F., & Bastrykin, A.I. (1984). *Rozysk, doznanie, sledstvie [Search, inquiry, investigation]*. L. [in Russian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedure Code of Ukraine from April, 13, 2012, No. 4651-VI]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 9-10, 474, 88 [in Ukrainian].
- Omelchenko, T.V. (2001). Diznannia v kryminalnomu protsesi Ukrainy: stanovlennia i rozvytok [Cognition in the criminal process of Ukraine: formation and development]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav, Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs, Special issue*, 85-188. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_Spets.vip_47 [in Ukrainian].
- Popov, A.A. (1885). *Rukovodstvo dlia chinov Korpusa zhandarmov pri proizvodstve sledstviy i doznaniiy [A guide for the officers of the Gendarme Corps in the conduct of investigations and inquiries]*. SPb.: Typ. Mesnika i Rimana [in Russian].
- Strelchenko, O.H. (2020). Administrativno-pravova kharakterystyka orhaniv derzhavnoi vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Administrative and legal characteristics of the bodies of the state executive service of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 60, 131-135 [in Ukrainian].
- Strelchenko, O.H. (2020). Administrativno-pravova pryroda advokatskoho zapytu: poniattia ta osnovni problemy shchodo otrymannia vidpovidi na noho [Administrative and legal nature of a lawyer's request: the concept and main problems of obtaining an answer to it]. *Advokatura v umovakh suchasnykh zmin, Advocacy in the conditions of modern changes: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 86-89). Lviv [in Ukrainian].

- Strelchenko, O.H. (2020). Doktrynalna charakterystyka zabezpechennia diialnosti orhaniv derzhavnoi vykonavchoi sluzhby Ukrainy [The doctrinal characteristic of ensuring the activity of bodies of the state executive service of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu, Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 61, 40-44 [in Ukrainian].
- Strelchenko, O.H., & Zakrutnyi, O.D. (2020). Pryroda kryminalnykh pravoporushen [The nature of criminal offenses]. *Kryminolohichna bezpeka naselenykh punktiv, Criminological security of settlements: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference* (pp. 329-332). V.M. Beschastnyi, M.O. Semenyshyn, S. S. Vitvitskyi (et al.). (Ed.). Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
- Ugolovno-protsessualnyy kodeks Ukrainy SSR [Criminal Procedure Code of the Ukrainian SSR]*. (1925). Kharkov: Iurid. izd-vo Narkomiusta USSR [in Russian].
- Volkova, K.A. (2014). Genezis zakonodatelstva o doznanii kak forme predvaritelnogo rassledovaniia [The genesis of the legislation on inquiry as a form of preliminary investigation]. *Borba s prestupnostiu: teoriia i praktika, Fighting crime: theory and practice: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference* (pp. 103104). Mogilov [in Russian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehori kryminalnykh pravoporushen": vid 22 lystop. 2018 r. No. 2617-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses" from November 22, 2018, No. 2617-VIII]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 17, 5, 71 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Берназ П. В. Становлення та розвиток суб'єктів здійснення досудового слідства. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 3. С. 154–159. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pupch_2015_3_48.
- Бойко О. П. Розвиток законодавства та теоретичних поглядів на взаємодію слідчих із підрозділами карного розшуку на досудовому провадженні. *Судова та слідча практика в Україні*. 2016. № 1. С. 57–61. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/jipu_2016_2_13.
- Борисов В., Зеленецький В. Проблеми боротьби зі злочинністю. *Вісник до 10-ти річчя Академії правових наук*. 2003. С. 762–779. URL: https://dSPACE.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/4742/1/Zeleneckiy_106.pdf.
- Гриненко А. В. Уголовный процесс : учебник. 3-е изд., перераб. и доп. М. : Юрайт, 2016. 333 с.
- Галаган В. І., Яковенко М. О. Становлення і розвиток дізнання як форми досудового розслідування в Україні. *Наукові записки НаУКМА*. 2020. Т. 6. С. 28–37. (Серія «Юридичні науки»). doi: 10.18523/2617-2607.2020.6.28-37.
- Холод Ю. А. Загальна поліція Російської імперії в Україні в 1862–1905 рр. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2002. 209 с.
- Когутич І. І. Прокурорський нагляд в Україні : підручник. Київ : Ін Юре, 2011. 591 с.
- Крылов И. Ф., Бастрыкин А. И. Розыск, дознание, следствие : учеб. пособие. Л., 1984. С. 181.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10. Стор. 474. Ст. 88.
- Омельченко Т. В. Дізнання в кримінальному процесі України: становлення і розвиток. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2001. Спецвипуск. С. 185–188. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnuvs_2001_Spetsvip_47.
- Попов А. А. Руководство для чинов Корпуса жандармов при производстве следствий и дознаний. СПб. : Тип. Месника и Римана, 1885. 227 с.
- Стрельченко О. Г. Адміністративно-правова характеристика органів державної виконавчої служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. № 60. С. 131–135. (Серія «Право»). doi: <https://doi.org/10.32782/2307-3322/2020.60.28>.
- Стрельченко О. Г. Адміністративно-правова природа адвокатського запиту: поняття та основні проблеми щодо отримання відповіді на нього. *Адвокатура в умовах сучасних змін : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (Львів, 9 жовт. 2020 р.). Львів, 2020. С. 86–89.
- Стрельченко О. Г. Доктринальна характеристика забезпечення діяльності органів державної виконавчої служби України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020 № 61. С. 40–43. (Серія «Право»). doi: <https://doi.org/10.32782/2307-3322.61-2.9>.
- Стрельченко О. Г., Закрутий О. Д. Природа кримінальних правопорушень. *Кримінологічна безпека населених пунктів : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Маріуполь, 31 лип. 2020 р.)* / [редкол.: В. М. Бесчастний, М. О. Семенишин, С. С. Вітвіцький та ін.]. Київ : Дакор , 2020. С. 329–332).
- Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР. Харьков : Юрид. изд-во Наркомюста УССР, 1925. 124 с.
- Волкова К. А. Генезис законодательства о дознании как форме предварительного расследования. *Борьба с преступностью: теория и практика : материалы II Междунар. науч.-практ. конф.* Могилев, 2014. С. 103–104.
- Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень : Закон України від 22 листоп. 2018 р. № 2617-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2019. № 17. Стор. 5. Ст. 71.

Стаття надійшла до редколегії 05.03.2021

Mieshkovoi K. – Postgraduate Student of the Department of Public Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3341-5811>

Historical Development of Administrative and Legal Support of the Activity of Inquiry Units of the National Police of Ukraine

The **purpose** of the study is to carry out a thorough study of the historical development of administrative and legal support for the activities of the inquiry units of the National Police of Ukraine. **Methodology.** The methodological toolkit was chosen taking into account the set goal, the characteristic feature of the object and subject of research. It is based on the general dialectical method of scientific knowledge of specific phenomena, as well as their links with the practical activities of the authorities of the National Police of Ukraine. These methods are comprehensively used in the systematic processing of: statistical materials based on the results of the practical activities of the inquiry units of the National Police of Ukraine; materials of operational-search cases and criminal proceedings and the like. The hysterial method was used by the authors in a thorough analysis of the formation and development of inquiry units of the National Police of Ukraine, the specifics of their activities, and the peculiarities of administrative and legal regulation in different historical periods. **Science is novelty.** On the basis of the study of the achievements of the subdivisions of inquiry, the sources and content of the concept of «inquiry» as one of the forms of preliminary investigation at various stages of social development are investigated. The sources were investigated, which thoroughly covered the aspects regarding the use of the term «inquiry» in law enforcement practice. It has been established that this period at the legislative level and in literary sources for a long time underwent transformations in terms of its functional direction. Investigations at an early stage of development are characterized and compared with the modern form of pre-trial investigation. It has been established that such a feature as the presence of a simplified procedure is inherent in inquiry at all stages of its development. It is proved that the modern model of pre-trial investigation quite successfully reflects the positive historical experience and legal thought, and a balanced approach is applied to differentiate the forms of pre-trial investigation. The article states that the inquiry was perceived as a manifestation of signs of a crime and the conduct of initial measures to search for the perpetrators, as well as the study of all the circumstances of the commission of crimes, and then the inquiry in a number of cases was cited as a separate type of investigation. **Conclusions.** The authors in administrative and legal science reveal the history of the emergence, formation and development of inquiry units of the National Police of Ukraine, which went through three main stages: preliminary inquiry of the second half of the 19th and early 20th centuries. (1964–1917) period of the Soviet era (1917–1991) pre-trial investigation of independent Ukraine (from 1991 to the present). It has been substantiated that the modern model of inquiry quite successfully reflects the positive historical experience and legal thought. The key differences between the inquiry at an early stage of its emergence from the modern form of pre-trial investigation are highlighted: firstly, now the inquiry continues from the moment the fact of the unlawful act is revealed until the end of the pre-trial investigation; secondly, in the XVIII–XIX centuries. the inquiry did not have a clearly defined procedural form and was not limited to specific terms and almost completely depended on the inner conviction of the person, it was carried out; thirdly, in the legislation of the pre-revolutionary period, a wide range of authorized persons (police officers, military and civilian authorities, clergy, officials, village heads and others) had the right to conduct inquiries, while now inquiries are carried out by interrogators, that is, officials of the inquiry unit of the National the police, the security body, the body exercising control over the observance of tax legislation, the body of the State Bureau of Investigation, in cases established by the Criminal Procedure Code of Ukraine, authorized persons of another subdivision of these bodies authorized, within the competence provided for by the Criminal Procedure Code of Ukraine, to carry out pre-trial investigation of criminal offenses; fourthly, the then inquiry was carried out on all crimes without exception, despite the gravity of the crime. In current conditions, inquiries are carried out exclusively for criminal offenses, that is, minor crimes. However, all the above differences have a common feature inherent in inquiry at all stages of its development – the presence of a simplified procedure.

Keywords: police; national police; police inquiry; investigator interaction; typical investigative situations; patterns of organization and planning of the investigation; investigative versions.

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 342.70;351.74

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.39>

Букач В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-9524>;

Камінська Н. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри міжнародного права та порівняльного правознавства Національного авіаційного університету, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7727-4056>;

Медвідь Л. П. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри правового забезпечення гуманітарного інституту Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського, м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0035-9748>

Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні

На підставі узагальнення і систематизації теорії та практики конституційного права в науковій статті висвітлено актуальні питання механізму реалізації конституційних політичних прав і свобод. **Мета** статті – аналіз механізму забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод для визначення ролі та значення інституційних гарантій у цьому процесі. **Методологічна основа.** У процесі дослідження використано комплекс методів і методологічних підходів. Зокрема, визначальними стали формально-юридичний і структурно-функціональний, системний і порівняльно-правовий методи, методи аналізу й синтезу, прогнозування тощо. **Наукова новизна.** В узагальненому вигляді інституційні гарантії можна визначити як закріплену Конституцією, законами й іншими нормативно-правовими актами систему загальнодержавних, центральних та місцевих органів і посадових осіб, органів, посадових осіб місцевого самоврядування, громадських об'єднань, які уповноважені на створення сприятливих умов, вдаватися до ефективних засобів і заходів щодо забезпечення реалізації конституційних політичних прав та свобод людини й громадянина. **Висновки.** На підставі викладеного в науковій статті матеріалу можна стверджувати, що інституційні гарантії забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина розглядають не як статично наявні умови та засоби забезпечення прав і свобод людини й громадянина, а як динамічні обов'язки держави, її органів і посадових осіб постійно створювати сприятливі умови та надавати ефективні засоби їх реалізації. Динаміка розвитку законодавчої бази демонструє тенденції модернізації системи інституційних гарантій забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, розширення системи органів та організацій, уповноважених на здійснення такої почесної місії на благо людини як вищої соціальної цінності, задоволення її потреб та інтересів.

Ключові слова: Конституція України; механізм забезпечення; конституційні політичні права і свободи; інституційні гарантії.

Вступ

Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, про що зазначено в частині другій статті третьої Конституції України. Серед державних органів, що мають забезпечувати конституційні політичні права та свободи, чільне місце посідають Верховна Рада України, Президент України, виконавча, судова влада та прокуратура України. У наукових дослідженнях окреслені питання ґрунтовно не розроблено.

Проблеми забезпечення конституційних політичних прав і свобод аналізували вчені Г. Андреєва, О. Батанов, А. Будагова, Л. Воеводін, Б. Ебзеєв, А. Колодій, В. Копейчиков, В. Кравченко, І. Кушнір, О. Кушніренко, О. Марцеляк, М. Матузов, А. Мордовець, М. Малеїн, В. Нестерович, А. Олійник, В. Патюлін, П. Рабінович, Т. Синюкова,

Т. Слінько, К. Толкачов, В. Федоренко, А. Хабібулін та ін.

Комплексному дослідженню механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина в Україні присвячено серію наукових праць професора А. Олійника, що безпосередньо стосуються зазначених питань. Ідеться насамперед про монографії «Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні» (2008); «Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні» (2018). У цих працях досліджено теоретико-методологічні засади прав і свобод, їх зміст, загальний механізм забезпечення (Олійник, 2008, 2018). Водночас зауважимо, що останніми роками вчені-конституціоналісти активніше вдаються до вивчення окремих політичних прав і свобод людини й громадянина, специфіки їх регулювання та реалізації.

Мета і завдання дослідження

Мета статті – здійснити аналіз механізму забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод для з'ясування ролі та значення інституційних гарантій в досліджуваному процесі. Для цього необхідно виконати такі завдання:

- висвітлити зміст і поняття складового елементу цього механізму – інституційних гарантій конституційних політичних прав та свобод;
- схарактеризувати інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні;
- здійснити огляд наукових праць учених-конституціоналістів, які досліджували питання механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина;
- узагальнити теоретичні підходи до проблем забезпечення конституційних прав і свобод та запропонувати способи їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу

Права і свободи особи – одне з найважливіших досягнень сучасної цивілізації. Ще на початку ХХ ст. Б. Кістяківський стверджував, що в правовій державі основу міцного правопорядку становить свобода особи та її недоторканність. Він обґрунтував ідеал «правової особистості», тобто особистості, з одного боку, дисциплінованої через право і стійкий порядок, а з іншого – наділеної всіма правами, якими вона може вільно користуватися.

Апріорі сутність держави висвітлюють через її політику в галузі прав людини. Однак реалізація прав залежить не тільки від держави, а й від рівня загальноправової культури суспільства й особистості.

Україна, яка здобула незалежність, проголосила, що людина, її життя та здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнані найвищою соціальною цінністю. Саме ситуація у сфері забезпечення прав і свобод людини й громадянина, практичної їх реалізації є тим критерієм, за яким оцінюють рівень демократичного розвитку держави й суспільства.

Елементом конституційної системи фундаментальних прав, свобод й обов'язків особи в Україні є політичні права і свободи людини та громадянина. Політичні права і свободи громадян втілюють можливість індивіда брати участь у політичному житті та здійсненні державної влади. До цієї категорії прав належать: право на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, право обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, право на звернення до органів державної влади, органів місцевого

самоврядування та посадових і службових осіб цих органів.

Одним з елементів механізму забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина є їх гарантії. Етимологічне значення терміна «гарантії» в перекладі з французької мови означає «забезпечити» чи «поручитися». Гарантії прав і свобод у теорії конституційного права розглядають по-різному, а саме як:

а) один з основних принципів конституційно-правового статусу особи (Andreeva et al., 1995, p. 81) чи елемент правового статусу людини (Matuzov, 1987);

б) систему норм, принципів, умов і вимог, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина (Kushnirenko, & Slinko, 2001, p. 113; Oliinyk, & Kolodii, 2003, p. 223);

в) обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні й культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини (Nikitin, 1995, p. 76);

г) умови та засоби, що створює держава громадянам для здійснення ними основних прав (Voevodin, 1972, p. 25);

д) систему умов, способів і засобів, що забезпечують кожному рівні правові можливості для виявлення, придбання та реалізації прав і свобод (Mordovets, 1996, p. 168; Korelskiy, & Perevalova, 2000, p. 545);

е) сукупність об'єктивних та суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод для їх повного або неналежного здійснення (Malein, 1984, p. 41);

ж) явища, що сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону та захист (Rabinovych, 1997, p. 23);

и) цілісну систему юридико-соціальних заходів різної функціональної спрямованості, якій притаманна властивість переведення в практику соціальних відносин нормативних установок законодавця (Siniukova, 1986, p. 7);

к) суть вираження соціальної відповідальності держави, обов'язків її органів і посадових осіб створювати всі необхідні умови для реалізації громадянами своїх прав і свобод та надання особі надійного інструментарію їх охорони та захисту (Ebzeev, 1982, p. 124);

л) створення таких правових інститутів, які юридичними засобами забезпечували б можливість реалізації прав і виконання обов'язків, а також закріплювали б й охороняли права громадян від порушень з боку окремих посадових осіб, державних органів та громадян (Patiulin, 1974, p. 238).

На підставі викладеного слід зазначити, що гарантії розглядають не як статично наявні умови й засоби забезпечення прав і свобод людини та

громадянина, а як динамічні обов'язки держави, її органів і посадових осіб постійно створювати сприятливі умови та надавати ефективні засоби їх реалізації.

Сучасне висвітлення гарантій відбувається переважно двома шляхами. Перший шлях – гарантії розглядають як умову чи засоби реалізації правової норми (М. Вітрук, Д. Керимов, А. Колодій, В. Копейчиков та ін.). У цьому напрямі досліджують переважно юридичний механізм, наявну юридичну норму, зміст якої потребує реалізації. Другий шлях надає можливість досліджувати гарантії як механізм реалізації природних прав і свобод людини (М. Гуренко, Б. Ебзєєв, В. Нерсєсянц та ін.). Реалізація ґрунтується на морально-юридичній категорії прав людини, що існує незалежно від держави, має універсальний характер, а тому її закріплення в нормативно-правовому акті держави є одним із видів гарантування прав. Дослідники виокремлюють рівні гарантування. Нижній – фактичне закріплення, середній – законодавче встановлення механізму забезпечення, вищий – безвідмовний процес здійснення правової вимоги.

Отже, гарантії можна розглядати як структурний елемент механізму забезпечення реалізації як прав і свобод загалом, так і конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина зокрема. Це система норм-принципів, умов і засобів, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних політичних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина.

Конституційні політичні права і свободи людини та громадянина є частиною загальної системи всіх видів конституційних суб'єктивних прав і свобод.

Дія конституційних норм, принципів і засобів, що опосередкована в конституційно-правовому регулюванні статусних правовідносин, створення умов для безперешкодного здійснення політичних прав і свобод є системою структурних елементів, кожен з яких виконує власну роль та посідає власне місце в механізмі забезпечення реалізації можливостей (Oliinyk, & Kolodii, 2003, p. 223; Zavorotchenko, 2002).

У спеціальній літературі забезпечення політичних прав і свобод розглядають як систему їх гарантування у вигляді сукупності позитивних умов і спеціальних засобів, які забезпечують їх правомірну реалізацію (Toroġin et al., 1980, p. 195-196). На думку К. Толкачова, А. Хабібулїна, такий підхід до визначення поняття забезпечення прав і свобод може бути використаний для конституційних особистих прав і свобод (Tolkačev, & Khabibullin, 1991).

Окреслений підхід прийнятний для особистих прав, а стосовно забезпечення конституційних політичних прав і свобод доцільно досліджувати юридичні (спеціальні) й організаційні (загальні) гарантії зазначених прав.

Система гарантій політичних прав і свобод людини та громадянина охоплює умови та

засоби політичного, економічного, соціального, ідеологічного, правового спрямування, що необхідні для їх реалізації, зокрема механізм їх охорони та захисту.

Серед політичних, економічних, соціальних, ідеологічних і юридичних гарантій важливе місце посідають інституційні гарантії, що передбачають діяльність державних і недержавних організацій, які створюють сприятливі умови, охороняють, захищають від правопорушень конституційні політичні права та свободи й беруть участь у відтворенні порушеного права.

Конституція України (ст. 3) закріплює головним обов'язком держави необхідність утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Згідно зі ст. 92 Основного Закону, парламент України повинен визначати виключно законами суб'єктивні права і свободи людини й громадянина, гарантії їх реалізації та основні обов'язки. Відповідно до Конституції України (ст. 6), державна влада діє за принципом поділу влад на законодавчу, виконавчу та судову. Законодавчу владу в Україні здійснює парламент, виконавчу – Кабінет Міністрів України та інші органи виконавчої влади, судову – Конституційний Суд України й суди загальної юрисдикції. Важливе місце в цій системі посідають Президент України й інші контрольно-наглядові органи державної влади.

У системі органів державної влади щодо гарантування прав і свобод людини загалом і конституційних політичних прав зокрема належить Верховній Раді України.

Пріоритетною функцією Верховної Ради України є законодавча. Згідно з Конституцією України, Верховна Рада наділена правом приймати закони, постанови й інші акти. Виключно законами України має бути врегульовано питання щодо прав і свобод людини й громадянина, гарантій цих прав і свобод; основних обов'язків громадян (п. 1 ст. 92 Конституції України). Прикладом можуть бути закони України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», «Про політичні партії в Україні», «Про громадські об'єднання» та ін. Будь-який закон, прийнятий Верховною Радою України, сприяє захисту прав і свобод людини та громадянина шляхом зменшення кількості прогалин у законодавстві щодо діяльності певного органу державної влади, підприємства чи установи, іншої державної організації, особи, групи осіб та інших можливих суб'єктів правової держави й громадянського суспільства. У цьому випадку діє принцип, згідно з яким органу державної влади (місцевого самоврядування) дозволено те, що прямо визначено в законі, а особі (людині й громадянину та їх об'єднанням) – усе те, що не заборонено законом. Виконанню цього сприяють також постанови Верховної Ради України.

Інтерес становить постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року «Про засади державної політики України в галузі прав людини».

Цей нормативний документ закріпив принципи й напрями державної політики в галузі прав людини. Він є своєрідним фундаментом, на якому ґрунтується діяльність системи державних органів у сфері гарантування прав людини. У постанові серед інших напрямів удосконалення забезпечення реалізації прав людини й громадянина увагу акцентовано на проблемі вдосконалення законодавства щодо фінансування діяльності наймасовіших за чисельністю політичних партій та розвиток правових засад використання і посилення правових гарантій щодо охорони та захисту конституційного права громадян на проведення мирних зборів, мітингів, походів, інших демонстрацій шляхом прийняття відповідного закону ("Postanova Verkhovnoi Rady", 1999).

У цьому контексті слід зазначити про Національну стратегію у сфері прав людини, затверджену Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021. Її метою є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини як визначального чинника в процесі формування та реалізації державної політики, здійснення повноважень органів державної влади й органів місцевого самоврядування, ведення господарської діяльності. Результатом реалізації Стратегії має стати запровадження системного підходу до забезпечення прав і свобод людини, узгодженості дій органів державної влади, органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, суб'єктів господарювання, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини, усунення недоліків системного характеру, які лежать в основі порушень, виявлених Європейським судом ("Ukaz Prezidenta", 2021).

Наступним напрямом діяльності Верховної Ради України щодо гарантування прав і свобод людини й громадянина (включаючи політичні права) є функція парламентського контролю, яку здійснюють через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Детальніше особливості організації та діяльності цієї інституції висвітлено в дослідженнях сучасних вітчизняних учених (Batanov, & Holoiadova, 2020; Kushnir, 2018). У подальших публікаціях слід зосередити увагу на проблемах і перспективах удосконалення її статусу, з огляду на численні звернення громадян, широку компетенцію та роль у системі гарантування захисту конституційних прав і свобод людини.

Гарантом прав і свобод людини та громадянина (включаючи політичні) визнано Президента України (ст. 102 Конституції України). Саме Президент України як глава Української держави, що виступає від її імені, гарантує дотримання конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. Забезпечуючи їх, він створює умови для їх реалізації, охороняє, захищає та поновлює конституційні права і

свободи. Створювати умови, гарантуючи політичні права і свободи, Президент України може шляхом реалізації нормотворчої, виконавчої, установчої, контролюючої, координаційної, виховної, міжнародної функцій.

Забезпечення конституційних політичних прав людини та громадянина покладено на органи виконавчої влади. Вищим органом у цій системі є Кабінет Міністрів України. На нього покладено обов'язок уживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина (ст. 116). Як вищий колегіальний орган він має забезпечувати політичні права людини як безпосередньо, так і через центральні й місцеві органи виконавчої влади, спрямовувати та контролювати їх діяльність у цьому напрямі.

Роль органів виконавчої влади щодо забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина полягає в здійсненні таких заходів:

а) виконання Конституції та законів України, рішень Конституційного Суду України, актів Президента України, програм діяльності відповідних органів виконавчої влади;

б) здійснення постійного контролю за виконанням Конституції та актів законодавства України, прийняття заходів щодо усунення недоліків роботи цих органів;

в) забезпечення розгляду звернень громадян та їх об'єднань;

г) здійснення заходів щодо організації інформування та виховання населення.

Забезпечення політичних прав і свобод та здійснення обов'язків покладено на органи правосуддя (Конституційний Суд України та суди загальної юрисдикції), прокуратуру (ст. 121, 124, 147), інші правоохоронні органи. Верховна Рада й Рада міністрів Автономної Республіки Крим зобов'язані брати участь у забезпеченні прав і свобод громадян (п. 7 ст. 138). Реформи останніх років в Україні засвідчують потребу зміни форм і методів роботи судових і правоохоронних органів, подолання корупції та підвищення їх прозорості й ефективності. Тому поділяємо висновки й рекомендації, викладені в низці наукових праць із цієї проблематики (Bukach, & Kaminska, 2021; Bratasiuk, 2020; Sarkisian, 2019; Rabinovych, 2018; Nesterovych, 2020; Didenko, 2020; Kostytskyi, Kaminska, & Kushakova-Kostytska, 2019; Demydenko, 2019; Kaminska, & Dovhan, 2019; Shevchenko, Kalhanova, Kudin, & Kravchenko, 2019).

Питання забезпечення прав і свобод вирішують і територіальні громади та їх органи й посадові особи (ст. 143). Громадяни України можуть об'єднуватися в політичні партії та громадські організації для здійснення захисту своїх прав і свобод та законних інтересів (ст. 36). Конституція України гарантує політичну багатоманітність (ст. 15) тощо ("Konstytutsiia Ukrainy", 2016).

Водночас реалії сьогодення засвідчують необхідність привернути увагу суспільства й

держави, а також наукової спільноти до ґрунтовного аналізу специфіки забезпечення, зокрема гарантування окремих прав і свобод, які пов'язані з участю людини і громадянина в політичному житті суспільства: права на громадянство, свободи пересування, вільний вибір місця проживання, права на свободу думки та слова, права на свободу об'єднання в політичні партії та громадські організації, права брати участь в управлінні державними й суспільними справами, права на мітинги, походи і демонстрації, права на звернення до органів влади тощо.

Наукова новизна

В узагальненому вигляді сформульовано визначення інституційних гарантій як закріпленої Конституцією, законами й іншими нормативно-правовими актами системи загальнодержавних, центральних і місцевих органів та посадових осіб, органів і посадових осіб місцевого самоврядування, громадських об'єднань, які уповноважені на створення сприятливих умов, вдаватися до ефективних засобів та заходів щодо забезпечення реалізації конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина.

Висновки

На підставі викладеного можна стверджувати, що інституційні гарантії забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина розглянуто не як статично наявні умови й засоби забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а як динамічні обов'язки держави, її органів і посадових осіб постійно створювати сприятливі умови та надавати ефективні засоби їх реалізації.

Динаміка розвитку законодавчої бази демонструє тенденції модернізації системи інституційних гарантій забезпечення політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні, розширення системи органів й організацій, уповноважених на здійснення такої почесної місії на благо людини як вищої соціальної цінності, задоволення її потреб й інтересів. Безумовно, попереду чимало завдань як загальнонаціонального, так і локального рівня, проте важливо, щоб їх вирішення мало системний і послідовний характер, було ефективним та своєчасним, доступним для кожної людини.

REFERENCES

- Andreeva, G.N., Andreeva, I.A., & Budagova, A.Sh. (et al.). (1995). *Konstitutsionnoe (gosudarstvennoe) pravo zarubezhnykh stran [Constitutional (state) law of foreign countries]*. (Vol. 1-4). B.A. Strashun (Eds.) (2nd ed., rev.). Moscow: BEK [in Russian].
- Batanov, O.V., & Holoiadova, T.O. (2020). Instytut biznes-ombudsmaniv u suchasnomu sviti: problemy kontseptualizatsii ta konstytuivannia [Institute of business-ombudsmans in the modern world: problems of conceptualization and constitutionality]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 5, 70-85. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-70-85](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-70-85) [in Ukrainian].
- Bratasiuk, M.H. (2020). Filosofiia zakhystu prav liudyny z pozytsii suchasnoho pravovoho myslennia [Philosophy of human rights protection from the standpoint of modern legal thinking]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 1(19), 14-20. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.14> [in Ukrainian].
- Bukach, V., & Kaminska, N. (2021). Strukturna kharakterystyka derzhavnoi vlady yak instytutu konstytutsiinoho prava Ukrainy [Structural characteristics of state power as a constitutional institution rights of Ukraine]. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy, Scientific Papers of the Legislation Institute of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2, 19-28. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.02> [in Ukrainian].
- Demydenko, V.O. (2019). Verkhovenstvo prava yak aksiologichna vershyna systemy pryntsyviv mistsevoho samovriaduvannia [Rule of law as an axiological top of the system of principles of local self-government]. *Naukovyi visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Scientific Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 3(87), 167-176. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.167-176> [in Ukrainian].
- Didenko, O. (2020). Kontseptualni pidkhody do vyznachennia konstytutsiino-pravovykh harantii prava obyraty ta buty obranym [Conceptual approaches to the definition of constitutional and legal guarantees of the right to vote and to be elected]. *Suchasni aspekty nauky, Modern aspects of science*. S.O. Romanenko, I.V. Zhukova (Ed.). Kyiv; Bratislava [in Ukrainian].
- Ebzeev, B.S. (1982). *Konstitutsionnye osnovy svobody lichnosti v SSSR [Constitutional foundations of personal freedom in the USSR]*. Saratov: Saratov. un-t [in Russian].
- Fedorenko, V., & Nesterovych, V. (2020). 'Soft Law' in the Mechanism of the International and National Protection of the Constitutional Electoral Rights. *Krytyka Prawa*, 12(3), 178-195. doi: 10.7206/kp.2080-1084.402.
- Kaminska, N.M., & Dovhan, O.O. (2019). Svoboda, bezpeka i zakhyst profesiinoi zhurnalistskoi diialnosti [Freedom, security and protection of professional journalistic activity]. *Problemy normotvorennia, realizatsii ta tlumachennia norm prava u svitli zahalnovyznanoho pryntsyvu verkhovenstva prava, Problems of rulemaking, implementation and interpretation of law in the light of the generally recognized principle of the rule of law: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (pp. 144-146). I.D. Shutak (Eds.). Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].

- Konstytutsiia Ukrainy: stanom na 1 veers. 2016 r.: vidpovidaie ofits. Tekstu [Constitution of Ukraine: as of September 1. 2016: corresponds to the official. text]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Korelskiy, V.M., & Perevalova, V.D. (Ed.). (2000). *Teoriia gosudarstva i prava [Theory of State and Law]* (2nd ed., rev.). Moscow: INFRA-M-NORMA [in Russian].
- Kostytskiy, M.V., Kaminska, N.V., & Kushakova-Kostytska, N.V. (2019). Perspektyvy vdoshkonalennia diialnosti Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy v umovakh suchasnykh suspilnykh transformatsii [Prospects for improving the activities of the Constitutional Court of Ukraine in the context of modern social transformations]. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*, 3(9), 4-11. doi: 10.15587/2523-4153.2019.180113 [in Ukrainian].
- Kushnir, I.V. (2018). Konstytutsiine pravo osoby na dostup do publichnoi informatsii ta yoho zabezpechennia Upovnovazhenym Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny [Constitutional right of a person on access to public information and its securing by the Commissioner of the Verkhovna Rada of Ukraine on human rights]. *Candidate's thesis*. Kyiv. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6247> [in Ukrainian].
- Kushnirenko, O.H., & Slinko, T.H. (2001). *Prava i svobody liudyny ta hromadianyna [Human and civil rights and freedoms]*. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].
- Malein, N.S. (1984). Povishenie roli zakona v okhrane lichnykh i imushchestvennykh prav grazhdan [Enhancing the role of the law in protecting the personal and property rights of citizens]. *Sovetskoe gosudarstvo i pravo, Soviet state and law*, 6, 41-45 [in Russian].
- Matuzov, N.I. (1987). *Pravovaia sistema i lichnost [Legal system and personality]*. Saratov: Saratov. un-t [in Russian].
- Mordovets, A.S. (1996). *Sotsialno-iuridicheskii mekhanizm obespecheniia prav i svobod cheloveka i grazhdanina [Socio-legal mechanism for ensuring human and civil rights and freedoms]*. N.I. Matuzova (Ed.). Saratov [in Russian].
- Nesterovych, V.F. (2020). Zaborona dyskryminatsii yak vazhlyvyi mizhnarodnyi ta konstytutsiinyi pryntsyv v haluzi prav liudyny [Prohibition of discrimination as an important international and constitutional principle in the field of human rights]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 5, 86-122. [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-86-122](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-86-122) [in Ukrainian].
- Nikitin, A.F. (Ed.). (1995). *Slovar-spravochnik po pravu [Dictionary of Law]*. Moscow: Akalis [in Russian].
- Oliinyk, A.Yu. (2008). *Konstytutsiino-pravovyi mekhanizm zabezpechennia osnovnykh svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [Constitutional and legal mechanism for ensuring the fundamental freedoms of man and citizen in Ukraine]*. Kyiv: Aleuta; KNT: Tsentr navch. lit. [in Ukrainian].
- Oliinyk, A.Yu. (2018). *Konstytutsiini svobody liudyny i hromadianyna ta yikh zabezpechennia v Ukraini [Constitutional freedoms of man and citizen and their provision in Ukraine]*. Kyiv: KNUVD; Dnipro: Lira LTD [in Ukrainian].
- Oliinyk, A.Yu., & Kolodii, A.M. (2003). *Prava liudyny i hromadianyna v Ukraini [Human and civil rights in Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Patiulin, V.A. (1974). *Gosudarstvo i lichnost v SSSR (Pravovye aspekty vzaimootnosheniy) [State and personality in the USSR (Legal aspects of relationships)]*. Moscow: Nauka [in Russian].
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro Zasady derzhavnoi polityky Ukrainy v haluzi prav liudyny": vid 17 cherv. 1999 r. No. 757-XIV [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the Principles of State Policy of Ukraine in the Field of Human Rights" from June 17, 1999, No. 757-XIV]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 35, 303 [in Ukrainian].
- Rabinovych, P. (2018). Universalnyi kanon liudskykh prav [Universal canon of human rights]. *Pravo Ukrainy, Law of Ukraine*, 9, 109-123. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2018-09-109> [in Ukrainian].
- Rabinovych, P.M. (1997). *Prava liudyny i hromadianyna u Konstytutsii Ukrainy (do interpretatsii vykhidnykh konstytutsiinykh polozhen) [Human and civil rights in the Constitution of Ukraine (before the interpretation of the original constitutional provisions)]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Sarkisian, V. (2019). Konstytutsiino-pravove rehuliuвання hromadskoho kontroliu za vyboramy v Ukraini [Constitutional and legal regulation of public control over elections in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Scientific Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.O. Didorenko*, 4, 56-66. doi: 10.33766/2524-0323.88.56-66 [in Ukrainian].
- Shevchenko, A., Kalhanova, O., Kudin, S., & Kravchenko, O. (2019). Guarantees of realization of the rights and freedoms of the person in the national legal system: teaching technique. *Asian Life Sciences. The Asian International journal of the Life Sciences*, 21(2), 2, 28.
- Siniukova, T.V. (1986). Iuridicheskie garantii realizatsii prav i obiazannostey sovetsskikh grazhdan (Voprosy teorii) [Legal guarantees for the implementation of the rights and obligations of Soviet citizens (Questions of theory)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sverdlovsk [in Russian].
- Tolkachev, K., & Khabibullin, A. (1991). *Organy vnutrennikh del v mekhanizme obespecheniia lichnykh konstytutsionnykh prav i svobod grazhdan [Internal Affairs Bodies in the Mechanism of Ensuring Personal Constitutional Rights and Freedoms of Citizens]*. Ufa: Ufim. VSh MVD RSFSR [in Russian].
- Toporin, B.N., Voevodin, L.D., & Shevtsov, V.S. (et al.). (1980). *Konstitutsionnyy status lichnosti v SSS [The constitutional status of an individual in the USSR]*. Moscow: Iurid. lit. [in Russian].
- Ukaz Prezidenta Ukrainy "Natsionalna stratehiia u sferi prav liudyny": vid 24 berez. 2021 r. No. 119/2021 [Decree of the President of Ukraine "National strategy in the field of human rights" from March 24, 2021, No. 119/2021]. (n.d.). www.president.gov.ua. Retrieved from <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537> [in Ukrainian].
- Voevodin, L.D. (1972). *Konstitutsionnye prava i obiazannosti sovetsskikh hrazhdan [Constitutional rights and obligations of Soviet citizens]*. Moscow: Mosk. un-t [in Russian].
- Zavorotchenko, T.M. (2002). Konstytutsiino-pravovi harantii prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini [Constitutional and legal guarantees of human and civil rights and freedoms in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Конституционное (государственное) право зарубежных стран : учебник : в 4 т. / [Г. Н. Андреева, И. А. Андреева, А. Ш. Будагова и др.]; отв. ред. Б. А. Страшун. 2-е изд., доп. М. : БЕК, 1995. Т. 1–2 : Общая часть. 778 с.
- Батанов О. В., Голоядова Т. О. Інститут бізнес-омбудсманів у сучасному світі: проблеми концептуалізації та конституювання. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 5. С. 70–85. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-70-85](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-70-85).
- Братасюк М. Г. Філософія захисту прав людини з позицій сучасного правового мислення. *Право України*. 2020. № 1 (19). С. 14–20. doi: <https://doi.org/10.33270/02201901.14>.
- Букач В., Камінська Н. Структурна характеристика державної влади як інституту конституційного права України. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 19–28. doi: <https://doi.org/10.32886/instzak.2021.02.02>.
- Демиденко В. О. Верховенство права як аксіологічна вершина системи принципів місцевого самоврядування. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 3 (87). С. 167–176. doi: <https://doi.org/10.33766/2524-0323.87.167-176>.
- Діденко О. Концептуальні підходи до визначення конституційно-правових гарантій права обирати та бути обраним. *Сучасні аспекти науки : колективна монографія / за ред. С. О. Романенка, І. В. Жукової*. Київ ; Братислава, 2020. С. 199–216.
- Эбзеев Б. С. Конституционные основы свободы личности в СССР. Саратов : Саратов. ун-т, 1982. 137 с.
- Fedorenko V., Nesterovych V. 'Soft Law' in the Mechanism of the International and National Protection of the Constitutional Electoral Rights. *Krytyka Prawa*. 2020. Vol. 12. No. 3. P. 178–195. doi: [10.7206/kp.2080-1084.402](https://doi.org/10.7206/kp.2080-1084.402).
- Камінська Н. В., Довгань О. О. Свобода, безпека і захист професійної журналістської діяльності. *Проблеми нормотворення, реалізації та тлумачення норм права у світлі загальновизнаного принципу верховенства права* : тези доп. та повідомл. учасників IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 3–4 жовт. 2019 р.) / за заг. ред. І. Д. Шутака. Івано-Франківськ, 2019. С. 144–146.
- Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків : Право, 2016. 82 с.
- Теория государства и права : учебник / под ред. В. М. Корельского, В. Д. Перевалова. 2-е изд., изм. и доп. М. : ИНФРА-М-НОРМА, 2000. 616 с.
- Костицький М. В., Камінська Н. В., Кушакова-Костицька Н. В. Перспективи вдосконалення діяльності Конституційного Суду України в умовах сучасних суспільних трансформацій. *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2019. № 3 (9). С. 4–11. doi: [10.15587/2523-4153.2019.180113](https://doi.org/10.15587/2523-4153.2019.180113).
- Кушнір І. В. Конституційне право особи на доступ до публічної інформації та його забезпечення Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2018. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/6247>.
- Кушніренко О. Г., Слінько Т. Г. Права і свободи людини та громадянина : навч. посіб. Харків : Факт, 2001. 437 с.
- Малеин Н. С. Повышение роли закона в охране личных и имущественных прав граждан. *Советское государство и право*. 1984. № 6. С. 41–45.
- Матузов Н. И. Правовая система и личность. Саратов : Саратов. ун-т, 1987. 294 с.
- Мордовець А. С. Социально-юридический механизм обеспечения прав и свобод человека и гражданина / под ред. Н. И. Матузова. Саратов, 1996. 228 с.
- Нестерович В. Ф. Заборона дискримінації як важливий міжнародний та конституційний принцип в галузі прав людини. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2020. № 5. С. 86–122. doi: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5\(11\)-86-122](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2020-5(11)-86-122).
- Словарь-справочник по праву / [сост. А. Ф. Никитин]. М. : Акалис, 1995. 140 с.
- Олійник А. Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні : монографія. Київ : Алеута ; КНТ ; Центр навч. літ., 2008. 472 с.
- Олійник А. Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні : монографія. Київ : КНУТД ; Дніпро : Ліра ЛДТД, 2018. 346 с.
- Олійник А. Ю., Колодій А. М. Права людини і громадянина в Україні : навч. посіб. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
- Патюлин В. А. Государство и личность в СССР (Правовые аспекты взаимоотношений). М. : Наука, 1974. 246 с.
- Про Засади державної політики України в галузі прав людини : постанова Верховної Ради України від 17 черв. 1999 р. № 757-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 35. Ст. 303.
- Рабінович П. Універсальний канон людських прав. *Право України*. 2018. № 9. С. 109–123. doi: <https://doi.org/10.33498/loiu-2018-09-109>.
- Рабінович П. М. Права людини і громадянина у Конституції України (до інтерпретації вихідних конституційних положень). Харків : Право, 1997. 63 с.
- Саркісян В. Конституційно-правове регулювання громадського контролю за виборами в Україні. *Науковий вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2019. № 4. С. 56–66. doi: [10.33766/2524-0323.88.56-66](https://doi.org/10.33766/2524-0323.88.56-66).
- Shevchenko A., Kalhanova O., Kudin S., Kravchenko O. Guarantees of realization of the rights and freedoms of the person in the national legal system: teaching technique. *Asian Life Sciences. The Asian International journal of the Life Sciences*. 2019. Supplement 21 (2). № 2. P. 28.
- Синюкова Т. В. Юридические гарантии реализации прав и обязанностей советских граждан (Вопросы теории) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Свердловск, 1986. 19 с.

- Толкачев К., Хабибуллин А. Органы внутренних дел в механизме обеспечения личных конституционных прав и свобод граждан : монография. Уфа : Уфим. ВШ МВД РСФСР, 1991. 168 с.
- Конституционный статус личности в СССР / [Б. Н. Топорин, Л. Д. Воеводин, В. С. Шевцов и др.]. М. : Юрид. лит., 1980. 256 с.
- Національна стратегія у сфері прав людини: затверджена : Указ Президента України від 24 берез. 2021 р. № 119/2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1192021-37537>.
- Воеводин Л. Д. Конституционные права и обязанности советских граждан. М. : Моск. ун-т, 1972. 300 с.
- Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини і громадянина в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.02. Київ, 2002. 220 с.

Стаття надійшла до редколегії 16.03.2021

Bukach V. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Process and Criminology of the Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of the National University «Odessa Law Academy», Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9836-9524>;

Kaminska N. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of International Law and Comparative Law of the National Aviation University, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7727-4056>;

Medvid L. – Ph.D in of Law, Associate Professor of the Department of Legal Support of the Humanities Institute of the Ivan Chernyakhovsky National University of Defense of Ukraine, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0035-9748>

Institutional Guarantees of Constitutional Political Rights and Freedoms of Persons and Citizens in Ukraine

*Based on the generalization and systematization of the theory and practice of constitutional law, the scientific article reveals topical issues of the mechanism for the implementation of constitutional political rights and freedoms. The **purpose** of the article is to analyze the mechanism for ensuring the implementation of constitutional political rights and freedoms in order to draw attention to the role and importance of institutional guarantees in this process. The **methodological basis** of the article is marked by the use of a number of methods and methodological approaches. Thus, in particular, the determinants were formal-legal and structural-functional, systemic and comparative-legal, methods. methods of analysis and synthesis, forecasting, etc. **Scientific novelty**. In a generalized form, the definition of institutional guarantees can be formulated as a system of national, central and local bodies and officials, bodies and officials of local self-government, public associations, which are authorized to create favorable conditions, enshrined in the Constitution, laws and other normative legal acts., resort to effective means and measures to ensure the implementation of constitutional political rights and freedoms of man and citizen. **Conclusions**. Based on the material presented in the scientific article, it can be argued that the institutional guarantees of constitutional rights and freedoms of man and citizen are not considered as statically existing conditions and means of ensuring human and civil rights and freedoms, but as dynamic responsibilities of the state, its bodies and officials. constantly create favorable conditions and provide effective means of their implementation. The dynamics of the legislative framework demonstrates the tendency to modernize the system of institutional guarantees for political and human rights and freedoms in Ukraine, expand the system of bodies and organizations authorized to carry out such an honorable mission for the benefit of man as the highest social value, meet his needs and interests.*

Keywords: Constitution of Ukraine; security mechanism; constitutional political rights and freedoms; institutional guarantees.

УДК 342.54

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.47>

Рижук І. В. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5916-3774>;

Бригінець О. О. – доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>;

Галус О. О. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та фінансового права Хмельницького університету управління та права імені Леоніда Юзькова, м. Хмельницький

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5474-3323>

Антикорупційна політика у сфері публічного управління соціальною галуззю в умовах децентралізації

Мета дослідження – аналіз взаємозв'язків між проведенням в Україні реформи з децентралізації публічної влади у сфері управління соціальною галуззю та антикорупційною політикою, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення законодавства про запобігання корупції в органах місцевого самоврядування. **Методологія.** У процесі наукового пошуку використано комплекс філософсько-світоглядних, загальнонаукових і спеціально-наукових методів. Аксиологічний підхід використано для з'ясування ролі та значення належного законодавчого врегулювання окреслених суспільних відносин, які виникають під час прийняття владних рішень на муніципальному рівні. Метод аналізу та синтезу сприяв аналізу поняття, ознак, об'єкта, сторін та умов децентралізації. Зі спеціальних наукових методів дослідження в статті застосовано системний та структурно-функціональний, порівняльно-правовий. **Наукова новизна.** Акцентовано, що реформа з децентралізації публічної влади започаткувала створення об'єднаних територіальних громад, здатних самостійно надавати якісні публічні послуги населенню, забезпечувати організаційно-правові гарантії реалізації їх жителями конституційного права на соціальний захист. Констатовано, що чимало позитивних перетворень, які здійснюються у нашій державі, нівелюються передусім на місцевому рівні через масштабне поширення корупційних виявів. У зв'язку з відсутністю спеціального стратегічного документа антикорупційної спрямованості проаналізовано законопроект роботи парламенту щодо врегулювання питання антикорупційної стратегії, зокрема увагу приділено проекту Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки». Доведено, що корупція негативно позначається на іміджі держави в міжнародному співтоваристві, що перешкоджає залученню іноземних інвестицій, створює загрозу вітчизняній соціальній та економічній безпеці. Унаслідок того, що махінації з бюджетними коштами завдають істотного збитку соціальним функціям держави, часто корупція на муніципальному рівні є найшкідливішою, адже вона робить вразливішими найнезахищеніші верстви населення. Визначено, що на державному рівні оновлено законодавчу базу, прийнято концепції та програми запобігання корупції, сформовано власну антикорупційну інституціональну модель організації публічного управління. Констатовано, що корупція продовжує відігравати негативну роль у публічному управлінні, а засоби й методи, спрямовані на її запобігання, залишаються недостатньо ефективними. **Висновки.** Запропоновано шляхи підвищення рівня антикорупційної політики у сфері публічного управління соціальною галуззю в умовах децентралізації. Сформульовано висновок щодо вдосконалення чинного антикорупційного законодавства шляхом доповнення переліку суб'єктів, які затверджують антикорупційні програми, органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: антикорупційна політика; соціальний захист; децентралізація; місцеве самоврядування; публічне управління.

Вступ

Нинішня централізована система державного фінансування людського капіталу вичерпала свої можливості й потребує трансформації на нових принципах. Перебудова вітчизняної економіки як наслідок подій 2020 року передбачає не тільки нові перспективи розвитку для держави, пов'язані із формуванням нової технологічної парадигми, яку було проголошено на Всесвітньому економічному форумі в Давосі, а й нові соціальні виклики, зумовлені істотною трансформацією ринку праці. За таких умов максимальної шкоди можуть

зазнати такі держави, як Україна, промисловість якої є вже застарілою, тож відбувається компенсація виробничих витрат за рахунок дешевої робочої сили. Слід зауважити, що дешевої робочої сили в державі надто багато, тож частину її, зокрема в 90-х роках минулого століття та після 2014 року, держава «експортує» передусім у держави – члени Європейського Союзу. Надзвичайно активною така діяльність є на західних територіях України, де населення всього села виїжджає на заробітки в Республіку Польщу. Ситуація ускладнена й тим, що найбільш

кваліфіковані працівники виїжджають надовго або назавжди, а менш кваліфіковані працівники – на сезонні роботи. Отже, з огляду на те, що людський капітал формується за рахунок масштабних інвестицій у соціальну сферу, наша держава впродовж років зазнає значних збитків.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз взаємозв'язків між проведенням в Україні реформи з децентралізації публічної влади у сфері управління соціальною галуззю та антикорупційною політикою, а також розроблення науково обґрунтованих рекомендацій з удосконалення законодавства про запобігання корупції в органах місцевого самоврядування.

Для досягнення зазначеної мети поставлено такі завдання:

- 1) визначити основні аспекти децентралізації соціальної сфери;
- 2) дослідити вплив антикорупційної політики держави на розвиток місцевого самоврядування;
- 3) здійснити аналіз реалізації загальнодержавної антикорупційної стратегії на місцевому рівні;
- 4) довести доцільність затвердження антикорупційних програм органами місцевого самоврядування;
- 5) розробити науково обґрунтовані шляхи вдосконалення нормативно-правового регулювання антикорупційної діяльності у сфері публічного управління соціальною галуззю в умовах децентралізації.

Виклад основного матеріалу

Аспекти досліджуваної теми висвітлено в працях як вітчизняних, так й іноземних учених. Зокрема, проблеми публічного управління соціальною галуззю досліджували В. Д. Бакуменко, Н. П. Борецька, Н. М. Власенко, В. А. Гошовська, К. В. Денисенко, Т. В. Кравченко, В. В. Лаврухін, Ю. О. Махортов, Ю. А. Хатнюк, Ю. Д. Юрченко та ін. (Bakumenko, 2020; Kravchenko, 2019). Теоретичні та практичні аспекти децентралізації публічної влади загалом і в соціальній сфері зокрема у своїх працях розглядали О. М. Бабич, О. І. Васильєва, А. С. Гавриленко, А. П. Лелеченко, О. В. Ременяк, І. З. Сторонянська, А. Ф. Ткачук, С. Л. Шульц та ін. (Vasilieva, O.I., & Vasilieva N.V., 2019; Remeniak, 2017). Досліджували аспекти проблематики загальної протидії корупції такі науковці, як Л. І. Аркуша, Д. Г. Заброда, В. В. Коваленко, В. С. Лукомський, М. І. Мельник, Є. В. Невмержицький, С. С. Рогульський, В. М. Соловійов, С. С. Серьогін, О. В. Терещук, О. В. Ткаченко, С. А. Шалгунова (Kovalenko, 2018). Також важливими є наукові доробки фахівців ДРІДУ НАДУ: О. В. Антонової, В. В. Баштанника, Н. М. Липовської, О. С. Петренко, С. М. Серьогіна, І. І. Хожило. Сучасний зміст і методологічні засади

дослідження проблеми формування основ національної антикорупційної політики не були предметом дослідження галузі науки державного управління. Напрацювання за зазначеним напрямом мають В. В. Баштанник, Т. Е. Василевська, С. Г. Косянчук, Н. А. Липовська, В. М. Соловійов, В. Л. Федоренко, Ю. С. Цаль-Цалко, В. П. Якобчук та ін. (Tsalko, Yakobchuk, & Kosianchuk, 2020). Досліджено визначення політичної корупції як загрози державній безпеці України (Zaitseva, & Byvshev, 2016).

Науково-теоретичні обґрунтування, які стали результатом наукових (науково-практичних) доробків зазначених учених і практиків, було зосереджено на правовому регулюванні та практичній діяльності суб'єктів, уповноважених протидіяти корупції, потребують подальшого комплексного теоретичного розроблення цієї проблеми. Недостатньо дослідженою залишається низка ключових для антикорупційної діяльності питань. Насамперед це стосується чіткого визначення антикорупційної політики в окремих сферах публічного управління, зокрема в соціальній сфері.

У процесі забезпечення децентралізації важливим є врахування позиції У. Оутса, що визначає використання суспільних ресурсів для розвитку кожної території, зокрема, вигода від використання суспільних ресурсів має локалізуватися на відповідній території; населення цієї території фінансує значну частину потреб у громадських або змішаних благах і може оптимізувати виробництво суспільних благ завдяки участі в представницьких органах відповідної території; ступінь відмінності уподобань населення цієї території щодо регульованих владою благ нижчий за ступінь відмінності уподобань населення різних територій. Лише за таких умов децентралізація може сприяти підвищенню ефективності роботи громадського сектору, темпів економічного зростання, зниження міжтериторіальної нерівності в рівні життя (Oates, 1999).

Порівняно розвинений людський капітал в Україні поки ще залишається одним з головних конкурентних переваг національної економіки.

Змінити цю ситуацію керівництво держави намагалося 2014 року, затвердивши Концепцію реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, унаслідок чого було започатковано реформу з децентралізації публічної влади ("Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv", 2014). Ця реформа не оминула і сферу публічного управління соціальною галуззю, адже надання соціальних послуг населенню, проведення соціальної роботи має бути максимально наближеною до людей. Реформа надала новий імпульс дослідженню проблем фінансового забезпечення соціальних витрат в Україні крізь призму децентралізації.

Із започаткуванням процесу добровільного об'єднання територіальних громад почали створювати спроможні об'єднані територіальні громади (ОТГ), здатні самостійно надавати якісні публічні послуги населенню, забезпечувати організаційно-правові гарантії реалізації їх жителями конституційного права на соціальний захист. Це виявляється в здатності створювати самостійні виконавчі органи з питань соціального захисту населення; належно здійснювати соціальну роботу в громаді, зокрема, запроваджувати посади соціальних менеджерів, фахівців із соціальної роботи, соціальних працівників і соціальних робітників; створювати комунальні надавачі соціальних послуг та власні центри надання адміністративних послуг, що є фронт-офісами з надання адміністративних послуг соціального спрямування членам цієї територіальної громади. На відміну від спроможних ОТГ, територіальні громади, що не об'єдналися, у зв'язку з недостатньою фінансовою спроможністю, часто не здатні належно забезпечити проведення соціальної роботи в громаді, створити необхідні організаційно-правові гарантії реалізації їх жителями конституційного права на соціальний захист. До прикладу, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що в невеликих територіальних громадах, що налічують до 500 жителів, можуть взагалі не створюватися виконавчі органи, а їхні функції, зокрема в соціальній сфері, здійснюватиме сільський голова одноособово.

Реформа з децентралізації публічної влади передбачала проведення двох етапів з її реалізації. На першому етапі було прийнято надважливі закони, зокрема «Про добровільне об'єднання територіальних громад» ("Zakon Ukrainy", 2015) та «Про співробітництво територіальних громад» ("Zakon Ukrainy", 2014).

Закон України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» визначив процедуру добровільного об'єднання, вніс зміни в низку законодавчих актів щодо державної підтримки такого об'єднання ("Zakon Ukrainy", 2015). У процесі практичної реалізації положень цього Закону постало чимало проблем, що призвело до неодноразового внесення змін, зокрема, що стосувалися: запровадження механізму приєднання територіальних громад до вже створених ОТГ; забезпечення можливості об'єднання територіальних громад суміжних районів без зміни меж районів; визначення бюджетів ОТГ; спрощення процедури приєднання територіальних громад до міст обласного значення шляхом запровадження додаткових виборів депутатів ради замість проведення нових виборів міського голови й депутатів ради. Неоднозначну реакцію серед науковців і практиків викликали зміни до цього Закону, що стосувалися спрощення процедури затвердження перспективних планів

формування територій громад. Перспективні плани формування територій громад (далі – перспективні плани) затверджує вже Кабінет Міністрів України за поданням обласних державних адміністрацій замість затвердження їх рішеннями обласних рад. Аргументували внесення таких змін тим, що обласні ради, часто керуючись власними політичними амбіціями, намаганням завоювати довіру виборців, приймали такі перспективні плани, які не сприяли створенню саме спроможних ОТГ. Ці зміни до Закону закріпили обов'язкову умову добровільного об'єднання – об'єднання згідно із перспективними планами.

Прийняття Закону України «Про співробітництво територіальних громад» також стало важливим кроком у децентралізації публічного управління соціальною галуззю ("Zakon Ukrainy", 2014). Цей Закон передбачає різні форми співробітництва, зокрема делегування одній громаді іншими громадами виконання певних завдань з переданням їй відповідних ресурсів; реалізацію спільних проєктів, зокрема й у сфері соціального захисту; спільне фінансування або утримання комунальних закладів; утворення спільних комунальних підприємств, установ та організацій; утворення спільних органів управління для спільного виконання визначених законом повноважень тощо (Halus, 2019). До прикладу, територіальні громади можуть укласти договір про співробітництво щодо утворення спільного надавача соціальних послуг або спільного центру надання адміністративних послуг тощо.

Важливим кроком реформи з децентралізації публічної влади стало проведення в липні 2020 року територіальної реформи з ліквідації та утворення укрупнених районів у всіх областях України ("Postanova Verkhovnoi Rady", 2020). Проведення реформи щодо територіальної організації районного рівня призвело до припинення діяльності районних державних адміністрацій ліквідованих районів і необхідності передання окремих повноважень районних державних адміністрацій у сфері соціального захисту органами місцевого самоврядування ОТГ. Було прийнято низку нормативно-правових актів, які стосувалися: закріплення за органами місцевого самоврядування ОТГ повноважень щодо надання адміністративних послуг соціального характеру, базових соціальних послуг; обов'язковості створення окремого структурного підрозділу з питань соціального захисту населення місцевої ради; створення сільських, селищних та міських центрів соціальних служб шляхом реорганізації відповідних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; обов'язкового створення сільських, селищних і міських служб у справах дітей, відокремлених від інших структурних підрозділів органів місцевого самоврядування тощо.

Відбулися зміни і в організації прийому заяв та інших документів для призначення державної

соціальної допомоги, які з 1 березня 2021 року приймають посадові особи виконавчого органу або центру надання адміністративних послуг безпосередньо в ОТГ ("Postanova Kabinetu Ministriv", 2020). Тобто структурні підрозділи органів місцевого самоврядування, їх уповноважені особи та центри надання адміністративних послуг стали фронт-офісами з надання мешканцям територіальних громад адміністративних послуг соціального характеру. З метою запобігання корупційним явищам з 2021 року всі територіальні громади підключено до програмного застосунку «Соціальна громада», який об'єднав в єдиному інформаційному просторі фронт-офіси (суб'єкти, що здійснюють прийом заяв і документів від населення) із бек-офісами (органом соціального захисту населення, який приймає рішення про надання адміністративної послуги соціального характеру) ("Nakaz Minsotspolityky", 2020; "Nakaz Minsotspolityky", 2021).

Чимало позитивних перетворень, які відбуваються в нашій державі, на жаль, нівелюються передусім на місцевому рівні через масштабне поширення корупційних виявів. Справді, різнобічний аналіз проблем, що заважають розвитку нашої держави, дав змогу визначити, що найнебезпечнішим виявом злочинної поведінки в органах публічної влади й місцевого самоврядування в сучасному суспільстві є корупція, або продажність влади. У більшості випадків корупцію розглядають як сукупність злочинів або правопорушень, учинених посадовими особами органів державної та муніципальної влади для задоволення своїх корисливих або інших особистих інтересів. Звісно, корупція є складним, розвиненим явищем, причому процес реформування соціальних, економічних і політичних засад вітчизняного суспільства завжди супроводжувався значним зростанням її рівня. Ця обставина зумовлена тим, що тіньова економіка, безумовною частиною якої є корупція, більш гнучка, передусім під час масштабних перетворень у суспільстві (Bryhinets, 2014). А в нашій державі процеси реформування тривають постійно. Нещодавно стартував процес фінансової децентралізації, який супроводжується і соціальними змінами в суспільстві.

До основних напрямів антикорупційної політики належать: удосконалення чинного законодавства; розроблення збалансованої системи стримувань і противаг між основними органами державної та муніципальної влади; упорядкування наявної системи органів виконавчої та муніципальної влади; зміну принципів контролю за майновим становищем представників влади та членів їхніх сімей; створення умов для ефективного контролю за розподілом і витрачанням бюджетних коштів; зміцнення незалежності судової влади як на загальнодержавному, так і місцевому рівнях; удосконалення системи органів внутрішніх справ; координацію антикорупційної політики як на

загальнодержавному, так і на муніципальному рівнях (Satarov, 2004).

Вважаємо, що належна координація антикорупційної політики є одним з найважливіших напрямів ефективного підтримання позитивних перетворень у нашій державі. Антикорупційна політика накладає відповідні обов'язки на всі державні й муніципальні органи, зокрема для тих, для яких антикорупційна діяльність не є провідною. Водночас, якщо тлумачити боротьбу з корупцією як повноцінну функцію сучасної держави, слід визнати, що необхідним є публічно-владний інститут, на який може бути покладено відповідальність за таку координацію. Правоохоронні органи та спецслужби мають забезпечувати лише виявлення корупційних виявів і залучення корупціонерів до відповідальності.

Задля досягнення позитивного результату вкрай важливим є розроблення загальнодержавної антикорупційної стратегії, яка має бути належно деталізованою, на муніципальному рівні, що, безумовно, має враховувати особливості розвитку окремих регіонів держави.

Після завершення періоду, визначеного відповідним законом, з 2017 року Україна опинилася без спеціального стратегічного документа антикорупційної спрямованості. Досі нового спеціального закону так і не було прийнято. Актуальний проект Закону «Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки» ("Proekt Zakonu", 2021) зазнав «поправкового спау» – уже до другого читання народні депутати подали понад 500 поправок, які розглянула робоча група, створена при Комітеті з питань антикорупційної політики.

Зокрема, Комітет урахував правки, які передбачали, що законопроектом затверджено Державну антикорупційну стратегію на 2021–2025 роки. Пропонована стратегія містить чотири розділи, перший присвячений концепції формування Державної антикорупційної політики на зазначений період і механізму її реалізації. Інші розділи документа містять опис певних проблем й очікувані стратегічні результати, яких планують досягти задля їх розв'язання.

Крім того, законопроект передбачає обов'язковість прийняття Державної антикорупційної програми, у якій буде визначено заходи, спрямовані на реалізацію Антикорупційної стратегії, та які стануть обов'язковими для виконання державними органами, органами місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, визначеними виконавцями заходів державної антикорупційної програми.

Упродовж уже кількох років відсутність закону спричиняє відсутність відповідної державної програми, а також спеціальних відомчих стратегій та програм, спрямованих на запобігання корупції.

Корупція негативно позначається на репутації держави в міжнародному співтоваристві, що перешкоджає залученню іноземних інвестицій,

створює загрозу вітчизняній соціальній та економічній безпеці. Унаслідок того, що махінації з бюджетними коштами завдають очевидного збитку соціальним функціям держави, часто корупція на муніципальному рівні є найшкідливішою, адже вона робить вразливими найбільш незахищені верстви населення.

Ми поділяємо позицію А. С. Бистрової, А. Б. Даугавета, А. В. Дуки, А. В. Корнієнко, які вважають, що комплексний план боротьби з корупцією в соціальній сфері має охоплювати такі елементи: запровадження відповідної програми виховання громадянськості; формування в суспільстві нетерпимості до корупції; підвищення статусу державного чиновника як представника суспільства із забезпеченням йому особливих прав і гарантій; підвищення рівня правового виховання; посилення впливу громадянського суспільства; пропаганду в суспільстві моральних цінностей; підвищення ролі ЗМІ в роботі з попередження корупційних виявів (Bystrova, Daugavet, & Kornienko, 1998); зниження рівня правового нігілізму; гарантії належного рівня соціального забезпечення кожному громадянину; посилення ролі політичних організацій; звітування про джерела фінансування політичних утворень; контроль суспільства за дотриманням законів, які передбачають покарання за корупцію та зловживання посадовим становищем.

Наукова новизна

Одним з найважливіших способів боротьби з поширенням корупційних виявів є реформа антикорупційного законодавства, що передбачає створення власне антикорупційних законів, а також усунення норм і положень чинних законів, майбутніх законопроектів, що посилюють корупцію в усіх сферах діяльності держави.

Пропонуємо в межах чинного нормативно-правового регулювання, що має на меті забезпечувати реалізацію антикорупційної політики у сфері публічного управління соціальною галуззю в умовах децентралізації, внести зміни до таких нормативно-правових актів:

1. Частину 1 статті 19 Закону України «Про запобігання корупції», яка визначає перелік органів публічної влади, що приймають антикорупційні програми ("Zakon Ukrainy", 2014), доповнити абзацом 6 «органи місцевого самоврядування – шляхом затвердження їх рішеннями». У зв'язку із цим необхідно внести зміни до статей 26 та 43 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» ("Zakon Ukrainy", 1997), що стосується закріплення за місцевими радами повноваження щодо затвердження антикорупційних програм.

2. У Методичних рекомендаціях щодо підготовки антикорупційних програм органів влади, затвердженого рішенням Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 січня 2017 року

№ 31 ("Rishennia Natsionalnoho ahentstva", 2017), є лише згадка про соціальну сферу, коли визначається, що антикорупційні програми, відповідно до приписів статті 19 Закону України «Про запобігання корупції», в обов'язковому порядку затверджують у державних цільових фондах, таких як, наприклад, Фонд соціального страхування України, Фонд соціального захисту інвалідів. Крім того, виокремлення будь-яких фінансових чи інших допомог для фізичних або юридичних осіб (соціального забезпечення, субсидії, пільги тощо) є невід'ємною частиною визначеної нормативно-правовим актом Процедури і процесів прийняття рішень ("Zakon Ukrainy", 2014).

Попри складнощі, спроба НАЗК запропонувати єдині підходи до формування антикорупційних програм органів державної влади та місцевого самоврядування – один із кроків до запровадження ефективних стандартів публічного управління. Проте на практиці було виявлено низку проблем, які негативно позначилися на формі та змісті проєктів антикорупційних програм органів публічної влади. Наявна ситуація вимагає від НАЗК спрямувати увагу на роботу з розробниками антикорупційних програм і закріплення більш чітких процедур залучення до цього процесу інститутів громадянського суспільства й експертного середовища.

З огляду на особливості економічної діяльності, які регулює держава та здійснює приватний сектор економіки, доходимо висновку, що для кожного її напрямку характерні особливі типи корупційних ризиків, аналіз яких вимагає залучення фахових експертів, що спеціалізуються на окремих галузях.

Висновки

В Україні явище корупції та засоби, спрямовані на її запобігання, стали важливим предметом обговорень як органів публічної влади, так й опозиції, що є інструментом політичної боротьби. На державному рівні оновлено законодавчу базу, прийнято концепції та програми запобігання корупції, триває формування антикорупційної інституціональної моделі організації публічного управління. Попри це, корупція продовжує відігравати негативну роль у державному управлінні, а засоби та методи, спрямовані на її запобігання, залишаються недостатньо ефективними.

Вважаємо, що це пов'язано з незавершеністю формування засад національного антикорупційного законодавства, відсутністю профільного закону «Про засади національної антикорупційної політики», відстороненою суспільною реакцією на системність впливу корупції, не сформованістю інтегративного антикорупційного підходу громадян, громадських організацій, держави, адже лише за поєднання таких чинників і суспільно-

політичного характеру запобігання корупції це може забезпечити реальні результати.

Крім того, слід спрямувати увагу на формування платформи для співпраці та координації роботи експертів і недержавних організацій, які на постійній основі здійснювали б незалежний моніторинг та оцінювання антикорупційних програм в органах влади і юридичних осіб, залучалися до незалежних експертних оцінок антикорупційної політики та програм, брали б участь у перегляді та вдосконаленні антикорупційних програм в органах

влади і юридичних осіб, залучалися б на регулярній основі до тренінгів для уповноважених підрозділів в органах влади, що є вкрай важливим для ефективної роботи НАЗК.

З метою запобігання корупційним явищам у сфері соціального захисту населення в умовах децентралізації варто вдосконалити чинне антикорупційне законодавство шляхом доповнення переліку суб'єктів, які затверджують антикорупційні програми, органами місцевого самоврядування.

REFERENCES

- Bakumenko, V.D. (2020). Vyznachennia ta rozvytok zahalnometodolohichnykh kontseptiv derzhavnoho upravlinnia u doslidzhenniakh ukrainskykh vchenykh [Definition and development of general methodological concepts of public administration in the research of Ukrainian scientists]. *Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnoho upravlinnia pry Prezidentovi Ukrainy, Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine*, 4, 5-12. doi: [https://doi.org/10.36030/2310-2837-4\(99\)-2020-5-12](https://doi.org/10.36030/2310-2837-4(99)-2020-5-12) [in Ukrainian].
- Bryhinets, O.O. (2014). Vplyv koruptsii na riven finansovoi bezpeky derzhavy [The impact of corruption on the level of financial security of the state]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoho universytetu derzhavnoi podatkovoï sluzhby, Collection of scientific works of the National University of State Tax Service*, 2(65), 10-14. Retrieved from <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/314> [in Ukrainian].
- Bystrova, A.S., Daugavet, A.B., & Kornienko, A.V. *Regionalnye elity Severo-Zapada Rossii: politicheskie i ekonomicheskie orientatsii [Regional elites of the North-West of Russia: political and economic orientations]*. Retrieved from <https://ua1lib.org/book/2448428/412351?id=2448428&secret=412351> [in Russian].
- Halus, O.O. (2019). Do pytannia pro vyznachennia mezh munitsypalno-pravovoho rehuliuвання [On the question of defining the boundaries of municipal law regulation]. *Universytetski naukovy zapysky, University scientific notes*, 69-70, 38-49. doi: <https://doi.org/10.37491/UNZ.69-70.3> [in Ukrainian].
- Kovalenko, Yu.O. (2018). Sutnist, meta ta zavdannia informatsiinoho zabezpechennia protydyi koruptsii v pravookhoronnykh orhanakh Ukrainy [The essence, purpose and tasks of information support of anti-corruption in law enforcement agencies of Ukraine]. *Sotsialne pravo, Social law*, 1, 257-264. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/sopr_2018_1_28 [in Ukrainian].
- Kravchenko, T.V. (2019). Metody upravlinnia sotsialnymi ryzykamy v konteksti suchasnoho derzhavnoho upravlinnia [Methods of social risk management in the context of modern public administration]. *Derzhava ta rehiony, State and regions*, 4(68), 129-135. doi: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-4-21> [in Ukrainian].
- Nakaz Minsotspolityky Ukrainy "Pro pidkliuchennia do prohramnoho kompleksu "Intehrovana informatsiina systema "Sotsialna hromada": vid 22 sich. 2020 r. No. 45 [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine "About connection to the program complex "Integrated information system "Social community" from January 22, 2020, No. 45]. (n.d.). www.msp.gov.ua. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/documents/5633.html?PrintVersion> [in Ukrainian].
- Nakaz Minsotspolityky Ukrainy "Pro uprovezhennia prohramnoho kompleksu "Intehrovana informatsiina systema "Sotsialna hromada": vid 12 liut. 2021 r. No. 79 [Order of the Ministry of Social Policy of Ukraine "On the implementation of the software complex "Integrated Information System" Social Community" from February 12, 2021, No. 79]. (n.d.). www.msp.gov.ua. Retrieved from <https://www.msp.gov.ua/documents/5947.html?PrintVersion> [in Ukrainian].
- Oates, W.E. (1999). An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*, 37(3), 120-1149. Retrieved from <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.37.3.1120>.
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh postanov Kabinetu Ministriv Ukrainy": vid 28 zhovt. 2020 r. No. 1035 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On amendments to some resolutions of the Cabinet of Ministers of Ukraine" from October 28, 2020, No. 1035]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2020-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].
- Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy "Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv": vid 17 lyp. 2020 r. No. 807-IX [Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine "On the formation and liquidation of districts" from July 17, 2020, No. 807-IX]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text> [in Ukrainian].
- Proekt Zakonu Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi antykoruptsiinoï polityky na 2020-2024 roky": vid 21 veres. 2021 r. [Draft Law of Ukraine "On the principles of state anti-corruption policy for 2020-2024" from September 21, 2021]. (n.d.). [w1.c1.rada.gov.ua](http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007 [in Ukrainian].
- Remeniak, O.V. (2017). Detsentralizatsiia publichnoy vlasti v ukrainskoy pravovoy mysli noveyshego vremeni [Decentralization of public power in modern Ukrainian legal thought]. *Legea si viata*, 11, 134-138. Retrieved from <http://www.legeasiviata.in.ua/archive/2017/11-2/32.pdf> [in Russian].
- Rishennia Natsionalnoho ahentstva z pytan zapobihannia koruptsii "Metodychni rekomendatsii shchodo pidhotovky antykoruptsiinykh prohram orhaniv vlady": vid 19 sich. 2017 r. No. 31 [Decision of the National Agency for the Prevention of Corruption "Methodical recommendations for the preparation of anti-corruption programs of the authorities" from January 19, 2017, No. 31]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0031884-17#Text> [in Ukrainian].

- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia ta terytorialnoi orhanizatsii vlady v Ukraini": vid 1 kvit. 2014 r. No. 333-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the Concept of reforming local self-government and territorial organization of power in Ukraine" from April 1, 2014, No. 333-r]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Satarov, H.A. (Eds.). (2004). *Antikorrupcionnaia politika [Anti-corruption policy]*. Moscow: SPAS. Retrieved from <https://urait.ru/bcode/446183> [in Ukrainian].
- Tsal-Tsalko, Yu.S., Yakobchuk, V.P., & Kosianchuk, S.H. (2020). Antykorupciina polityka u sferi publichnogo upravlinnia [Anti-corruption policy in the field of public administration]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, Public administration: improvement and development*, 11. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.11.2> [in Ukrainian].
- Vasilieva, O.I., & Vasilieva, N.V. (2019). Koruptsiia - odna z naiaktualnishykh problem suchasnosti [Corruption is one of the most pressing problems of our time]. *Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, Public administration: improvement and development*, 6. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.6.1> [in Ukrainian].
- Zaitseva, I.Yu., & Byyshev, D.Yu. (2016). Politychna koruptsiia yak zahroza derzhavnii bezpetsi Ukrainy [Political corruption as a threat to Ukraine's state security]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, Bulletin of Transport Economics and Industry*, 56, 82-87. doi: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i56.93346> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad": vid 5 liut. 2015 r. No. 157-VIII [Law of Ukraine "On Voluntary Association of Territorial Communities" from February 5, 2015, No. 157-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro mistseve samovriaduvannia v Ukraini": vid 21 trav. 1997 r. No. 280/97-VR [Law of Ukraine "On local self-government in Ukraine" from May 21, 1997, No. 280/97-VR]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro spivrobotnytstvo terytorialnykh hromad": vid 17 cherv. 2014 r. No. 1508-VII [Law of Ukraine "On cooperation of territorial communities" from June 17, 2014, No. 1508-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1700-VII [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" from October 14, 2014, No. 1700-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Бакуменко В. Д. Визначення та розвиток загальнометодологічних концептів державного управління у дослідженнях українських вчених. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2020. № 4. С. 5–12. (Серія «Державне управління»). doi: [https://doi.org/10.36030/2310-2837-4\(99\)-2020-5-12](https://doi.org/10.36030/2310-2837-4(99)-2020-5-12).
- Бригінець О. О. Вплив корупції на рівень фінансової безпеки держави. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби*. 2014. № 2 (65). С. 10–14. URL: <http://ir.nusta.edu.ua/jspui/handle/doc/314>.
- Быстрова А. С., Даугавет А. Б., Корниенко А. В. Региональные элиты Северо-Запада России: политические и экономические ориентации. URL: <https://ua1lib.org/book/2448428/412351?id=2448428&secret=412351>.
- Галус О. О. До питання про визначення меж муніципально-правового регулювання. *Університетські наукові записки*. 2019. № 69–70. С. 38–49. doi: <https://doi.org/10.37491/UNZ.69-70.3>.
- Коваленко Ю. О. Сутність, мета та завдання інформаційного забезпечення протидії корупції в правоохоронних органах України. *Соціальне право*. 2018. № 1. С. 257–264. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/sopr_2018_1_28.
- Кравченко Т. В. Методи управління соціальними ризиками в контексті сучасного державного управління. *Держава та регіони*. 2019. № 4 (68). С. 129–135. (Серія «Державне управління»). doi: <https://doi.org/10.32840/1813-3401-2019-4-21>.
- Про підключення до програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада»: наказ Мінсоцполітики України від 22 січ. 2020 р. № 45. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5633.html?PrintVersion>.
- Про упровадження програмного комплексу «Інтегрована інформаційна система «Соціальна громада»: наказ Мінсоцполітики України від 12 лют. 2021 р. № 79. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5947.html?PrintVersion>.
- Oates W. E. An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*. 1999. Vol. 37. Issue 3. P. 1120–1149. URL: <https://www.aeaweb.org/articles?id=10.1257/jel.37.3.1120>.
- Про внесення змін до деяких постанов Кабінету Міністрів України: постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2020 р. № 1035. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1035-2020-%D0%BF#Text>.
- Про утворення та ліквідацію районів: постанова Верховної Ради України від 17 лип. 2020 р. № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>.
- Про засади державної антикорупційної політики на 2020–2024 роки: проект Закону України від 21 верес. 2021 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007.
- Ременяк О. В. Децентрализация публичной власти в украинской правовой мысли новейшего времени. *Leges vitae*. 2017. № 11. С. 134–138. URL: <http://www.legesvita.in.ua/archive/2017/11-2/32.pdf>.
- Методичні рекомендації щодо підготовки антикорупційних програм органів влади: рішення Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 січ. 2017 р. № 31. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0031884-17#Text>.
- Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 1 квіт. 2014 р. № 333-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80#Text>.

- Антикоррупционная политика : учеб. пособие / под ред. Г. А. Сатарова. М. : СПАС, 2004. 396 с. URL: <https://urait.ru/bcode/446183>.
- Цаль-Цалко Ю. С., Якобчук В. П., Косянчук С. Г. Антикорупційна політика у сфері публічного управління. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2020. № 11. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2020.11.2>.
- Васильєва О. І., Васильєва Н. В. Корупція – одна з найактуальніших проблем сучасності. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 6. doi: <https://doi.org/10.32702/2307-2156-2019.6.1>.
- Зайцева І. Ю., Бившев Д. Ю. Політична корупція як загроза державній безпеці України. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2016. № 56. С. 82–87. doi: <https://doi.org/10.18664/338.47:338.45.v0i56.93346>.
- Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України від 5 лют. 2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19#Text>.
- Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 трав. 1997 р. №280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
- Про співробітництво територіальних громад : Закон України від 17 черв. 2014 р. № 1508-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1508-18#Text>.
- Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/1700-18#Text>.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2021

Ryzhuk I. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5916-3774>;

Bryhinets O. – Doctor of Law, Associate Professor, Professor of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law of Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4058-7566>;

Halus O. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Constitutional, Administrative and Financial Law of the Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law, Khmelnytskyi, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5474-3323>

Anti-Corruption Policy in the Field of Public Management of the Social Sector in the Context of Decentralization

The **purpose** of the study is to analyze the relationship between the reform of public decentralization in Ukraine in the field of social governance and anti-corruption policy, as well as to develop scientifically sound recommendations for improving legislation to prevent corruption in local government. **Methodology.** In the process of scientific research a set of philosophical and worldview, general scientific and special scientific methods was used. The axiological approach was used to clarify the role and importance of proper legislative regulation of the outlined social relations that arise in decision-making at the municipal level. The method of analysis and synthesis facilitated the analysis of the concept, features, object, parties and conditions of decentralization. Of the special scientific research methods used in the article, systemic and structural-functional, comparative-legal. **Scientific novelty.** It was emphasized that with the beginning of the reform of decentralization of public power, capable united territorial communities began to be created, capable of independently providing quality public services to the population, providing organizational and legal guarantees for their residents to exercise their constitutional right to social protection. It is stated that many positive transformations that are carried out in our state are leveled, first of all, at the local level due to the large-scale spread of corruption. Given the lack of a special strategic document on anti-corruption, the draft law analyzed the work of parliament on resolving the issue of anti-corruption strategy, in particular, attention was paid to the draft Law «On Principles of State Anti-Corruption Policy for 2020–20242. It has been proven that corruption negatively affects the state's reputation in the international community, which hinders the attraction of foreign investment and poses a threat to domestic social and economic security. Due to the fact that fraud with budget funds causes obvious damage to the social functions of the state, corruption at the municipal level is often the most harmful, because it makes the most vulnerable segments of the population more vulnerable. It is determined that at the state level the legislative base is updated, concepts and programs of corruption prevention are adopted, own anti-corruption institutional model of organization of public administration is formed. It was stated that corruption continues to play a negative role in public administration, and the means and methods aimed at its prevention remain ineffective. **Conclusions.** Ways to increase the level of anti-corruption policy in the field of public management of the social sector in the context of decentralization are proposed. It was concluded that local self-government bodies should improve the current anti-corruption legislation by supplementing the list of entities that approve anti-corruption programs.

Keywords: anti-corruption policy; social protection; decentralization; local self-government; public administration.

УДК 343.222:343.75

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.55>

Безгинський Б. Г. – ад'юнкт кафедри кримінального права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4362-1531>

Об'єктивна сторона складу кримінального правопорушення незаконного збагачення

Метою статті є дослідження об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення незаконного збагачення шляхом аналізу змісту окремих ознак для розв'язання теоретичних і практичних проблем. **Методологію** дослідження становить комплекс наукових методів, серед яких головне місце посідає діалектичний метод. Застосовано систему методів наукового пізнання: метод узагальнення для формування наявних у спеціальній літературі позицій щодо визначення ознак об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення незаконного збагачення; формальної логіки (індукцію, дедукцію, аналогію синтез, абстрагування) – для з'ясування сутності зазначених питань; теоретичний – у процесі дослідження наукової та навчально-методичної літератури; метод системного аналізу – для окреслення напрямів удосконалення положень Кримінального кодексу України та практики його застосування. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній висвітлено актуальні проблеми об'єктивної сторони незаконного збагачення за допомогою аналізу характерних особливостей її ознак. Розроблено конкретні пропозиції з удосконалення змісту суспільно небезпечного діяння, означеного в диспозиції ст. 368-5 КК України, які можуть мати теоретичне та практичне значення для подальшого розв'язання цієї проблеми. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки** щодо визначення об'єктивної сторони складу незаконного збагачення. На підставі аналізу об'єктивної сторони незаконного збагачення встановлено важливість визначення конкретного проміжку часу вчинюваного особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, аналізованого суспільно небезпечного діяння. Запропоновано викласти текст ч. 2 ст. 368-5 КК України в такій редакції: набуттям активів слід вважати набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права володіння, користування та розпорядження.

Ключові слова: незаконне збагачення; об'єктивна сторона; кримінальне правопорушення; корупція; кримінальне правопорушення у сфері службової діяльності; службова особа.

Вступ

На сучасному етапі розвитку правової діяльності держави одним із пріоритетних завдань залишається протидія корупційним правопорушенням.

У зазначеному контексті важливе місце відведено положенням Кримінального кодексу (КК) України, які містять сучасні дієві інструменти протидії корупції. Зокрема, вони стосуються кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-5 КК України). Зазначений кримінально-правовий інструмент застосовують для впливу на службових осіб, уповноважених на виконання функцій держави та місцевого самоврядування, з метою недопущення вчинення ними корупційних кримінальних правопорушень.

Аналіз практики застосування ст. 368-5 КК України та вивчення наукової літератури засвідчує наявність певних складнощів щодо реалізації кримінальної відповідальності за зазначене кримінальне правопорушення. Станом на 10 жовтня 2020 року зареєстровано десять кримінальних проваджень, серед яких лише в одному особі повідомлено про підозру. На нашу думку, одна з причин такої ситуації полягає в

неточному формулюванні об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення незаконного збагачення, оскільки саме ця ознака відіграє значну роль у його кваліфікації.

Дослідженню деяких проблем, пов'язаних з особливостями складу кримінального правопорушення незаконного збагачення, присвятили свої праці таких учених: А. В. Андрушко, Л. П. Брич, А. А. Вознюк, Д. О. Гарбазей, О. І. Гузоватий, О. П. Деніга, О. О. Дудоров, В. М. Киричко, М. В. Кочеров, О. В. Кришевич, В. Н. Кубальський, Д. Г. Михайленко, В. О. Навроцький, А. С. Політова, Н. О. Симоненко, В. Я. Тацій, Т. М. Тертиченко, В. І. Тютюгін, Г. О. Усатий, М. І. Хавронюк, О. М. Шармар, І. Б. Юрчишин, І. М. Ясін. Попри те, що їхні праці мають вагомий науковий значення, залишається чимало невирішених питань стосовно визначення змісту ознак складу кримінального правопорушення, зокрема об'єктивної сторони цього суспільно небезпечного діяння.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є дослідження форм реалізації об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення незаконного збагачення шляхом

аналізу змісту окремих її ознак, а також окреслення шляхів удосконалення цієї кримінально-правової норми для підвищення рівня ефективності протидії корупції в Україні.

Виклад основного матеріалу

У кримінально-правовій науці важливе значення має правильне теоретичне та практичне розуміння об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Об'єктивною стороною складу кримінального правопорушення слід вважати сукупність передбачених законом про кримінальну відповідальність ознак, що характеризують зовнішній вияв суспільно небезпечного діяння, яке посягає на об'єкти кримінально-правової охорони (Boiko, Brych, & Hryshchuk, 2010, p. 567). У теорії кримінального права виокремлюють обов'язкові та факультативні ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення. Ми поділяємо думку М. Р. Рудковської, яка стверджує, що обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення впливають на наявність суспільної небезпеки, їх ураховують під час кваліфікації посягання. Натомість факультативні ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення та обставини, які знаходяться за межами його складу, визначають ступінь суспільної небезпеки, їх ураховують під час індивідуалізації кримінальної відповідальності (Rudkovska, 2017, p. 338). Таку позицію обстоював В. М. Куц, зазначивши, що елементом складу кримінального правопорушення, який об'єднує групу його об'єктивних ознак, є об'єктивна сторона (Kyts, 2017, p. 104). Тобто встановлення ознак об'єктивної сторони дає змогу з'ясувати наявність складу кримінального правопорушення в діях особи, належно кваліфікувати суспільно небезпечне діяння, а також розмежувати його від інших кримінальних правопорушень.

Досліджуючи склад незаконного збагачення, необхідно акцентувати увагу на змісті суспільно небезпечного діяння та форму, у яких таке діяння може бути вираженим. Оскільки найперспективнішим напрямом впливу на злочинність має бути подолання прагнення вчиняти злочини (Dzhuzha, 2019, p. 9), зміст суспільно небезпечного діяння та форми втілюються у формулюванні диспозиції розглянутої нами кримінально-правової норми. Д. Г. Михайленко влучно називав норму про незаконне збагачення «інструментом завершального рубежу правової протидії корупції» (Mukhailenko, 2017, p. 4). Відповідно до ст. 368-5 КК України, незаконне збагачення – набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи. У ч. 2 ст. 368-5 КК України законодавець роз'яснює, що набуттям активів слід вважати набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Отже, для з'ясування того, у чому полягає суспільно небезпечне діяння, у яких формах воно може втілюватися, необхідно з'ясувати значення термінів, використаних у кримінальному законі для його позначення.

Нині С. С. Чернявський та А. А. Вознюк зауважують, що у світі найпоширенішими стали дві моделі правової протидії незаконному збагаченню: визнання нез'ясованого збагачення кримінальним правопорушенням і притягнення винних до кримінальної відповідальності та конфіскація майна, походження якого особа не може пояснити, у цивільному порядку (Cherniavskiy, & Vozniuk, 2019, p. 81). Здебільшого це конфіскація активів, яка не ґрунтується на обвинувальному вирокі, або так звана цивільна конфіскація (Tromme, 2019). Зазначені моделі мають як переваги, так і недоліки, пов'язані із дотриманням і ймовірним порушенням прав людини, потенціалом у протидії незаконному збагаченню (Bikelis, 2017). Крім того, законодавчі положення деяких країн вимагають, щоб обвинувачення доводило наявність додаткового елементу, пов'язаного з конкретним правопорушенням або поведінкою (Muzila, Morales, Mathias, & Berger, 2012). Аналізуючи кримінально-правову норму незаконного збагачення в Україні, слід зазначити, що за своєю конструкцією та моментом закінчення незаконне збагачення є кримінальним правопорушенням з матеріальним складом, оскільки законодавець у диспозиції статті вказує на те, що вартість активів особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, має більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищити її законні доходи. Обов'язковим елементом об'єктивної сторони незаконного збагачення законодавець визначає: суспільно небезпечне діяння, наслідки та причиново-наслідковий зв'язок між діянням і наслідками. Місце, час, обстановка, спосіб, знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення на кваліфікацію незаконного збагачення не впливають. Ми поділяємо думку О. П. Денегі, що не слід нехтувати

факультативними ознаками об'єктивної сторони кримінального правопорушення, оскільки завдяки їм реалізується принцип індивідуалізації кримінальної відповідальності, а також основні засади кримінального провадження (Deneha, 2015, p. 194). На нашу думку, невстановлення конкретного проміжку часу перебування особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування під час виконання покладених на неї обов'язків та після їх припинення, спричиняє складнощі під час кваліфікації цього суспільно небезпечного діяння. Зокрема, йдеться про те, що доречно було б передбачати настання кримінальної відповідальності за незаконне збагачення особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування під час виконання нею службових обов'язків, так і протягом одного року після припинення службової діяльності. Крім того, слід вказати, що кримінальна відповідальність не наставатиме в разі набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, якщо їх набуто до вступу на службу.

У диспозиції статті про незаконне збагачення законодавець не називає способів незаконного збагачення. Це означає, що незаконне збагачення може бути вчинено будь-яким способом. Різноманітність способів учинення розглянутого нами кримінального правопорушення обумовлено постійною появою в реальному житті нових способів корупційного збагачення, що не дає змоги обмежитися вичерпним переліком відповідних способів. У своїй роботі І. М. Ясін виокремлює такі способи незаконного збагачення. Перший спосіб, який виокремлює автор, – одержання неправомірної вигоди під час незаконного збагачення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Іншими можливими способами незаконного збагачення автор вважає типові способи незаконного збагачення, які охоплені ознаками окремих складів кримінальних правопорушень, передбачених КК України. У цьому разі ознаки (суспільно небезпечне діяння та спосіб учинення кримінального правопорушення) є приналежністю різних елементів одного складу кримінального правопорушення, але з об'єктивних причин у різних складах вони позначають одне й те саме явище реальної дійсності. Наявність таких ознак є передумовою визнання зазначених складів кримінальних правопорушень і складу незаконного збагачення такими, що передбачені конкуруючими нормами. Науковець акцентує на тому, що кримінально-правову норму про незаконне збагачення слід застосовувати тоді, коли суспільно небезпечне діяння, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення, не охоплене ознаками іншого корупційного зловживання або факт учинення такого діяння не доведений, а рівень життя особи

не відповідає її офіційним, щорічно декларованим доходам (Yasin, 2016, p. 81). На думку В. М. Киричко, застосовуючи норму про незаконне збагачення, спочатку слід встановлювати наявність в особи активів у великих розмірах (Kurychko, 2016, p. 148). Однак, зазначає А. А. Вознюк, якщо особа набула активи в законний спосіб, вона завжди зможе висловити свої аргументи щодо законності набуття таких активів. І навіть якщо будуть певні сумніви, слід застосовувати правило про те, що всі сумніви стосовно доведеності вини особи тлумачать на її користь (Vozniuk, 2019).

Проаналізуємо згадану вище конструкцію ч. 2 ст. 368-5 КК України, у якій законодавець детальніше конкретизує вчинення суб'єктом незаконного збагачення суспільно небезпечного діяння. Ми поділяємо позицію Н. Ю. Симоненко та І. О. Слободянка про те, що чинна редакція кримінально-правової заборони, присвяченої незаконному збагаченню, попри недосконалість, – радикальний захід, спрямований на скорочення масштабів корупційної поведінки, правова реальність, яка передбачає трудомістке доказування та яка водночас становить небезпеку вибіркового правосуддя (Symonenko, & Slobodianyuk, 2020, p. 207). Кримінально-правова норма незаконного збагачення чітко вказує на те, що набути у власність активи може особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та інша фізична або юридична особа, якщо буде доведено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Тобто законодавець, уживаючи термін «доведено», покладає обов'язок на правоохоронні органи доводити факт набуття активів іншою фізичною або юридичною особою, якщо буде встановлено, що таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Це може спричинити складнощі під час застосування кримінально-правової норми щодо незаконного збагачення на практиці. Тому вважаємо за доцільне сформулювати її текст так: «набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, якщо таке набуття було здійснено за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Термін «набуття» є загально-вживаним у тексті Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) не тільки стосовно права власності, а й для позначення виникнення цивільних прав та обов'язків. Відповідно до загальних положень ЦК України, у певних випадках право власності на річ до набувача може перейти лише після того, як правочину, на підставі якого таку річ відчужують, буде надано

встановлену законом форму. Зокрема, відповідно до вимог ч. 3 та 4 ст. 334 ЦК України, право власності на майно за договором, який підлягає нотаріальному посвідченню, виникає в набувача з моменту такого посвідчення або з моменту набрання законної сили рішенням суду про визнання договору, не посвідченого нотаріально, дійсним. Якщо ж договір про відчуження майна підлягає державній реєстрації, право власності в набувача виникає з моменту такої реєстрації, яку обов'язково застосовують до виникнення права власності й інших речових прав на нерухомі речі (ст. 182 ЦК України). Тобто право власності в таких випадках виникне лише з моменту нотаріального посвідчення чи державної реєстрації договору. З приводу набуття грошових коштів чи іншого майна, доходів від них зазначимо, що ними слід вважати здійснення оплатних чи безоплатних дій (купівля, одержання в дарунок, в обмін, у рахунок боргу, у порядку відшкодування збитків тощо), що забезпечують можливість розпоряджатися такими грошима чи майном як своїм власним, тобто володіти ним, відчужувати або особисто використовувати (Baulin, Borysov, & Tiutiuhin, 2010, p. 285). Оскільки дія – це діяння, що не узгоджується з нормою права, котра забороняє діяти у визначений спосіб, а бездіяльність – діяння, яке суперечить нормі, що містить припис діяти в певний спосіб, незаконне збагачення може полягати лише у формі дії. Забороною в цьому випадку є набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи.

Наступним спірним питанням у ч. 2 ст. 368-5 КК України залишається ототожнення законодавцем поняття вчинення особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування дій, що є тотожні за змістом здійсненню права розпорядження ними. Загалом право розпорядження визначає динаміку відносин власності, що полягає у вчиненні власником певних активних дій щодо речі. На підставі права розпорядження власник має можливість передати своє право власності на річ іншим особам. Вчиняючи дії, власник фактично визначає майбутнє речі, її подальшу юридичну долю (Borzenkov, & Komissarov, 2002, p. 368). Визначення долі речі здійснюють на підставі усвідомленої волі особи. Дії особи щодо припинення права власності на річ, учинені всупереч волі власника, не можна розглядати як право розпорядження. З огляду на повноту й абсолютний характер права власності, власник майна має незалежне право розпоряджатися

цим майном. Тобто власник, розпоряджаючись майном, зобов'язаний також урахувати права й інтереси інших, а також особливості об'єкта. Зазначене зумовлено тим, що право розпорядження слід здійснювати в межах законодавства, недотримання яких може призвести до відповідальності.

Водночас слід зважати й на такі дії, як право володіння та право користування. Ми поділяємо думку А. А. Вознюка та А. В. Титенко про те, що для особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у законодавстві слід встановити чіткий обов'язок надавати інформацію щодо джерела походження активів, які їй належать на праві володіння, користування, розпорядження (Vozniuk, & Tytko, 2019, p. 56). Розглядаючи право володіння, В. С. Мироненко зауважує, що основна ознака права володіння полягає в пануванні (владі) особи над річчю, що слід тлумачити як вплив на річ, ставлення до речі. Друга ознака володіння полягає в тому, що панування має бути фактичним, хоча це й не завжди передбачає постійний контакт особи з річчю. З приводу права користування автор зазначає, що таке право реалізується шляхом використання корисних властивостей речі, користі, яка служить задоволенню інтересів насамперед власника (Myronenko, 2019, p. 30). Отже, кожен з прав особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є самостійним і водночас є частиною єдиної правової категорії – змісту права на власні дії. Саме тому вважаємо за доцільне доповнити в текст ч. 2 ст. 368-5 КК України поняттям «право володіння, користування та розпорядження».

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що в ній висвітлено актуальні проблеми об'єктивної сторони незаконного збагачення за допомогою аналізу характерних особливостей її ознак. Запропоновано конкретні пропозиції з удосконалення змісту суспільно небезпечного діяння, означеного в диспозиції ст. 368-5 КК України, які можуть мати теоретичне та практичне значення для подальшого розв'язання цієї проблеми.

Висновки

За результатами здійсненого дослідження можна дійти висновків, що формулювання об'єктивної сторони складу незаконного збагачення не є повним і вичерпним. На підставі аналізу об'єктивної сторони незаконного збагачення встановлено важливість визначення конкретного проміжку часу, вчинюваного особою, уповнова-

женою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування досліджуваного суспільно небезпечного діяння. Для з'ясування кримінально-правової сутності об'єктивної сторони незаконного збагачення проаналізовано ч. 2 ст. 368-5 КК України та запропоновано викласти текст зазначеної кримінально-правової норми в такій редакції: набуттям активів слід вважати набуття їх особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, у

власність, а також набуття активів у власність іншою фізичною або юридичною особою, за дорученням особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, або що особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, може прямо чи опосередковано вчиняти щодо таких активів дії, тотожні за змістом здійсненню права володіння, користування та розпорядження.

REFERENCES

- Baulin, Yu.V., Borysov, V.I., & Tiutiuhin, V.I. (2010). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal law of Ukraine. The common part]* (4th ed., rev.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Bikelis, S. (2017). Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*, 20(2), 203-214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Boiko, A.M., Brych, L.P., & Hryshchuk, V.K. (2010). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnogo kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]* (7th ed., rev.). Kyiv: Yuryd. dumka [in Ukrainian].
- Borzenkov, G.N., & Komissarov, V.S. (2002). *Kurs ugovnogo prava. Osobennaia chast [Criminal Law Course. Special part]*. (Vol. 3). Moscow [in Russian].
- Cherniavskiy, S., & Vozniuk, A. (2019). Zarubizhnyi dosvid pravovoi protydii nezakonnomu zbahachenniu [Foreign experience of legal counteraction to illicit enrichment]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Legal journal of the National Academy of Internal Affairs*, 17(1), 79-89. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79> [in Ukrainian].
- Deneha, O.P. (2015). Kryminalno-pravova kvalifikatsia nezakonnoho zbahachennia [The criminal-legal qualification of illicit enrichment]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
- Dzhuzha, O.M. (2019). Svitovi kryminolohichni systemy zapobihannia zlochynam [World Criminological Crime Prevention Systems]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 1(110), 7-12. Retrieved from <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1026>. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.7> [in Ukrainian].
- Kyrychko, V.M. (2016). Zakonodavchyi virus u systemi KK Ukrainy: vyznachennia i aktualizatsiia problemy na prykladi st. 368-2 KK "Nezakonne zbahachennia" [Legislative virus in the system of the Criminal Code of Ukraine: definition and actualization of the problem on the example of Art. 368-2 of the Criminal Code "Illegal enrichment"]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 133, 142-151. doi: 10.21564/2414-990x.133.70893 [in Ukrainian].
- Kyts, V.M. (2017). Sychasni uavlennia shchodo zmystu okremykh obiektyvnykh oznak skladu zlochyny. [Modern ideas about the content of certain objective features of the crime]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy, National Academy of Prosecutors of Ukraine*, 2, 102-108 [in Ukrainian].
- Myronenko, V.V. (2019). Pravo volodinnia, korystuvannia i rozporiadzennia vlasnistiu za tsyvilnym zakonodavstvom [The right to own, use and dispose of property under civil law]. *Pidpriemstvo, hospodarstvo i pravo, Entrepreneurship, economy and law*, 1, 28-33 [in Ukrainian].
- Mykhailenko, D.H. (2017). *Protydiia koruptsiinym zlochynam zasobamy kryminalnogo prava: kontseptualni osnovy [Countering Corruption Through Criminal Law: Conceptual Foundations]*. Odesa: Helvetyka [in Ukrainian].
- Muzila, L., Morales, M., Mathias, M., & Berger, T. (2012). On the take: criminalizing illicit enrichment to fight corruption. *The World Bank*. doi: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9454-0>.
- Rudkovska, M.R. (2017). Znachennia obiektyvnoi storony skladu zlochyynu dlia kharakterystyky suspilnoi nebezpeky diiannia [The value of the objective side of the crime to characterize the public danger of the act]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnogo universytetu vnytrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 334-342. doi: <https://doi.org/2311-8040/sjlaw.2017.02> [in Ukrainian].
- Symonenko, N.O., & Slobodianyuk, I.O. (2020). Nezakonne zbahachennia: mizhnarodnyi dosvid ta analiz Ukrainського zakonodavstva [Illegal enrichment: international experience and analysis of Ukrainian legislation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, Legal scientific electronic journal*, 6, 204-208. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/50> [in Ukrainian].
- Tromme, M. (2019). Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant with the Rule of Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*, 165-233. Retrieved from <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1540&context=djcil>.
- Vozniuk, A., & Tytko, A. (2019). Kryminalno-pravova model protydii nezakonnomu zbahachenniu v Ukraini [The criminal-law model of combating illegal enrichment in Ukraine]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 2(82), 46-62. doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.05> [in Ukrainian].

- Vozniuk, A.A. (2019). Nezakonne zbahachennia: poshuk optimalnoi kryminalno-pravovoi normy [Illegal enrichment: the search for an optimal criminal law]. *Kryminolohichna teoriia i praktyka: dosvid, problemy sohodennia ta shliakhy yikh vyirishennia, Criminological theory and practice: experience, problems of the present and ways of their solution: Proceedings of the Interuniversit Scientific and Practical Conference*. V.V. Cherniei, S.D. Husariev, S.S. Cherniavskiyi (et al.). (Ed.). (pp. 84-90). Kyiv: Nats. akad. vnutr. Sprav. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13871> [in Ukrainian].
- Yasin, I.M. (2016). Obiektivna storona skladu zlochyynu peredbachena stateiu 368-2 KK Ukrainy [The objective side of the crime is provided by Article 368-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnytrishnikh sprav, Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 2, 321-330. doi: https://doi.org/2311-8040_/sjlaw.2016.02 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Баулін Ю. В., Борисов В. І., Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. 4-те вид., переробл. і доповн. Харків : Право, 2010. 285 с.
- Bikelis S. Prosecution for illicit enrichment: the Lithuanian perspective. *Journal of Money Laundering Control*. 2017. Vol. 20. Issue 2. P. 203–214. doi: <https://doi.org/10.1108/JMLC-07-2016-0029>.
- Бойко А. М., Брич Л. П., Гришук В. К. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. 7-ме вид., переробл. та доповн. Київ : Юрид. думка, 2010. 567 с.
- Борзенков Г. Н., Комиссаров В. С. Курс уголовного права. Особенная часть. М., 2002. Т. 3. 368 с.
- Чернявський С., Вознюк А. Зарубіжний досвід правової протидії незаконному збагаченню. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 17 (1). С. 79–89. doi: <https://doi.org/10.33270/04191701.79>.
- Денег О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 194 с.
- Джужа О. М. Світові кримінологічні системи запобігання злочинам. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 1 (110). С. 7–12. URL: <https://scientbul.naiu.kiev.ua/index.php/scientbul/article/view/1026>. doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.7>.
- Киричко В. М. Законодавчий вірус у системі КК України: визначення і актуалізація проблеми на прикладі ст. 368-2 КК «Незаконне збагачення». *Проблеми законності*. 2016. Вип. 133. С. 142–151. doi: 10.21564/2414-990x.133.70893.
- Куц В. М. Сучасні уявлення щодо змісту окремих об'єктивних ознак складу злочину. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2017. № 2. С. 102–108.
- Мироненко В. В. Право володіння, користування і розпорядження власністю за цивільним законодавством. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 1. С. 28–33.
- Михайленко Д. Г. Протидія корупційним злочинам засобами кримінального права: концептуальні основи : монографія. Одеса : Гельветика, 2017. 582 с.
- Muzila L., Morales M., Mathias M., Berger T. On the take: criminalizing illicit enrichment to fight corruption. *The World Bank*. 2012. doi: <https://doi.org/10.1596/978-0-8213-9454-0>.
- Рудковська М. Р. Значення об'єктивної сторони складу злочину для характеристики суспільної небезпеки діяння. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 2. С. 334–342. doi: <https://doi.org/2311-8040/sjlaw.2017.02>.
- Симоненко Н. О., Слободяник І. О. Незаконне збагачення: міжнародний досвід та аналіз Українського законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 6. С. 204–208. doi: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2020-6/50>.
- Tromme M. Waging War Against Corruption in Developing Countries: How Asset Recovery Can be Compliant with the Rule of Law. *Duke Journal of Comparative & International Law*. 2019. P. 165–233. URL: <https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1540&context=djcil>.
- Вознюк А., Титко А. Кримінально-правова модель протидії незаконному збагаченню в Україні. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2019. № 2 (82). С. 46–62. doi: <https://doi.org/https://doi.org/10.34015/2523-4552.2019.2.05>.
- Вознюк А. А. Незаконне збагачення: пошук оптимальної кримінально-правової норми. *Кримінологічна теорія і практика: досвід, проблеми сьогодення та шляхи їх вирішення* : матеріали міжвуз. наук.-практ. круглого столу (Київ, 22 берез. 2019 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. С. 84–90. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/13871>.
- Ясін І. М. Об'єктивна сторона складу злочину передбачена статтею 368-2 КК України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 321–330. doi: https://doi.org/2311-8040_/sjlaw.2016.02.

Стаття надійшла до редколегії 21.01.2021

Bezhytskyi B. – Postgraduate Student of the Department of Criminal Law of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4362-1531>

The Objective Side of Illegal Enrichment

*The **purpose** of the article is to research the objective side of illegal enrichment by analyzing the characteristics of its features for solving a theoretical and practical problem. The **methodological** basis of the study is a set of methods of scientific cognition, among which the dialectical method of cognition occupies the main place. The system of methods of scientific cognition was used: generalization under literature positions for understanding objective side of illegal enrichment; formal logic (deduction, induction, synthesis, abstraction, analogy) – to clarify the content of the issues under consideration; theoretical – in the process of research of scientific and educational-methodical literature; to outline directions for proving the provisions of the Criminal Code of Ukraine and practice of its application. The **scientific novelty** of the article is that article to views current problems objective side of illegal enrichment by the analysis of characteristic features of its signs are offered. The article proposed a lot of specific proposals to improve article 368-5 of the Criminal Code because that would be have theoretical and practical significance. According to the results of the conducted research, the following **conclusions** have been formulated objective side of illegal enrichment. As we review objective side of illegal enrichment the importance of determining a specific period of time is established person authorized to perform the functions of state power. It is proposed to set out the text of part 2 of article 368-5 of the Criminal Code of Ukraine in the following edition: acquisition of assets should be understood as the acquisition of property by a person authorized to perform the functions of the state or local self-government, as well as the acquisition of assets by another natural or legal person, if it was carried out on behalf of a person authorized to perform functions of the state or local self-government, or that a person authorized to perform the functions of the state or local self-government may directly or indirectly act on such assets, identical in content to the exercise of the right to possession, use and dispose of them.*

Keywords: illegal enrichment; objective side; criminal offence; corruption; crimes in the field of service activity; official.

Войтенко Н. Ю. – аспірант кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000000242828872>

Поняття та форми реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах

Метою публікації є дослідження поняття та форм реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах в Україні задля розуміння правової категорії та подальшого вдосконалення виборчого законодавства України. **Методологія.** Під час дослідження проблематики наукової статті було використано загальні та спеціально-правові методи: системного аналізу, порівняльно-правовий, діалектичний підхід, системно-структурний, застосовано прийоми наукового пізнання відповідно до мети й завдань наукового дослідження. **Наукова новизна.** Новизна дослідження полягає в комплексному аналізі поняття та форм реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах. У статті розглянуто поняття реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах, з огляду на теоретичні наукові підходи до розуміння реалізації права. На підставі аналізу законів України, які врегульовують питання виборчого права громадян на місцевих виборах, визначено, що реалізація виборчих прав громадян є найбільш впливовою формою демократії в державі. Доведено, що саме правові форми реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах мають практичні наслідки, які своєю чергою передбачають реалізацію волі народу та є загальнообов'язковими до виконання органами державної влади. Зазначено, що ценз осіпості є однією з найістотніших перепон у реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах. **Висновки.** Реалізація виборчих прав громадян на місцевих виборах – це процес, під час якого суб'єкт виборчого права, усвідомлюючи власні дії (бездіяльність), керуючись нормативними приписами, вступає у правовідносини, які є юридичним вираженням політичних відносин. Законодавча вимога щодо належності особи до певної територіальної громади як умова реалізації виборчого права на місцевих виборах є найістотнішою перепорою в реалізації виборчого права. Основними формами реалізації виборчого права громадянами на місцевих виборах є виконання, використання та дотримання, за допомогою яких реалізують безпосереднє виборче право.

Ключові слова: виборче право; місцеві вибори; форма реалізації виборчого права; виборче законодавство.

Вступ

Відповідно до положень Конституції України, виборче право належить до пріоритетних політичних прав громадян, реалізація якого є показником становлення та утвердження прав і свобод людини в демократичній державі. Україна, яка позиціонує себе як демократична країна, покликана захищати права та свободи своїх громадян, і виборче право належить до таких, про що свідчить низка міжнародних договорів у сфері виборчого права, що були ратифіковані Верховною Радою України й імплементовані в національне законодавство України.

Своєю чергою включення виборчих міжнародно-правових норм у національну правову систему недостатньо задля оцінювання реального стану демократії в державі, адже без реального втілення в життя ці норми можуть мати суто декларативний характер.

Аналізуючи виборче законодавство України протягом років незалежності, ми спостерігаємо безсистемні й системні зміни, які не завжди відповідають принципам демократії, тим самим унеможливають фактичну реалізацію виборчого права громадянами.

Реалізація конституційного виборчого права громадян на місцевих виборах є правовою формою здійснення демократії в Україні, і забезпечення реалізації цього права є один із факторів, який дає

змогу стверджувати про рух нашої держави в цьому напрямі. Законність місцевих виборів і легітимність їх результатів залежать від дієвого механізму реалізації виборчих прав громадян, за допомогою якого було б усунуто перешкоди на шляху до забезпечення народовладдя в державі.

Проблеми реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах у широкому контексті розглядали такі вчені-правники: Ю. Білоусов, С. Гончаренко, С. Кальченко, С. Ківалов, Ю. Ключковський, М. Козюбра, В. Кравченко, О. Лавринович, В. М'яловицька, В. Погорілко, М. Рябець, Л. Смокович, М. Ставнійчук, О. Тодика, Б. Футей, К. Грасхоф та ін. Водночас питання форм реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах, з огляду на політичні виклики сьогодення, потребують тривалого та ґрунтовного наукового дослідження задля вдосконалення виборчого законодавства України в контексті місцевих виборів, а також попередження та недопущення порушень політичних прав громадян з боку органів державної влади, посадових і службових осіб.

Мета і завдання дослідження

Метою публікації є нормативно-правовий аналіз поняття та форм реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах в Україні з огляду на досвід країн Європи задля вдосконалення національного виборчого законодавства.

Виклад основного матеріалу

Закріплені в законах та інших нормативно-правових актах норми права можуть набути недекларативного характеру лише за умови їх реального втілення в життя, у свідомо-вольовій поведінці людини. Без реалізації норми права втрачають своє соціальне призначення та залишаються «мертвими», тобто мають суто ознайомче спрямування.

Термін «реалізація» походить від латинського слова «realis», його тлумачать як утілення (Busel, 2005). Серед правників термін «реалізація» найчастіше визначають як здійснення чого-небудь, утілення в життя ідей, задумів індивідумом або групою осіб у реальність. Тобто будь-який задум чи ідея мають бути здійснені на практиці.

Своєю чергою термін «реалізація права» має аналогічний зміст, що полягає в діях, активній поведінці особи. Однак термін «реалізація» не потребує обов'язкових гарантій з боку держави задля реального втілення в життя ідей та задумів людини (наприклад, реалізація свого потенціалу), на противагу терміну «реалізація права», який без належних гарантій забезпечення державною владою втратить будь-який зміст і сутнісне призначення.

Наприклад, О. Ф. Скакун у своїй праці розглядає реалізацію норм права як втілення приписів правових норм у правомірній поведінці суб'єктів права, у їхній практичній діяльності, яку можна розглядати як процес і як кінцевий результат (Skakun, 2001). Таку позицію поділяє і П. М. Рабінович, який зазначає, що реалізація права полягає насамперед у здійсненні суб'єктами практичних дій або бездіяльності відповідно до приписів, акцентуючи на діях (бездіяльності) суб'єкта, які передбачають задоволення суспільних потреб усіма дозволеними способами, засобами, що задекларовані державою. Категорію «реалізація норм права» А. М. Колодій трактує як утілення положень правових норм у фактичній поведінці (діяльності) суб'єктів права (Kolodii et al., 2002).

Реалізація права може бути пов'язана як зі здійсненням правомірних дій, так і з правомірною бездіяльністю. Результатом реалізації права є досягнення повної відповідності між вимогами норм права щодо певної поведінки суб'єктів та їх фактичними діями (бездіяльністю) (Petryshyn, 2012).

Реалізація права – це правові норми, які втілюються в життя правомірною поведінкою суб'єктів суспільних правовідносин і забезпечені державною владою. Реалізація права передбачає процес, який можна розглядати у двох аспектах – із суб'єктивної та об'єктивної сторін. Об'єктивна сторона реалізації права полягає в здійсненні дій суб'єктом правовідносин, які передбачені нормами

права. Суб'єктивна сторона реалізації права – це безпосереднє ставлення та воля суб'єкта правовідносин до встановлених нормами права вимог, які реалізують під час юридичних дій чи бездіяльності.

Своєю чергою В. С. Нерсисянц у своєму науковому дослідженні розглядає проблему реалізації права з огляду на суб'єкти права: з одного боку, реалізація права полягає в слідуванні праву з боку органів держави й посадових осіб; а з іншого – у реалізації права, що полягає у вчинках громадян, діяльності їх організацій та об'єднань (Nersesians, 2004). На нашу думку, це якнайкраще характеризує реалізацію виборчих (політичних) прав громадян на місцевих виборах, де з одного боку виступають громадяни, які реалізують свої виборчі права на місцевих виборах, а з іншого – державні органи та посадові особи, повноваженнями яких є гарантування реалізації виборчих прав. Основною метою реалізації виборчого права є формування органів державної влади та місцевого самоврядування відповідно до правових приписів.

На момент реалізації права суб'єкта правовідносин наділяють правом юридичної дії або бездіяльності, що полягає у вияві волі суб'єкта щодо реалізації свого права, яке передбачене певними нормативно-правовими актами, санкціонованими державою. Водночас дії або бездіяльність суб'єкта правовідносин, який наділений правосуб'єктністю, мають бути в межах правового поля, тобто юридичні дії або бездіяльність повинні відповідати правовим приписам. Адже процес реалізації права – це процес перетворення абстрактної норми в матеріальну, що вимагає від суб'єкта правомірних вчинків, оскільки вони передбачають настання конкретних наслідків як для суб'єкта, так і для всіх учасників правовідносин.

Отже, реалізація права в загальному вигляді передбачає правомірну поведінку (дію або бездіяльність) суб'єкта правовідносин, яка має бути в межах правових приписів або бути такою, що не заборонена законом. Як активна, так і пасивна поведінка суб'єкта правовідносин має бути такою, що не посягає та не порушує прав інших суб'єктів реалізації права. Тобто така поведінка суб'єктів, з одного боку, надає можливість іншим суб'єктам права реалізувати свої права, а з іншого – передбачає виконання обов'язків, які передбачені правовими приписами. Реалізація права відповідно до правових приписів є актом свідомої, добровільної дії, що має необов'язковий характер і не тягне за собою юридичної відповідальності. На противагу реалізації права, виконання обов'язків вирізняється обов'язковістю до виконання та забезпечується примусом держави.

Аспекти реалізації виборчих прав людини й громадянина в різний час розглядали такі вчені-правники, як Б. В. Калиновський, Т. О. Кулик, що

надалі були відображені у виборчому законодавстві України (Kalynovskyi, 2019; Kalynovskyi, & Kulyk, 2018).

Сформульовані в законах та інших нормативно-правових актах правові норми тільки тоді виконують своє соціальне призначення, коли їх втілюють, вони реалізуються у свідомо-вольових діях суб'єктів. Реалізація норм права їхніми адресатами завершує процес правового регулювання, уособлюючи тим самим певний результат цього різновиду організаційного впливу на суспільне життя (Osaulenko, 2007).

Реалізація конституційно-правових норм передбачає практичне втілення всіх демократичних засад задля забезпечення прав і свобод людини й громадянина. Це система інституційних елементів, які є допоміжними в практичному втіленні конституційних приписів.

На нашу думку, це насамперед стосується реалізації політичних прав громадян, а саме виборчих прав на місцевих виборах. Реалізація виборчих прав громадян на місцевих виборах – це процес, під час якого суб'єкт виборчого права, усвідомлюючи свої дії (бездіяльність), керуючись нормативними приписами, вступає в правовідносини, які є юридичним вираженням політичних відносин. Результатом реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах є формування органів місцевого самоврядування.

Порушення виборчого законодавства тягне за собою юридичну відповідальність, встановлену законом, і є важливою гарантією реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах. Базові закони України у своїх положеннях закріплюють інститут відповідальності за порушення виборчого права громадян. Більш жорсткий вид відповідальності за порушення виборчих прав був запроваджений після президентських виборів 2004 року, під час яких відбувалися масовими порушеннями виборчих прав, фальсифіковано результати.

Питання стосовно дослідження порушень виборчих прав громадян на місцевих виборах було розглянуто в працях різних учених задля вдосконалення чинного законодавства України. Наприклад, В. А. Стукаленко досліджує питання виборчих спорів (Stukalenko, 2018). Основними законами щодо притягнення до відповідальності за порушення виборчих прав громадян є Конституція України, КК України та КУпАП. Зокрема, КУпАП містить 14, а КК – 7 складів правопорушень проти виборчих прав.

Наприклад, ст. 157 КК України передбачає кримінальну відповідальність у вигляді штрафу від трьохсот до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або обмеженням волі на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на

строк від одного до трьох років, за перешкоджання здійсненню виборчого права або права брати участь у референдумі, роботі виборчої комісії або комісії з референдуму чи діяльності офіційного спостерігача ("Kryminalnyi kodeks", 2001). Для порівняння, КК Польської Республіки містить суворішу міру покарання за порушення виборчого законодавства у вигляді позбавлення волі від трьох місяців до п'яти років позбавлення волі, не передбачаючи накладення штрафів на правопорушників (Budyn-Kulik, Kozłowska-Kalisz, Kulik, & Mozgawa, 2019). На наш погляд, суворіший вид покарання за порушення виборчих прав громадян в Україні сприяв би стабільнішим гарантіям виборчого права, оскільки суспільна небезпека злочинів проти виборчих прав посягають безпосередньо на конституційні права та свободи людини, пов'язані із засадами демократії в державі. Будь-яка протиправна поведінка суб'єкта виборчих правовідносин на місцевих виборах одночасно впливає на реалізацію виборчого права іншими суб'єктами правовідносин і має причиново-наслідковий зв'язок.

Відповідно до Конституції України, загальним активним виборчим правом наділяють усіх громадян України, які на день виборів досягли віку 18 років і є дієздатними ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996). Відповідно до положень статті 70 Основного Закону, реалізація активного виборчого права майже не обмежена. Щодо пасивного виборчого права законодавець встановлює цензи відповідно до видів виборів. Наприклад, реалізація пасивного виборчого права на президентських виборах обмежується цензом громадянства, віковим цензом, цензом осілості, мовним цензом і правосуб'єктністю. Реалізація пасивного виборчого права на парламентських виборах також передбачає наявність певних обмежень щодо кандидатів: віковий ценз, ценз осілості, ценз громадянства, наявність правосуб'єктності, а також обмеження щодо реалізації пасивного виборчого права за наявності судимості.

На відміну від загального активного, так і пасивного виборчого права, реалізація виборчого права на місцевих виборах передбачає ширше коло суттєвих обмежень. Серед інших цензів, які передбачені законодавцем, щодо реалізації виборчого права на місцевих виборах слід виокремити ценз осілості. На нашу думку, саме законодавча вимога щодо належності особи до певної територіальної громади є найбільшою перешкодою в реалізації виборчого права на місцевих виборах для: військовослужбовців строкової служби, осіб, які перебувають за кордоном, осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі, алкоголіків і наркоманів, які перебувають на примусовому лікуванні. Усі перелічені особи, відповідно до загального

виборчого законодавства, є суб'єктами виборчих прав і наділені правосуб'єктністю. Водночас спеціальні виборчі закони, положення яких врегульовують питання реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах, встановлюють для таких осіб обмеження, позбавляючи їх права на активне виборче право на місцевих виборах, що суперечить загальному виборчому праву відповідно до положень Конституції України.

Задля ґрунтовнішого вивчення поняття «реалізація виборчого права» необхідно детальніше проаналізувати форми реалізації норм права крізь призму теорії. Серед теоретиків найбільшою є кількість прихильників позиції, згідно з якою є три форми безпосередньої реалізації норм права відповідно до поведінки правореалізуючих суб'єктів. Отже, розрізняють такі форми безпосередньої реалізації норм права: дотримання – це форма реалізації права, що передбачає реалізацію заборонних норм права та яка полягає в утриманні особи від дій, заборонених приписами права; використання – форма реалізації норм права, яка передбачає активну вольову поведінку особи, відповідно до приписів права, задля задоволення своїх інтересів і потреб; виконання – це форма безпосередньої реалізації норм права, яка накладає на особу зобов'язуючі норми права, реалізація яких полягає в активних, свідомих діях особи, які вона вчиняє відповідно до приписів права, незалежно від її бажання.

Дотримання як форма реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах передбачає таку поведінку суб'єктів виборчого процесу, яка заборонена приписами права, тобто свідомо ухиляється від протиправної поведінки. Під час свідомо-вольової дії (бездіяльності) суб'єкт виборчого права реалізує забороняючі норми права. Норми заборони у виборчому законодавстві можуть бути закріплені опосередковано, прямо не забороняючи певну поведінку, вказуючи на небажану поведінку суб'єктів виборчого права, яка впливає зі змісту норми права та має наслідковий характер. Дотримання як форма реалізації виборчого права на місцевих виборах полягає здебільшого в утриманні від дій, які порушують права та свободи інших учасників виборчого процесу.

Наприклад, законодавець у ч. 5 ст. 12 Виборчого кодексу України закріплює рівне й неупереджене ставлення до суб'єктів виборчого процесу з боку органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, державних і комунальних підприємств, закладів, установ, організацій, їх посадових та службових осіб, що полягає в утриманні від протиправних дій, які посягають на рівне виборче право ("Vyborchyi kodeks", 2019).

Використання як одна із форм реалізації виборчого права громадян на місцевих виборах

передбачає реалізацію свого суб'єктивного права, що передбачене правовими приписами й вимагає з боку суб'єкта виборчого процесу свідомо-вольових дій (бездіяльності) задля реалізації виборчого права. Цій формі реалізації виборчого права на місцевих виборах притаманна як дія, так і бездіяльність, що своєю чергою не тягне за собою юридичної відповідальності. Тобто це вияв волі суб'єкта виборчого права, який згідно зі своїми власними переконаннями й інтересами використовує надане йому право відповідно до приписів норм права.

Наприклад, у ч. 1 ст. 7 Виборчого кодексу України закріплено загальне виборче право, яким наділені всі суб'єкти виборчого права відповідно до ст. 70 Конституції України, з огляду на додаткові обмеження до суб'єктів виборчого права згідно із цим Законом, тобто щодо осіб, які мають право голосу. Норма права, яка закріплює загальне виборче право, надає суб'єкту виборчого права можливість вільно (добровільно), без примусу реалізувати своє виборче право, що може виявлятися в дії чи бездіяльності особи, без настання неправових наслідків.

Виконання норм права – це форма реалізації виборчого права на місцевих виборах, яка передбачає вчинення дій суб'єктом виборчого права, які чітко передбачені нормами права. Зобов'язуючі норми частково пов'язані з нормами дотримання. Однак, на відміну від норм дотримання, які полягають у непорушенні норми права, що може не передбачати прямої дії, а тільки закріплювати поведінку особи, від якої вона повинна утриматися, то норми виконання вимагають від суб'єкта виборчого права активних, безпосередніх дій задля реалізації норм права. Невиконання, свідоме або несвідоме, завжди буде тягнути за собою застосування примусу держави.

Стаття 18 Виборчого кодексу України у своїх положеннях щодо використання інноваційних технологій у виборчому процесі в ч. 5 зобов'язує Центральну виборчу комісію забезпечити реалізацію та захист виборчих прав громадян України, які голосують на виборчих дільницях, де проводять експерименти або пілотні проекти, не звужуючи їх обсягу ("Vyborchyi kodeks", 2019).

Наукова новизна

Новизна дослідження полягає в комплексному аналізі поняття та форм реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах. У статті розглянуто поняття реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах, з огляду на теоретичні наукові підходи до розуміння реалізації права. На підставі аналізу законів України, які врегульовують питання виборчого права громадян на місцевих виборах, визначено, що реалізація виборчих прав громадян є найбільш

впливовою формою демократії в державі. Доведено, що саме правові форми реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах мають практичні наслідки, які своєю чергою передбачають реалізацію волі народу та є загальнообов'язковими до виконання органами державної влади. Зазначено, що ценз осілості є однією з найістотніших перепон у реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах.

Висновки

У результаті наукового дослідження, було надано авторське бачення поняття реалізації виборчих прав громадян на місцевих виборах. Реалізація виборчих прав громадян на місцевих

виборах – це процес, під час якого суб'єкт виборчого права, усвідомлюючи власні дії (бездіяльність), керуючись нормативними приписами, вступає у правовідносини, які є юридичним вираженням політичних відносин.

Законодавча вимога щодо належності особи до певної територіальної громади як умова реалізації виборчого права на місцевих виборах є найістотнішою перепорою в реалізації виборчого права. Основними формами реалізації виборчого права громадянами на місцевих виборах є виконання, використання та дотримання, за допомогою яких реалізують безпосереднє виборче право.

REFERENCES

- Budyn-Kulik, M., Kozłowska-Kalisz, P., Kulik, M., & Mozgawa, M. (2019). *Kodeks karny. Praktyczny komentarz*. 9. Wydanie. Stan prawny na 1 marca 2019 r. Warszawa: Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.
- Busel, V.Y. (Ed.). (2005). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: 250000 [Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language: 250,000]*. (Vol. VIII). Kyiv; Irpin: Perun [in Ukrainian].
- Kalynovskyi, B.V. (2019). Teoretychni ta pravovi osnovy normotvorchoi diialnosti mistsevoi vlady v Ukraini [Theoretical and legal bases of normative activity of local authorities in Ukraine]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia, Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 2(4), 25-38. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-25-38> [in Ukrainian].
- Kalynovskyi, B.V., & Kulyk, T.O. (2018). Normotvorcha diialnist mistsevykh rad v Ukraini [Rule-making activity of local councils in Ukraine]. *Aspekty publichnoho upravlinnia, Aspects of public administration*, 5(6), 33-40. doi: <https://doi.org/10.15421/151829> [in Ukrainian].
- Kolodii, A.M., Kopieichkov, V.V., & Lysenkov, S.L. (et al.). (2002). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. S.L. Lysenkov, V.V. Kopieichkov (Eds.). Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon3.rada.gov.ua. Retrieved from <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> [in Ukrainian].
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy: vid 5 kvut. 2001 r. No. 2341-III [Criminal code of Ukraine from April 5, 2001, No. 2341-III]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14> [in Ukrainian].
- Nersesians, V.S. (Ed.). (2004). *Problemy obshchey teorii prava i gosudarstva [Problems of the general theory of law and state]*. Moscow: Norma [in Russian].
- Osaulenko, O.I. (2007). *Zahalna teoriia derzhavy i prava [General theory of state and law]*. Kyiv: Istyna [in Ukrainian].
- Petryshyn, O.V. (Eds.). (2012). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Skakun, O.F. (2001). *Teoriia derzhavy i prava [Theory of state and law]*. Kharkiv: Konsum [in Ukrainian].
- Stukalenko, V.A. (2018). Aktualni pytannia rozuminnia vyborchykh sporiv [Current issues of understanding election disputes]. *Pravova derzhava, Constitutional state*, 30, 119-123 doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132873> [in Ukrainian].
- Vyborchyi kodeks Ukrainy: vid 19 hrud. 2019 r. No. 396-IX [Electoral Code of Ukraine from December 19, 2019, No. 396-IX]. *Holos Ukrainy, Voice of Ukraine*, 251 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Kodeks karny. Praktyczny komentarz. 9. Wydanie. Stan prawny na 1 marca 2019 r. / M. Budyn-Kulik, P. Kozłowska-Kalisz, M. Kulik, M. Mozgawa. Warszawa : Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2019. 748 s.
- Великий тлумачний словник сучасної української мови: 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь: Перун, 2005. Т. VIII. 1728 с.
- Калиновський Б. В. Теоретичні та правові основи нормотворчої діяльності місцевої влади в Україні. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2019. № 2 (4). С. 25–38. doi: <https://doi.org/10.32689/2617-9660-2019-4-2-25-38>.
- Калиновський Б. В., Кулик Т. О. Нормотворча діяльність місцевих рад в Україні. *Аспекти публічного управління*. 2018. № 5. Т. 6. С. 33–40. doi: <https://doi.org/10.15421/151829>.
- Теорія держави і права : навч. посіб. / [А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков та ін.] ; за заг. ред. С. Л. Лисенкова, В. В. Копейчикова. Київ : Юрінком Інтер, 2002. 368 с.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр>.
- Кримінальний кодекс України : Закон України 5 квіт. 2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2341-14>.
- Проблемы общей теории права и государства : учебник / под ред. В. С. Нерсисянца. М. : Норма, 2004. 832 с.

Осауленко О. І. Загальна теорія держави і права : навч. посіб. Київ : Істина, 2007. 336 с.
Теорія держави і права : посібник / за заг. ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2012. 192 с.
Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків : Консум, 2001. 656 с.
Стукаленко В. А. Актуальні питання розуміння виборчих спорів. *Правова держава*. 2018. № 30. С. 119–123.
doi: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2018.30.132873>.
Виборчий кодекс України : Закон України від 19 груд. 2019 р. № 396-ІХ. *Голос України*. 2019. № 251.

Стаття надійшла до редколегії 17.03.2021

Voitenko N. – Postgraduate Student of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000000242828872>

Concepts and Forms of Realization of Citizens' Voting Rights in Local Elections

The **purpose** of the publication is to study the concept and forms of realization of voting rights of citizens in local elections in Ukraine, in order to understand the legal category and further improve the electoral legislation of Ukraine. **Methodology.** During the research of the scientific article the general and special-legal methods were used: system analysis, comparative-legal, dialectical approach, system-structural, applied methods of scientific knowledge, which provides the purpose and objectives of scientific research. **Scientific novelty.** The novelty of the study lies in a comprehensive analysis of the concept and forms of realization of voting rights of citizens in local elections. The article examines the concept of realization of voting rights of citizens in local elections, taking into account theoretical scientific approaches to understanding the implementation of the right. Based on the analysis of the Laws of Ukraine, which regulate the issue of citizens' suffrage in local elections, it is determined that the exercise of citizens' suffrage is the most influential form of democracy in the country. The study proved that it is the legal forms of exercising the voting rights of citizens in local elections that have practical consequences, which in turn are the realization of the will of the people and are universally binding on public authorities. It is noted that the residency requirement is one of the most serious obstacles to the exercise of citizens' voting rights in local elections. **Conclusions.** The realization of the voting rights of citizens in local elections is a process during which the subject of suffrage, aware of their actions (inaction), guided by regulations, enters into legal relations, which are the legal expression of political relations. The legislative requirement for a person to belong to a certain territorial community as a condition for exercising the right to vote in local elections is the biggest obstacle to exercising their right to vote. The main forms of exercising the right to vote by citizens in local elections are: implementation, use and observance, through which direct suffrage is exercised.

Keywords: suffrage; local elections; forms of realization of suffrage; election legislation.

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.985:343.359.3:343.346:343.9.02

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.68>

Богатиков О. В. – здобувач кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5264-421X>

Особливості розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами

Мета дослідження – вивчити питання щодо особливостей розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами. **Методологічне підґрунтя** наукової статті становить цілісна й узгоджена система методів, що дала змогу належно проаналізувати предмет дослідження. Зокрема, використано наукові методи аналізу, синтезу, індукції та дедукції. Теоретичним підґрунтям цієї публікації стали праці вітчизняних учених щодо розкриття та розслідування незаконного заволодіння автомобілями, вчиненого організованими групами. **Наукова новизна** публікації полягає у визначенні на підставі вивчення слідчої практики науково обґрунтованих рекомендацій вітчизняних вчених щодо підвищення ефективності розкриття та розслідування незаконного заволодіння автомобілями, вчиненого організованими групами. **Висновки.** Аналіз особливостей розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами, дав підстави визначити міста, у яких найчастіше вчиняють незаконні заволодіння такими автомобілями, окреслити характерні дії з підготовки до вчинення таких кримінальних правопорушень, встановити найпоширеніші способи незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями та способи їх реалізації, надати пропозиції щодо розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами.

Ключові слова: незаконне заволодіння транспортним засобом; нерозмитнений автомобіль; викрадення; розкриття; розслідування; організовані групи.

Вступ

Зловмисники регулярно обирають мішенями нерозмитнені автомобілі. Протягом останніх років у структурі злочинності на ринку автотransпортних засобів систематично поширеним є вчинення незаконних заволодінь нерозмитненими автомобілями. Найбільшою є кількість викрадених автомобілів з іноземною реєстрацією в Києві, Одеській та Львівській областях. Безперечно, страждають й іноземні громадяни, які приїхали до нашої країни на власному автомобілі, від злочинних груп викрадачів, що спеціалізуються на незаконному заволодінні нерозмитненими авто з подальшим збутом або розукомплектуванням на запчастини.

Аналіз наукових досліджень вітчизняних учених, а саме: В. П. Бахіна, О. М. Брисковської, В. О. Гапчича, В. П. Захарова, Ю. Ф. Іванова, Д. О. Карабанова, Л. М. Киселевської, О. В. Карася, П. П. Луцюка, В. А. Мисливого, Б. Ф. Мицака, О. О. Мороза, А. О. Михайличенка, С. Є. Петрова, Н. О. Попової, Д. А. Патрелюка, І. В. Пшеничного, М. О. Свіріна, Є. В. Скрипи, О. В. Солодкого, Д. В. Стрельченка, О. Л. Христова, Р. В. Щупаківського та інших – засвідчує брак теоретичних розробок щодо розслідування та розкриття незаконних заволодінь транспортними засобами, вчиненими організованими групами. Методиці розслідування та юридичному аналізу злочинів, вчинених організованими групами, присвячено значну кількість наукових робіт, а саме: навчальні

посібники та монографії С. С. Босхолова, Г. А. Зоріна, Д. В. Стрельченка, А. Я. Терешонока, О. В. Танкевича, В. В. Лютого, К. О. Чаплинського та інших, які стосуються лише загальних засад виявлення та розслідування незаконних заволодінь транспортними засобами організованими групами. Однак поза увагою дослідників залишається більшість питань розкриття незаконних заволодінь нерозмитненими автомобілями, вчинених організованими групами.

Мета і завдання дослідження

Мета наукової статті – на підставі аналізу слідчої практики й напрацювань вітчизняних учених визначити, у яких регіонах найчастіше вчиняють незаконні заволодіння такими автомобілями; окреслити характерні дії з підготовки до вчинення цих кримінальних правопорушень, визначити найпоширеніші способи незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями та способи їх реалізації, надати пропозиції з розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами.

Виклад основного матеріалу

Аналіз кримінальних проваджень та оперативно-розшукових справ цієї категорії дає підстави стверджувати, що під час підготовки до вчинення незаконних заволодінь такими транспортними засобами злочинна група застосовує спеціальні засоби спостереження за відповідним

об'єктом (спостереження за місцем паркування, стоянки транспортних засобів, розкладом дня власника чи водія авто). Для планування підготовчих заходів, з метою усунення перешкод, вивчають не тільки місце, а й умови зберігання цих авто для підготовки різних технічних засобів, інструментів для проникнення в гараж, інше приміщення або транспортний засіб. Способи проникнення в місця зберігання автомобіля та безпосередньо в транспортний засіб розрізняють залежно від кваліфікації зловмисника (Davies, Tonkin, Bull, & Bond, 2012, p. 280). Для організованих груп притаманні способи проникнення, що не заподіюють видимої шкоди автомобілю для збереження його товарного вигляду. Незаконне заволодіння нерозмитненим автомобілем – це повноструктурний захід, що передбачає підготовку, учинення, приховання та процес реалізації такого автомобіля.

Незаконне заволодіння нерозмитненими автомобілями відбувається такими способами:

– відкритими:

– коли потенційні покупці, що приїхали напередодні купівлі оглянути автомобіль з «єврономерами», сідають в нього і тікають;

– шляхом розбою, до прикладу, у травні 2018 року в Пущі-Водиці, працівники УКР ГУНП в Київській області виявили автомобіль Audi A4 з литовськими номерами, який за три тижні до того в Броварах відібрали в господаря під час збройного нападу. Коли чоловік приїхав на СТО, до нього підбігли троє, приставили до боку тулуба пістолет, наказали відійти, після чого сіли в авто й зникли ("Dovidka UKR", 2018);

– таємними: наприклад, продають автомобіль, маючи другий комплект ключів. Потім приїжджають уночі, забирають автомобіль, відновлюють документи й знову виставляють авто на продаж.

Здійснення розбійних нападів на водіїв у більшості випадків переважало, порівняно з незаконним заволодінням нерозмитненими автомобілями. Спершу мобільна група (2–3 особи з-поміж членів злочинної групи) об'їжджає місця зупинок, паркування, стоянок, проводять так звану розвідку. Зібрану інформацію за допомогою засобів зв'язку, наявних у групі, передають групі захоплення, члени якої перебувають у повній готовності й прибувають на зазначене місце. Коли потерпілий виходить з машини, відбувається сутичка зі злочинцем, озброєним або беззбройним, що змушує жертву відмовитися від транспортного засобу (Kinnee, 2020, p. 148).

Після незаконного заволодіння таким транспортним засобом залежно від того, з якою метою було викрадено автомобіль, члени організованих груп переганяють у місця «відстою». Якщо для розукомплектування з метою продажу запчастин – такі місця «відстою» підшукують та обладнують ретельніше. Якщо мета – продаж

неушкодженого нерозмитненого автомобіля, то його переганяють одразу в інший район, область чи регіон перекупники (Cusson, Tremblay, & Sermont, 1994, p. 317). Зловмисники підшукують документи на таке авто за маркою, моделлю, кольором (часто з метою легалізації викраденого нерозмитненого автомобіля розміщують оголошення про купівлю побитих після аварій авто).

Виявлено чимало схем реалізації викрадених автотransпортних засобів. Сайти досі містять пропозиції «продам польські/литовські/будь-які документи на автомобіль». Це підробки, однак, якщо є пропозиція на «документи», то можна дійти висновку, що значною є і кількість незаконно ввезених або викрадених автомобілів, яким вони потрібні. Почали виготовляти номерні знаки й голограми для номерів. Рівень виконання підробок низький, проте людину, яка ніколи не бачила справжню литовську або польську голограму на номері, така цілком задовольнить.

Вивчення кримінальних проваджень щодо незаконного заволодіння транспортними засобами надає можливість встановити мету заволодіння нерозмитненими автомобілями організованими групами. Такими автомобілями заволодівають з метою продажу в 76,2 % випадків, для розукомплектування і продажу вроздріб – 15,8 %, для вчинення іншого злочину – 6 %, з іншою метою – 2 %.

Статистичні дані щодо крадіжок, пов'язаних з організованою злочинністю, в ЄС залишаються майже стабільними. Ринок викрадення автомобілів в ЄС змінився, як і роль традиційних напрямів для викрадених автомобілів (зокрема Східна Європа). Попит і пропозиція формують структуру ринку викрадення транспортних засобів у Болгарії, а також моделях контрабанди в країнах – джерелах Іспанії. Викрадення автомобілів і торгівля ними поширені на чорному ринку Болгарії. Такий нюансований історичний підхід, що враховує ширший спектр факторів у країнах призначення, може допомогти пояснити останні зміни на європейських ринках викрадення транспортних засобів (Gounev, & Bezlov, 2008, p. 415).

Найтипівіші місця реалізації нерозмитнених автомобілів, якими незаконно заволоділи, – це як міста в Україні, так і на територіях, що не підконтрольні їй (тимчасово окупована територія Луганської та Донецької областей, Автономна Республіка Крим), а також у країнах ближнього зарубіжжя.

Для ефективного розкриття та протидії незаконному заволодінню автомобілями доцільно:

1) негайно виїжджати слідчо-оперативній групі на місця подій, залучати до участі в їхній роботі спеціалістів експертних підрозділів, працівників підрозділів оперативно-технічного забезпечення, використовувати фото-, відеотехніку, інші

спеціальні технічні засоби для збирання доказової інформації (Singh, & Kumari, 2019, p. 690); 2) встановлювати наявність відеокамер у місцях стихійних автостоянок, біля супермаркетів, будинків, на заправних станціях, у магазинах, автотранспортних потоках, біля офісних приміщень і державних установ, в аеропортах. Такі електронні пристрої дають змогу цілодобово спостерігати за тим, що відбувається. Доцільно також виявити транспортні засоби з відеофіксаторами, що проїжджали біля місця вчинення злочину з місця роботи до місця проживання чи навпаки (Zhixiong, 2005); 3) перевіряти всі аналогічні випадки незаконного заволодіння автотранспортом (щодо певних моделей, аналогічним способом, у конкретному районі, в один і той самий період); 4) перевіряти осіб, які перебувають на обліках у правоохоронних органах, а також осіб, щодо яких одержано оперативну інформацію про можливу причетність їх до злочину, важливо періодично вивчати інформацію стосовно організованих злочинних груп та осіб, які проходять у справах оперативного обліку, проводити перевірку їх автотранспортних засобів (Gerben, & Weisburd, 2014, p. 278); 5) використовувати повноцінно негласні можливості оперативних працівників на оперативних позиціях у злочинному середовищі та на криміногенних об'єктах, проводити заходи розвідувального характеру в місцях скупчення злочинного елемента й збуту автотранспорту, його частин, агрегатів тощо; 6) у кримінальних провадженнях, у яких є дані про вчинення злочинів організованими групами з міжрегіональними зв'язками, доцільно порушувати питання щодо можливості створення слідчо-оперативної групи ГУНП або міжрегіональних слідчо-оперативних груп; 7) використовувати можливості підрозділів оперативно-технічного забезпечення, оперативних служб у таких кримінальних провадженнях; 8) використовувати можливості оперативно-технічних служб, відомчих інформаційно-пошукових систем, а також інформаційних ресурсів інших організацій, засобів масової інформації та приватних осіб, соціальних медіа (платформи для обміну думками та новинами). Це дає змогу відображати події (зокрема кримінальні правопорушення) у фізичному світі – соціальних мережах (Diaz, & Poblete, 2019); 9) поновлювати на території обслуговування списки майстерень з ремонту автотранспорту, станцій технічного обслуговування та розбирання транспортних засобів, а також працівників (зокрема звільнених) з таких об'єктів; 10) проводити перевірки стосовно законності створення та реєстрації відповідних суб'єктів господарювання; 11) відпрацьовувати ймовірні місця знаходження викрадених автомобілів чи їх частин, зокрема: станцій технічного обслуговування, де здійснюють ремонт і переобладнання автомобілів; приватних майстерень, у

яких виконують зварювання, вирівнювання (рихтування), фарбування, ремонт вузлів й агрегатів транспортних засобів; нотаріальних контор, автомобільних бірж, салонів магазинів, експертних установ, які проводять оцінювання автомобілів (зокрема приватних експертів-автотехніків), автомагазинів, що залучені до реалізації, запасних частин й аксесуарів до них, місць реалізації запасних частин на авторинках; редакцій (інтернет-порталів) періодичних видань, де містяться оголошення про купівлю-продаж автотранспортних засобів, що потрапили в дорожньо-транспортні пригоди, і документів на них, а також нерозмитнених транспортних засобів чи таких, які намагаються збути за заниженою вартістю (Gerben, & Weisburd, 2014, p. 276); 12) систематизувати оперативну інформацію щодо таких суб'єктів господарювання та осіб; 13) з метою виявлення викрадених автомобілів оперативним працівникам на своїх зонах обслуговування оглядати двори, вулиці, провулки, лісопаркові зони, гаражі, території гаражних кооперативів, автостоянок, гаражів державних, приватних і колективних підприємств, авторинки, мийки й інші місця можливого зберігання автотранспорту, а також об'єкти дорожнього автосервісу; 14) у разі виявлення авто у «відстійнику» доцільно залучати спеціалістів-криміналістів для отримання зразків ДНК з поверхні автомобіля (салону, багажника, дверних ручок тощо) (Niebytov, Kniaziev, Bryskovska, & Burak, 2019, p. 60). Викриття підрозділами кримінальної поліції осіб, причетних до незаконного заволодіння автомобілями, здійснюють як у загальному комплексі оперативно-розшукових заходів, спрямованих на виявлення осіб і фактів, що становлять оперативний інтерес (оперативний пошук), так і в межах оперативно-розшукової справи.

У разі встановлення під час кримінального провадження осіб, які готують або вчиняють незаконне заволодіння транспортним засобом, документування здійснюють у межах кримінального провадження, а також проводять негласні слідчі (розшукові) дії (Kyseliov, 2018, p. 30).

Оскільки злочинність повсякчас удосконалює технічне оснащення приладами, що полегшують вчинення злочину, ми поділяємо думку, що використання «автомобіля-приманки» з євро-номерами є ефективним засобом документування кримінального правопорушення, вчиненого групою осіб. Такий спосіб доцільний за умови перекриття спеціальними підрозділами можливих шляхів відступу злочинців і спостереження за таким автомобілем оперативниками, які будуть перебувати поруч в іншому автомобілі. Такі «автомобілі-приманки» не мають відрізнятися від інших автомобілів, щоб у зловмисника не виникло жодних підозр, необхідно вмонтувати приховані відеокамери, які зафіксують усі їхні дії. Працівникам

карного розшуку для розкриття незаконних заволодінь автотранспортними засобами необхідно щоденно проводити аналіз, зокрема картографічний, оперативної обстановки на автошляхах і вулично-шляховій мережі області за способом, часом, місцями вчинення незаконних заволодінь та маркою і моделлю автотранспортного засобу. Відповідно до результатів цього аналізу слід вносити зміни до дислокації постів і маршрутів патрулювання такими автомобілями, тобто «автомобіля-приманки» під наглядом автомобіля з оперативними працівниками. На нашу думку, спосіб розставлення «автомобілів-приманок» у всіх районах у місцях вчинення незаконних заволодінь автотранспортом буде ефективний для виявлення організованих груп та осіб які вчиняють незаконні заволодіння автотранспортними засобами (Bryskovska, 2012, p. 88).

Процес оперативного пошуку повинен бути безперервним (постійним): оперативна перевірка може бути формально завершена, учасники злочинного угруповання притягнуті до кримінальної відповідальності, однак оперативний інтерес до структури організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості має зберігатися, що стосується і матеріалів, отриманих за конкретною реалізованою оперативно-розшуковою справою. З них може початися черговий етап оперативно-аналітичного пошуку (Liubchuk, 2018, p. 49).

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає у визначенні на підставі вивчення слідчої практики й науково обґрунтованих рекомендацій вітчизняних вчених щодо підвищення ефективності розкриття та розслідування незаконного заволо-

діння автомобілями, вчиненого організованими групами, особливостей розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами. Сформульовані в статті науково обґрунтовані теоретичні положення, висновки та пропозиції можуть бути підґрунтям для подальших досліджень щодо підвищення ефективності розкриття незаконних заволодінь нерозмитненими автотранспортними засобами.

Висновки

Вивчення питання щодо особливостей розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами, дало підстави визначити регіони й міста, у яких найчастіше вчиняють незаконні заволодіння такими автомобілями, встановити характерні дії з підготовки до вчинення таких кримінальних правопорушень, визначити найпоширеніші способи незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями та способи їх реалізації, надати пропозиції з розкриття незаконного заволодіння нерозмитненими автомобілями, вчиненого організованими групами. Для ефективного розкриття таких кримінальних правопорушень проводять комплексні оперативно-розшукові заходи, спрямовані на виявлення осіб та фактів, що становлять оперативний інтерес (оперативний пошук), так і в межах оперативно-розшукової справи. Використовувати негласні можливості оперативних працівників на оперативних позиціях у злочинному середовищі та на криміногенних об'єктах доцільно проводити заходи розвідувального характеру в місцях скупчення злочинного елемента й збуту такого автотранспорту, його частин, агрегатів тощо.

REFERENCES

- Bryskovska, O.M. (2012). Rozkryttia pidrozdilamy karnoho rozshuku zlochyniv poviazanykh z nezakonnym zavolodinniam avtotransportnymy zasobamy [Disclosure by criminal investigation units of crimes related to illegal seizure of vehicles]. Candidate's thesis. Kyiv [in Ukrainian].
- Davies, K., Tonkin, M., Bull, R., & Bond, J.W. (2012). The Course of Case Linkage Never Did Run Smooth: A New Investigation to Tackle the Behavioural Changes in Serial Car Theft. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*, 9(3), 274-295. doi: 10.1002/jip.1369.
- Diaz, J., & Poblete, B. (2019). Car Theft Reports: a Temporal Analysis from a Social Media Perspective. *Companion Proceedings of The 2019 World Wide Web Conference* (pp. 779-782). doi: 10.1145/3308558.3316462.
- Dovidka UKR HUNP v Kyivskii oblasti za 2018 rik "Shchodo zatrymannia zlochyynnoi hrupy osib, yaki vchynyly nezakonnii zavolodinnia transportnymy zasobamy v Kyivskii oblasti [UKR GUNP certificate in Kyiv region for 2018 "Regarding the detention of a criminal group of persons who committed illegal seizures of vehicles in the Kyiv region"]. (n.d.). [in Ukrainian].
- Gerben, B., & Weisburd, D. (Eds.). (2014). Car Theft. *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Springer-Verlag New York. doi: 10.1007/978-1-4614-5690-2_100051.
- Gounev, P., & Bezlov, T. (2008). From the economy of deficit to the black-market: car theft and trafficking in Bulgaria. *Trends in Organized Crime*, 11(4), 410-429. doi: 10.1007/s12117-008-9053-x.
- Gusson, M., Tremblay, P., & Clermont, Y. (1994). Jockeys and joyriders Changing Patterns in Car Theft Opportunity Structures. *The British Journal of Criminology*, 34(3), 307-321. doi: 10.1093/oxfordjournals.bjc.a048425.
- Kinnee, K.B. (2020). Auto Theft. *Practical Investigation Techniques*, 145-152. doi: 10.4324/9780138742393-9.

- Kyseliov, A.A. (2018). Osoblyvosti dokumentuvannia pidrozdilamy kryminalnoi politsii zlochynnykh dii, poviazanykh iz nezakonnym zavolodinniam transportnym zasobom [Features of documentation of criminal police units of criminal acts related to illegal possession of a vehicle]. *Operatyvno-rozshukova diialnist Natsionalnoi politsii: problemy teorii ta praktyky, Operational and investigative activities of the National Police: problems of theory and practice: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (Vol. 1), (pp. 29-31). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
- Liubchik, V.B. (2018). Oznaky diialnosti orhanizovanykh zlochynnykh uhrupovan zahalnokryminalnoi spriamovanosti [Signs of activity of organized criminal groups of general criminal orientation]. *Operatyvno-rozshukova diialnist Natsionalnoi politsii: problemy teorii ta praktyky, Operational and investigative activities of the National Police: problems of theory and practice: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. (Vol. 1), (pp. 47-50). Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
- Niebytov, A.A., Kniaziev, S.M., Bryskovska, O.M., & Burak, M.V. (2019). Rozkryttia nezakonnogo zavolodinnia avtotransportnymy zasobamy, vchynenoho z metoiu podalshoho yikh oplatnoho povernennia vlasnykam [Disclosure of illegal possession of motor vehicles, committed for the purpose of their further paid return to owners]. Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Singh, S., & Kumari, P. (2019). Automatic Car Theft Detection System Based on GPS and GSM Technology. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*, 3(4), 689-692. doi: 10.31142/ijtsrd23867.
- Zhixiong, Liu. A New Embedded Car Theft Detection System. *Second International Conference on Embedded Software and Systems (ICCESS'05)*. doi: 10.110/icess.2005.6.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Брисковська О. М. Розкриття підрозділами карного розшуку злочинів пов'язаних з незаконним заволодінням автотранспортними засобами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2012. 235 с.
- Davies K., Tonkin M., Bull R., Bond J. W. The Course of Case Linkage Never Did Run Smooth: A New Investigation to Tackle the Behavioural Changes in Serial Car Theft. *Journal of Investigative Psychology and Offender Profiling*. 2012. No. 9 (3). P. 274–295. doi: 10.1002/jip.1369.
- Diaz J., Poblete B. Car Theft Reports: a Temporal Analysis from a Social Media Perspective. *Companion Proceedings of The 2019 World Wide Web Conference*. 2019. Pages 779–782. doi: 10.1145/3308558.3316462.
- Щодо затримання злочинної групи осіб, які вчинили незаконні заволодіння транспортними засобами в Київській області : довідка УКУ ГУНП в Київській області за 2018 рік.
- Car Theft. *Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice* / B. Gerben, D. Weisburd (Eds.). Springer-Verlag New York, 2014. P. 276–276. doi: 10.1007/978-1-4614-5690-2_100051.
- Gounev P., Bezlov T. From the economy of deficit to the black-market: car theft and trafficking in Bulgaria. *Trends in Organized Crime*. 2008. No. 11 (4). P. 410–429. doi: 10.1007/s12117-008-9053-x.
- Cusson M., Tremblay P., Clermont Y. Jockeys and joyriders Changing Patterns in Car Theft Opportunity Structures. *The British Journal of Criminology*. 1994. No. 34 (3). P. 307–321. doi: 10.1093/oxfordjournals.bjc.a048425.
- Kinnee K. B. Auto Theft. *Practical Investigation Techniques*. 2020. P. 145–152. doi: 10.4324/9780138742393-9.
- Кисельов А. О. Особливості документування підрозділами кримінальної поліції злочинних дій, пов'язаних із незаконним заволодінням транспортним засобом. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 19 жовт. 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. Ч. 1. С. 29–31.
- Любчик В. Б. Ознаки діяльності організованих злочинних угруповань загальнокримінальної спрямованості. *Оперативно-розшукова діяльність Національної поліції: проблеми теорії та практики* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (Дніпро, 19 жовт. р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. Ч. 1. С. 47–50.
- Небитов А. А., Князев С. М., Брисковська О. М., Бурак М. В. Розкриття незаконного заволодіння автотранспортними засобами, вчиненого з метою подальшого їх оплатного повернення власникам : метод. рек. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2019. 63 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/17658>.
- Singh S., Kumari P. Automatic Car Theft Detection System Based on GPS and GSM Technology. *International Journal of Trend in Scientific Research and Development*. 2019. Vol. 3 (4). P. 689–692. doi: 10.31142/ijtsrd23867.
- Zhixiong Liu. A New Embedded Car Theft Detection System. *Second International Conference on Embedded Software and Systems (ICCESS'05)*. doi: 10.110/icess.2005.6.

Стаття надійшла до редколегії 12.02.2021

Bohatykov O. – Postgraduate Student of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5264-421X>

Specifics of Disclosure of Illegal Seizing of Uncleaned Cars Committed by Organized Groups

*The **purpose** of the study – The purpose of the study is to examine the peculiarities of the disclosure of illegal seizure of uncleaned cars committed by organized groups. The **methodological** basis of the scientific article is a holistic and coherent system of methods, which allowed to properly analyze the subject of research, in particular, used scientific methods of analysis, synthesis, induction and deduction. The theoretical basis of this publication is the work of national scientists to detect and investigate the illegal seizure of cars committed by organized groups. The **scientific novelty** of the publication is to determine, based on the study of investigative practice, scientifically sound recommendations of national scientists to improve the detection and investigation of illegal seizure of cars committed by organized groups, features of disclosure of illegal seizure of uncleaned cars committed by organized groups. **Conclusions.** Considering the Specifics of disclosure of illegal seizing of uncleaned cars committed by organized groups, gave a basis to identify cities where most commit illegal seizure of cars committed by organized groups happen, to establish specific actions to prepare for the commission of such criminal offenses, to identify the most common ways to illegally seize and clear customs. on disclosure of illegal seizure of uncustomed cars committed by organized groups.*

Keywords: Illegal seizure of cars; uncleaned car; abduction; disclosure; investigation; organized groups.

Прус І. М. – аспірант кафедри публічного та приватного права Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4553-4087>

Правові засади протидії гендерно зумовленому насильству під час збройного конфлікту на Сході України

Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналізу соціально-правових аспектів гендерно зумовленого насильства в контексті збройного конфлікту на Сході України, розробленні теоретичних і прикладних основ використання засобів протидії зазначеному насильству, підготовці науково обґрунтованих пропозицій з удосконалення законодавства, правозастосування та практики. **Методологія.** У процесі проведення дослідження використано філософські, загальнонаукові та конкретно-соціологічні методи. Виконання роботи ґрунтувалося на законах єдності та боротьби протилежностей, заперечення заперечення, переходу кількісних змін у якісні. Емпіричний матеріал було отримано шляхом використання методів анкетування, інтерв'ювання, контент-аналізу, спостереження, експертних оцінок. **Наукова новизна.** У статті висвітлено результати комплексного кримінально-правового й адміністративно-правового дослідження у сфері протидії гендерно зумовленому насильству під час збройного конфлікту на Сході України. Автор окреслив особливості такого виду насильства, фактори, що зумовлюють злочинне насильство в сім'ї, а також здійснив порівняльний аналіз законодавства України та Російської Федерації, «законодавства» ДНР та ЛНР в зазначеній сфері. Визначено шляхи вдосконалення діяльності суб'єктів профілактики гендерно зумовленого насильства. **Висновки.** Оскільки «законодавство» самопроголошених республік має декларативний характер, запропоновано зміни правового та соціального характеру, які можливо реалізувати на території України для захисту громадян, що проживають на непідконтрольних територіях від гендерно зумовленого насильства.

Ключові слова: гендерно зумовлене насильство; гендер; гендерні стереотипи; насильницькі злочини; гендерна рівність.

Вступ

Останнім часом гендерно зумовлене насильство перебуває у фокусі наукових досліджень і соціальних дискусій в Україні. Громадські рухи акцентують на сексуальному та домашньому насильстві, гендерній дискримінації в ЗМІ та політиці, дискримінаційній установці в українському суспільстві. Міжнародні громадські організації закликають Україну запровадити ефективний контроль за дотриманням зобов'язань у сфері боротьби з гендерним насильством. Однак, попри прийняття нових законів, вживання заходів протидії гендерному насильству, посилену увагу ЗМІ та дискусії в соціальних мережах, насильство проти жінок усе ще значно поширене в Україні. ЗМІ повідомляють про найзухваліші випадки, але щоденний досвід сексуального, фізичного, економічного та психологічного насильства, з яким стикаються чимало жінок, переважно ігнорується або замовчується. Постраждалі часто залишаються без допомоги в установах, покликаних захищати їх і переслідувати винних.

Гендерні обмеження мали великий вплив на життя жінок, звужуючи їхні можливості та порушуючи невід'ємні права та свободи. Згідно з дослідженням, проведеним 2020 року, понад 1 млн українських жінок щороку зазнають фізичного, сексуального чи емоційного насильства вдома (в Україні проживає близько 23 млн дорослих жінок). Для тих з них, хто проживає в постраждалих

від конфлікту Донецькій і Луганській областях, цей тип гендерного насильства особливо небезпечний. Нині 2,7 млн людей, які постраждали внаслідок збройного конфлікту, що розпочався 2014 року, проживають у радіусі 20 км по обидві сторони так званої «лінії зіткнення», протяжність якої понад 420 км, і яка розділяє підконтрольні та неконтрольовані райони Донецької та Луганської областей України. Більшість із цих людей, а саме 2 млн, – це жінки, діти та люди поважного віку.

У зазначених районах жінки піддаються підвищеному ризику різних форм гендерного насильства, яке часто приховують внаслідок таких факторів, як: присутність армії, низький рівень безпеки, відсутність або руйнування верховенства закону, а також широке розповсюдження та безкарність винних. Поширеність цього явища зумовлена економічною кризою, руйнуванням традиційних родинних цінностей і послабленням територіальних громад, відсутністю системи реінтеграції ветеранів у суспільстві, соціальною вразливістю внаслідок вимушеного переїзду, перманентним психологічним тиском і відсутністю інфраструктури, включно із соціальними послугами. Дослідження Amnesty International свідчать, що військовий конфлікт в Донецькій та Луганській областях України серйозно вплинув на формування та розвиток домашнього насильства, а також на ефективність правоохоронного захисту в Донецькій і Луганській областях.

Мета і завдання дослідження

Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналізу соціально-правових аспектів гендерно зумовленого насильства в контексті збройного конфлікту на сході України, розробці теоретичних і прикладних основ використання засобів протидії зазначеному насильству, підготовці науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення законодавства, правозастосування та практики. Це передбачає виконання таких завдань:

- теоретично обґрунтувати й сформулювати поняття гендерно зумовленого насильства;
- розгорнуто схарактеризувати осіб, які вчинили гендерно зумовлене насильство;
- розкрити причинний комплекс чинників виникнення насильства в сім'ї;
- виявити шляхи вдосконалення нормативного забезпечення профілактичного впливу на гендерні насильницькі прояви.

Виклад основного матеріалу

Кожна третя жінка та кожен четвертий чоловік з опитаних, які були в полоні в зоні конфлікту на Донеччині, постраждали або стали свідками гендерного насильства. Такими є результати дослідження, проведеного громадською організацією «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», а його підсумки викладено в аналітичному звіті «Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України» (Aliokhin et al., 2017).

Відповідно до ст. 3 Конституції України «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека» – найбільша соціальна цінність. З-поміж інших статей щодо забезпечення гендерної рівності слід зазначити ст. 21 (усі люди є вільними, рівні в правах та обов'язках; права та свобода людини є невідчужуваними та недоторканими), ст. 24 (громадяни мають рівні конституційні права й свободи, і всі рівні перед законом; щодо раси, кольору шкіри, політики, релігії та інших переконань, статі, раси та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мови чи інших ознак), ст. 51 (шлюб засновано на вільній згоді жінки й чоловіка; члени подружжя мають рівні права й обов'язки у сім'ї та шлюбі) ("Konstytutsiia Ukrainy", 1996).

Оскільки з моменту проголошення незалежності Україна не брала участі в жодному збройному конфлікті (міжнародному чи внутрішньому), питання гендерного насильства розглядають у законодавстві переважно як сімейне насильство. Це розуміння дуже вузьке й не може відтворювати суть явища. Наприклад, Стамбульська конвенція ("Istanbul Convention", 2011) визначає гендерне насильство як насильство над жінкою, оскільки вона є жінкою (примусовий аборт, пошкодження жіночих статевих органів). Водночас жінки

зазнають насильства частіше за чоловіків: сексуальне насильство, зґвалтування, домагання, сексуальні домагання, домашнє насильство, примусові шлюби, примусова стерилізація.

Верховна Рада України (далі – ВРУ) 2001 року прийняла Закон України «Про попередження насильства в сім'ї», за яким домашнє насильство стосується умисних фізичних, сексуальних, психологічних чи економічних дій члена сім'ї щодо іншого члена сім'ї, якщо ці дії порушують конституційні права і свободи члена сім'ї як людини та громадянина і завдають йому моральної шкоди, шкоди його фізичному чи психічному здоров'ю ("Zakon Ukrainy", 2001; Prus, 2020).

Закон окреслює певні види насильства (фізичне, сексуальне, психологічне й економічне) та характеризує їх. Закон також визначає систему органів державної влади, відповідальних за здійснення заходів щодо запобігання домашньому насильству, зокрема уповноважені підрозділи Національної поліції України, органи опіки та піклування, спеціалізовані установи для винуватців домашнього насильства та його жертв такого. До них належать кризові центри для членів сім'ї, які пережили домашнє насильство або реальну загрозу домашнього насильства, і центри медичної та соціальної реабілітації для жертв домашнього насильства.

Закон визначає спеціальні заходи щодо запобігання домашньому насильству:

- офіційне письмове попередження про те, що особа не вчиняла домашнього насильства (за умови, що в його поведінці відсутні ознаки злочину), а також направлення її до кризового центру для проведення корекційної програми (у разі тривалості протиправної поведінки після отримання попередження);
- профілактичний облік осіб, які вчинили домашнє насильство;
- винесення захисного припису щодо особи (заборона вчинити певні дії) до жертви насильства;
- стягнення за рішенням суду з осіб, які вчинили гендерне насильство, коштів для відшкодування витрат на допомогу жертвам насильства в сім'ї та утримання їх у спеціалізованих установах для жертв сімейного насильства ("Zakon Ukrainy", 2001).

Так, 2005 року ВРУ прийняла Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» ("Zakon Ukrainy", 2005), який набув чинності 1 січня 2006 року. На відміну від Закону України «Про попередження насильства в сім'ї», цей закон безпосередньо не забезпечує протидію гендерному насильству. Проте це лише один із численних нормативних документів, виконання приписів якого може запобігти домашньому насильству.

Там, де чоловіки та жінки мають нерівні права й можливості, практично завжди присутнє

наси́льство за ознакою статі. (McCart, Fitzgerald, Acierno, Resnick, & Kilpatrick, 2009; Kaminska, & Svieschnikova, 2020; Hrytsai, 2018; Kachynska 2018; Briere, & Jordan, 2004; Kaminska, Loshchikhin, & Romanova, 2019).

Тривалий час з цієї проблематики не було жодного документа, який міг би визначити статус жінок у суспільстві та передбачити покарання за сексуальне насильство. Не було й у несанкціонованих республіках і їхніх органах державної влади. Це призвело до того, що погляди й переконання польових командирів сформували фактичну політику самопроголошеної республіки в цьому регіоні та визначили статус і роль жінок у місцевому суспільстві. Уявлення про роль жінок, яку їм відвели лідери сепаратистів на тимчасово окупованих територіях, отримуємо з їхніх публічних висловлювань. Наприклад, збройні формування О. Мозгового – одного з найвпливовіших польових командирів, контролювали з 2014 до 2020 року кілька міст в окупованих областях (Алчевськ, Северодонецьк, Лисичанськ, Первомайськ). Під час засідання «народного суду», яке відбувалося в Алчевську, він проголосив: «Жінка має бути берегинею домашнього вогнища, матір'ю. Хочеш залишатися чесною та вірною своєму чоловікові – залишайся вдома, вишивай хрестиком. Вдома сидиш, пиріжечків напечи, відсвяткуй 8 Березня. Треба згадати, що ви – руські! Час згадати про вашу духовність!»

Чоловіки та хлопці в ДНР і ЛНР також мають виконувати заплановані для них «ролі». Водночас із запровадженням гендерної політики сепаратистських владних інституцій, які регламентують суспільні ролі чоловіків і жінок, набула поширення інформація про системні випадки гендерно зумовленого насильства з боку збройних формувань: викрадення жінок, зґвалтування неповнолітніх, насильство щодо літніх жінок. У засобах масової інформації зазначено, що випадки сексуального насильства не розслідують належним чином – «правоохоронці республік» приховують їх. Про зазначені дії з боку військових також заявляють міжнародні організації. Свідченням цього є результати інтерв'ю з безпосередніми жертвами та свідками насильства, проведені в межах нашого дослідження, яких незаконно утримували на території самопроголошених республік.

Зважаючи на те, що правозахисні організації не можуть в'їхати на територію, яка називає себе самостійною республікою, є неможливим всебічно й об'єктивно оцінити рівень гендерно зумовленого насильства в різних формах на тимчасово окупованих територіях. Зі свідчень потерпілих можна простежити, що ці особи знали про існування місць несвободи й умов перебування там і усвідомлювали, що до людей, які там перебували, застосовували насильство. Зафіксовано факти

гендерного насильства й серед українських військових, добровольчих батальйонів. Найвідомішою була справа бійців батальйону «Торнадо»: трьох осіб було притягнуто до кримінальної відповідальності. Але таких фактів значно менше, адже система на підконтрольних територіях суттєво відрізняється (Zhuk, & Pidopryhora, 2020).

Поширення гендерно зумовленого насильства на території збройного конфлікту суперечить численним міжнародним документам, наприклад, Женевській конвенції та Римському Статуту Міжнародного кримінального суду (Thomas, 2013; "Rome Statute", 1998; "Convention for the Amelioration", 2017).

З огляду на правову позицію, будь-який нормативний акт самопроголошених республік є незаконним, але де-факто особи, які там проживають, не можуть проігнорувати ці норми. З метою вивчення особливостей юридичної відповідальності за вчинення гендерно зумовленого насильства на окупованій території слід проаналізувати їхні відповідні правові норми.

«Конституції» самопроголошених республік містять загальні вказівки, що забороняють катування, жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність, поводження або покарання (ст. 14 Конституції) ("Konstitutsiia Luganskoy", 2014; "Konstitutsiia Donetskoy", 2014) та цілком відповідають положенням Конституції України (ст. 28) та Росії (ст. 28) ("Konstitutsiia Rossiyskoy", 1993).

За вчинення кримінальних злочинів проти статевої свободи та недоторканості передбачено відповідальність згідно з кримінальними кодексами двох самопроголошених республік. У кримінальному законодавстві України, Росії та ЛДНР ці злочини мають однаковий склад. Відповідальність, передбачена кримінальним законодавством, відповідає положенням кримінального законодавства Російської Федерації, але інколи перевищує санкції, передбачені відповідними статтями Кримінального кодексу України за насильство в сім'ї, тобто умисні дії фізичного, економічного чи психологічного характеру. До них належать: фізичне насильство, яке завдає фізичного болю, проте не спричинило тяжких тілесних ушкоджень; погрози, переслідування, вилучення майна, житла, їжі, цінностей або коштів, які є власністю постраждалої особи. Максимальне покарання за цей злочин – 15 днів адміністративного арешту. Проте в ДНР гендерне насильство є адміністративним правопорушенням й адміністративна відповідальність за нього ідентична в українському законодавстві.

Закони Російської Федерації не містять такого поняття, як «гендерне насильство» чи «домашнє насильство», проте склад зазначеного правопорушення відповідає ст. 6.1 Кодексу про адміністративні правопорушення.

Покарання за вчинення правопорушення – 15 днів адміністративного арешту. Таку ж максимальну санкцію встановлює ст.173-2 Кодексу України про адміністративні правопорушення, що передбачає адміністративну відповідальність за

вчинення домашнього насильства. У зазначених таблицях міститься порівняльний аналіз санкцій за вчинення злочинів на підставі гендерного насильства.

Таблиця

Порівняльний аналіз санкцій за вчинення злочинів на підставі гендерного насильства

Злочин	Україна	РФ	ЛНР	ДНР
Зґвалтування	15 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.
Насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом	15 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.
Примушування до вступу у статевий зв'язок	3 роки п.в.	5 років п.в.	5 років п.в.	5 років п.в.
Статевий акт з особою, що не досягла статевої зрілості	8 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.	20 років п.в.
Розбещення неповнолітніх	8 років п.в.	15 років п.в.	15 років п.в.	15 років п.в.

Отже, проведений порівняльний аналіз свідчить, що законодавство самопроголошених республік щодо гендерних злочинів дублює положення законодавства РФ за кваліфікацією та розміром санкцій. Покарання за гендерне насильство в республіках ДНР, РФ та в Україні є ідентичним і передбачає максимальну санкцію у 15 днів адміністративного арешту. Проте відсутність належної судової та правоохоронної системи в самопроголошених республіках зводить ефективність законодавства до мінімуму.

Наукова новизна

У статті наведено результати комплексного наукового дослідження у сфері протидії гендерно зумовленому насильству під час збройного конфлікту на сході України. Автор виявив типові особливості гендерно зумовленого насильства, специфічні фактори, що зумовлюють злочинне насильство в сім'ї; а також здійснив порівняльний аналіз законодавства України, РФ, ДНР, ЛНР у зазначеній сфері. У дослідженні визначено шляхи вдосконалення діяльності суб'єктів профілактики гендерно зумовленого насильства.

Висновки

Оскільки законодавство самопроголошених республік має декларативний характер й апіорі не є нормативно-правовими актами з огляду на теорію права й міжнародних стандартів, слід запропонувати зміни правового та соціального

характеру, які можливо реалізувати на території України для захисту громадян, що проживають на непідконтрольних територіях, від гендерно зумовленого насильства. До них належать:

1. Активізація ефективності міжвідомчої координації соціально-гуманітарного реагування на прояви гендерно зумовленого насильства через організацію діяльності саб-кластерів з подолання насильства на регіональному рівні, розробку спеціалізованих інформаційних систем обробки та аналізу інформації про акти гендерного насильства, підвищення можливостей соціальних працівників реагувати на факти гендерного насильства в умовах гуманітарних місій.

2. Поліпшення обізнаності щодо явища гендерного насильства серед населення регіону, доступних послуг й алгоритму дій у справах про насильство, розповсюдження різноманітних друкованих інформаційних матеріалів серед вразливих груп, підвищення обізнаності та соціальні кампанії щодо гендерного насильства, залучення жителів пілотних районів до національних і регіональних ЗМІ.

3. Підвищення спроможності органів влади та соціальних служб надавати допомогу потерпілим від гендерного насильства та їх потенційним жертвам. Це передбачає навчання дільничних інспекторів поліції для розгляду справ про гендерне насильство та встановлення механізму співпраці між правоохоронними органами й закладами охорони здоров'я; підтримка організацій, що надають допомогу жінкам-жертвам насильства;

створення національних і регіональних «гарячих ліній», кол-центрів, які працюють із жертвами насильства та направляють їх до установ і служб, які надають спеціалізовану допомогу.

4. Надання якіснішої первинної медичної допомоги у сфері захисту статевого та репродуктивного здоров'я в умовах соціальної кризи, зокрема для жертв гендерного насильства, а також потенційно соціально вразливих категорій населення, що полягає у проведенні навчання для працівників медичних закладів щодо роботи з випадками гендерного сексуального насильства

(зокрема фактами зґвалтування) та направлення осіб, що від нього постраждали, до спеціалізованих соціальних служб; проведення тренінгів для медичних працівників щодо використання синдромного підходу в діагностиці та лікуванні інфекцій, що поширюються статевим шляхом; постачання індивідуальних медичних наборів для надання гінекологічної допомоги, допомоги в разі зґвалтування, а також лікувальних препаратів для профілактики інфекцій, які передаються статевим шляхом.

REFERENCES

- Aliokhin, A., Kirichenko, S., & Korynevych, A. (et al.). (2017). *Viina bez pravyl: henderno-obumovlene nasylstvo, poviazane zi zbroynym konfliktom na skhodi Ukrainy* [War without rules: gender-based violence related to armed conflict in eastern Ukraine]. V. Shcherbachenko, H. Yanova (Eds.). Kyiv: Skhidnoukr. tsentr hromad. initsiatyv [in Ukrainian].
- Briere, J., & Jordan, C. (2004). Violence against women: Outcome complexity and implications for assessment and treatment. *Journal of Interpersonal Violence*, 19, 1252-1276. doi: 10.1177/0886260504269682.
- Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. (2017). Geneva, Switzerland: International Committee of the Red Cross ICRC.
- Hrytsai, I.O. (2018). *Mekhanizm zabezpechennia pryntsyphu hendernoї rivnosti: teoriia ta praktyka* [The mechanism of gender mainstreaming: theory and practice]. Kyiv: Khai-Tek Press [in Ukrainian].
- Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence Istanbul. (2011). (n.d.). www.coe.int. Retrieved from <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.
- Kachynska, M.O. (2018). Gender Equality in Ukraine: National and International Perspectives. *Forum Prava, Forum Rights*, 3, 40-47. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1403058>.
- Kaminska, N., Loshchynkin, O., & Romanova, N. (2019). The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*, 34(4), 87-91. Retrieved from <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662>. doi: 10.33531/farplss.2019.
- Kaminska, N., & Svieschnikova, M. (2020). Diialnist mizhnarodnykh orhanizatsii u sferi zabezpechennia hendernoї rivnosti [Activities of International Organizations in the Field of Gender Equality]. *Yurydychnyi chasopys Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Law Magazine of the National Academy of Internal Affairs*, 1(19), 102-109. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.102> [in Ukrainian].
- Kass-Bartelmes, B.L. (2004). Women and domestic violence: Programs and tools that improve care for victims. *Agency for Healthcare Research and Quality*, 15. Retrieved from <http://archive.ahrq.gov/research/domviolria/domviolria.pdf>.
- Konstitutsiia Donetskoy Narodnoy Respubliki: ot 14 maia 2014 r. No. 22-I [Constitution of the Donetsk People's Republic from May 14, 2014, No. 22-I]. (n.d.). dnrsovet.su. Retrieved from <https://dnrsovet.su/konstitutsiya/> [in Russian].
- Konstitutsiia Luganskoй Narodnoy Respubliki: ot 24 sent. 2014 g. [Constitution of the Luhansk People's Republic from September 24, 2014]. (n.d.). docs.google.com. Retrieved from <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Ffnslnr.su%2Fengine%2Fdownload.php%3Fid%3D39%26viewonline%3D1> [in Russian].
- Konstitutsiia Rossiyskoy Federatsii: ot 12 dekab. 1993 g. [The Constitution of the Russian Federation from December 12, 1993]. (n.d.). www.constitution.ru. Retrieved from <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-12.htm> [in Russian].
- Konstytutsiia Ukrainy: vid 28 cherv. 1996 r. No. 254k/96-VR [Constitution of Ukraine from June 28, 1996, No. 254k/96-VR]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> [in Ukrainian].
- McCart, M., Fitzgerald, M., Acierno, R., Resnick, H., & Kilpatrick, D. (2009). Evaluation and acute intervention with victims of violence. P.M. Kleespies (Ed.). *Behavioral emergencies: An evidence-based resource for evaluating and managing risk of suicide, violence, and victimization*. Washington, DC: American Psychological Association. doi: 10.1037/11865-008.
- Petrosky, E., Blair, J.M., Betz, C.J., Fowler, K.A., Jack, S.P.D., & Lyons, B.H. (2017). Racial and ethnic differences in homicides of adult women and the role of intimate partner violence (IPV)-US, 2003-2014. *Morbidity and Mortality Weekly Report*, 66, 741-746. doi: <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6628a1>.
- Prus, I.N. (2020). Novely zakonodavstva shchodo porushennia personalnykh danykh u sferi domashnoho nasylstva ta nasylstva za oznakoyu statii [Innovations of legislation on violation of personal data in the field of domestic violence and gender-based violence]. *Filosofski ta metodolohichni problemy prava, Philosophical and methodological problems of law*, 2(20), 133-139. doi: <https://doi.org/10.33270/02202002.133> [in Ukrainian].
- Rome Statute of the International Criminal Court of 17 July 1998. (n.d.). <https://www.icc-cpi.int>. Retrieved from <https://www.icc-cpi.int/resourcelibrary/official-journal/rome-statute.aspx>.
- Thomas, T. (2013). The Traveling Sex Offender: Monitoring Movements across International Borders. *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*, 40.

- Zakon Ukrainy "Pro poperedzhennia nasylstva v simi": vid 15 lystop. 2001 r. No. 2789-III [Law of Ukraine "On Prevention of Domestic Violence" from November 15, 2001, No. 2789-III]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhlyvostei zhink i cholovikiv": vid 8 veres. 2005 r. No. 2866-IV [Law of Ukraine "On Ensuring Equal Rights and Opportunities for Women and Men" from September 8, 2005, No. 2866-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian].
- Zhuk, I.V., & Pidopryhora, K.O. (2020). Instytut amnistii u kryminalnomu pravi Ukrainy: problemy ta perspektyvy rozvytku [Institute of Amnesty in Criminal Law of Ukraine: Problems and Prospects of Development]. *Visnyk asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy, Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 14(2), 88-101. doi: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.218800> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов'язане зі збройним конфліктом на сході України / [А. Альохін, С. Кириченко, А. Кориневич та ін.] ; за заг.ред. В. Щербаченка, Г. Янової. Київ : Східноукр. центр громад. ініціатив, 2017. 216 с.
- Briere J., Jordan C. Violence against women: Outcome complexity and implications for assessment and treatment. *Journal of Interpersonal Violence*. 2004. No. 19. P. 1252–1276. doi: 10.1177/0886260504269682.
- Convention for the Amelioration of the Condition of the Wounded in Armies in the Field. Geneva, 22 August 1864. Geneva, Switzerland : International Committee of the Red Cross ICRC, 2017.
- Грицай І. О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: теорія та практика : монографія. Київ : Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.
- Istanbul Convention Action against violence against women and domestic violence Istanbul. 2011. URL: <https://www.coe.int/ru/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482e>.
- Kachynska M. O. Gender Equality in Ukraine: National and International Perspectives. *Форум Права*. 2018. № 3. С. 40–47. doi: <http://doi.org/10.5281/zenodo.1403058>.
- Kaminska N., Loshchykhin O., Romanova N. The role of the OSCE in ensuring gender equality into policies and practices. *Fundamental and Applied Researches in Practice of Leading Scientific Schools*. 2019. No. 34 (4). P. 87–91. URL: <https://farplss.org/index.php/journal/article/view/662>. doi: 10.33531/farplss.2019.
- Камінська Н., Свешнікова М. Діяльність міжнародних організацій у сфері забезпечення гендерної рівності. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2020. № 1 (19). С. 102–109. doi: <https://doi.org/10.33270/04201901.102>.
- Kass-Bartelme B. L. Women and domestic violence: Programs and tools that improve care for victims. *Agency for Healthcare Research and Quality*. 2004. Issue 15. URL: <http://archive.ahrq.gov/research/domviolria/domviolria.pdf>.
- Конституція Донецької Народної Республіки : от 14 мая 2014 г. № 22-І. URL: <https://dnrsoviet.su/konstitutsiya/>.
- Конституція Луганської Народної Республіки : от 24 сент. 2014 г. URL: <https://docs.google.com/viewer?url=https%3A%2F%2Ffsnslnr.su%2Fengine%2Fdownload.php%3Fid%3D39%26viewonline%3D1>.
- Конституція Російської Федерації : от 12 декаб. 1993 г. URL: <http://www.constitution.ru/10003000/10003000-12.htm>.
- Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
- McCart M., Fitzgerald M., Acierno R., Resnick H., Kilpatrick D. Evaluation and acute intervention with victims of violence / P. M. Kleespies (Ed.). *Behavioral emergencies: An evidence-based resource for evaluating and managing risk of suicide, violence, and victimization*. Washington, DC: American Psychological Association, 2009. P. 167–187. doi: 10.1037/11865-008.
- Petrosky E., Blair J. M., Betz C. J., Fowler K. A., Jack S. P. D., Lyons B. H. Racial and ethnic differences in homicides of adult women and the role of intimate partner violence (IPV)—US, 2003–2014. *Morbidity and Mortality Weekly Report*. 2017. No. 66. P. 741–746. doi: <https://doi.org/10.15585/mmwr.mm6628a1>.
- Прус І. М. Новели законодавства щодо порушення персональних даних у сфері домашнього насильства та насильства за ознакою статі. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2020. № 2 (20). С. 133–139. doi: <https://doi.org/10.33270/02202002.133>.
- Rome Statute of the International Criminal Court of 17 July 1998. URL: <https://www.icc-cpi.int/resourcelibrary/official-journal/rome-statute.aspx>.
- Thomas T. The Traveling Sex Offender: Monitoring Movements across International Borders. *The Wiley-Blackwell Handbook of Legal and Ethical Aspects of Sex Offender Treatment and Management*. 2013. March 11. P. 40.
- Про попередження насильства в сім'ї : Закон України від 15 листоп. 2001 р. № 2789-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2789-14#Text>.
- Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків : Закон України від 8 верес. 2005 р. № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>.
- Жук І. В., Підпригора К. О. Інститут амністії у кримінальному праві України: проблеми та перспективи розвитку. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2020. № 14. Т. 2. С. 88–101. doi: <https://doi.org/10.21564/2311-9640.2020.14.218800>.

Стаття надійшла до редколегії 04.03.2021

Prus I. – Postgraduate Student of the Department of Public and Private Law of the Taurida National V. I. Vernadsky University, Kyiv, Ukraine

Legal Principles to Combat Gender-Based Violence during Armed Conflict in Eastern Ukraine

The **purpose** of the article is a comprehensive analysis of socio-legal aspects of gender-based violence caused by the armed conflict in eastern Ukraine, development of theoretical and applied bases for using criminological means to combat such violence, preparation of scientifically based proposals for improving legislation, law enforcement and practice. **Methodological** basis of the article Philosophical, general scientific and specifically sociological methods were used in the research. The work was based on the laws of unity and the struggle of opposites, the denial of negation, the transition from quantitative to qualitative changes. Empirical material was obtained using the methods of questionnaires, interviews, content analysis, observation, expert assessments. **Scientific novelty.** The article presents the results of a comprehensive criminal law and administrative law research in the field of combating gender-based violence during the armed conflict in eastern Ukraine. The author identifies typical features of gender-based violence, specific factors that cause criminal violence in the family; as well as a comparative analysis of the legislation of Ukraine, Russia, DPR, LPR in this area. The paper identifies ways to improve the activities of subjects of prevention of gender-based violence. **Conclusions.** Since the legislation of the self – proclaimed republics is declarative in nature and a priori not endowed with the properties of a normative legal act in terms of international standards, we propose legal and social changes that can be implemented in Ukraine to protect citizens living in uncontrolled territories from gender – based violence.

Keywords: gender-based violence; gender; gender stereotypes; violent crimes; gender equality.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 351.741:343.85

doi: <https://doi.org/10.33270/04212101.81>

Голубош В. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права, процесу і криміналістики Київського інституту інтелектуальної власності та права Національного університету «Одеська юридична академія», начальник Головного управління Національної поліції в Івано-Франківській області, м. Івано-Франківськ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6151-4505>

Трансформація підходів поліцейського функціонування в руслі впровадження теорії розбитих вікон і моделі САРО

Метою статті є вивчення іноземного досвіду використання в сучасних українських реаліях методів ефективного попередження злочинності в межах теорії розбитих вікон і моделі САРО (сканування, аналіз, реагування та оцінка). **Методологія.** Використано комплекс загальнонаукових і спеціально-наукових методів пізнання, а саме: термінологічний, системно-структурний, формально-логічний, історико-правовий, порівняльно-правовий, соціально-правовий, метод міждисциплінарного аналізу. **Наукова новизна.** Пропонована стаття є однією з перших спроб у вітчизняній кримінології дослідити трансформацію підходів поліцейського функціонування в руслі впровадження теорії розбитих вікон і моделі САРО в умовах трансграничного співробітництва та світових глобалізаційних процесів, а також окреслити духовно-ціннісні аспекти практичного втілення досліджуваних концепцій. Розглянуто актуальні проблеми українського суспільства, запропоновано заходи щодо профілактики правопорушень і зниження рівня злочинності, здійснено загальний експерт в історію формування цих концепцій, висвітлено духовно-ціннісні аспекти теорії розбитих вікон, вивчено іноземний досвід впровадження моделі САРО, а також специфіку їх функціонування. Автор обґрунтовує необхідність практичного втілення аналізованих теоретичних напрацювань у вітчизняних реаліях. Дослідження теорії розбитих вікон присвячено численну кількість наукових праць, однак ситуація залишається невтішною: вона не набула належної популяризації та практичної реалізації. Обґрунтовано необхідність об'єднання зусиль органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та всієї соціальної спільноти з метою консолідованої співпраці щодо подальшої популяризації зазначеного напрямку наукового дослідження. Доведено, що з позицій практичної реалізації теорії розбитих вікон ефективною була б акція «Наведи порядок біля свого дому». Також можна оголосити щорічний конкурс, заохочуючи небайдужих громадян, підприємців, які прагнуть зробити міста охайнішими, привабливими для відвідувачів. Принципову позицію в цих процесах мають посісти поліція та громадськість. **Висновки.** Згідно з теорією розбитих вікон, покращення криміногенної обстановки залежить від кількості дрібних правопорушень. Теорія наочно демонструє, як найдрібніші деталі впливають на значні успіхи, досягнення та перемоги. Вона спрямована на викорінення нечистоти, боротьбу зі злом. Засмічені вулиці, забруднене навколишнє середовище, запущені житлові будинки, розмальовані стіни є причиною різних правопорушень та інших негативних явищ у суспільстві. Теорія розбитих вікон – це не лише зовнішня чистота, а й внутрішня, як запорука гармонії, добробуту, нормального морально-психологічного клімату в колективі, державі. Крім того, ця теорія є ефективним чинником профілактики злочинності. Наприклад, коли слідчий проводить огляд місця події, він акцентує увагу на найдрібніших деталях і тонкощах як фіксації слідів злочину, так і кримінального, кримінально-процесуального та міжнародного законодавства. Тож досліджувану теорію можна розвивати в значно ширших масштабах, розглядаючи її в аспекті духовно-ціннісної складової: чистоти помислів, уміння поважати людину як найвищу соціальну цінність. В інституційній ієрархії всіх кримінологічних теорій та концепцій перспективною для впровадження є модель САРО, яка є логічним продовженням теорії розбитих вікон і ще не набула належної популяризації та наукового осмислення. Канадський досвід її практичного застосування засвідчив успішне подолання бідності, безробіття, наркозалежності, домашнього насильства, суїцидальних настроїв, корупційної складової, високого рівня злочинності, недовіри громадян. Упровадження моделі САРО в українських реаліях є важливим кроком в умовах реформи Міністерства внутрішніх справ України в напрямі профілактики злочинності. Отже, соціальні аспекти теорії розбитих вікон і моделі САРО щодо їх втілення в життя необмежені. У тісній співпраці між державами, органами влади та громадою інвестиційні проекти мають неабияке значення на шляху до чистоти в містах, запобігання злочинності, оптимізації процесу функціонування поліції. У межах реалізації на практиці аналізованих концепцій запропоновано започаткувати виконання спільних наукових досліджень. Вважаємо, що такі кримінологічні напрацювання потребують практичної реалізації на регіональному рівні. Цьогоріч Головне управління Національної поліції в Івано-Франківській області запропонувало включити до Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021 рік наукове дослідження «Кримінологічна теорія розбитих вікон та модель взаємодії поліції і громади САРО у попередженні злочинності», що сприятиме активізації наукової роботи з написання методичних праць, підготовки висновків і рекомендацій з метою подальшого втілення зазначених напрацювань на практиці.

Ключові слова: теорія розбитих вікон; модель САРО; поліцейське функціонування; органи державної влади; духовно-ціннісна складова.

Вступ

Використання експериментальних методів наукового дослідження відкриває не лише нові можливості для розв'язання актуальних проблем сьогодення, а й забезпечує досягнення істинного знання про соціальну дійсність. Такі напрацювання інтегрують сучасні теоретичні підходи до проведення оригінальних досліджень, є джерелом усебічного вивчення актуальних проблем правової дійсності. У цьому аспекті значущою є кримінологія – найдієвіша наука в боротьбі зі злочинністю.

Кримінологічна теорія розбитих вікон (*англ. broken windows theory*) розглядає дрібні правопорушення не лише як фактор криміногенної обстановки, а і як активний чинник, що позначається на рівні злочинності загалом. Вона сформульована американськими соціологами Дж. Вілсоном і Дж. Келлінгом, уперше опублікована 1982 року в журналі «The Atlantic Monthly» (Wilson, & Kelling, 1982).

Автори теорії наводять влучний приклад: якщо у вікні будинку не замінити розбите скло, то згодом у ньому не залишиться жодного цілого місця, а потім розпочнеться мародерство й стрімке погіршення загальної криміногенної обстановки. Вчинення дрібних правопорушень (таких як вандалізм, публічне пияцтво, стрибки через турнікет у метро) є передумовою вчинення більш тяжких злочинів (Petrov, 2015, p. 138). Науковці емпірично обґрунтували зв'язок стану криміногенності в окремих місцевостях із їх санітарним станом, якістю облаштованості й доглянутості (Kolodiazhnyi, 2014, p. 64-67), доводячи, що рівень злочинності є нижчим там, де мешканці й місцева влада дбають про чистоту та порядок (Kolodiazhnyi, 2018, p. 25).

Теорію розбитих вікон активно стали застосовувати на практиці спершу в Нью-Йорку, а згодом – в інших містах США, Європи, Південної Африки, Індонезії. Рудольф Джуліані, обраний мером Нью-Йорка 1994 року, і новий комісар місцевої поліції Вільям Браттон оголосили боротьбу з такими дрібними порушеннями, як графіті, безквитковий проїзд, жебрацтво, бійки із застосуванням гумових кийків тощо. Те, на що раніше не зважали, стало неприйнятним. Попри критику й насмішки, Р. Джуліані послідовно боровся з «розбитими вікнами», що призвело до загального зниження кількості злочинів у місті. Жителі отримали чистіше й безпечніше місто, а також упевненість у здатності поліції впоратися не лише з дрібними правопорушеннями, а й з тяжкими злочинами. Зрештою, кількість злочинів проти особи в Нью-Йорку зменшилася на 56 % (Livayn, 2015, p. 12). Ретельно стежачи за чистотою вулиць і змиваючи графіті зі стін, нью-йоркська влада не лише привчила громадян

поводитися культурніше, а й домоглася значного зниження рівня злочинності в місті. Це доводить істинність реалізації аналізованої теорії в повсякденній діяльності, адже правильні соціокультурні установки сприяють дотриманню соціальних норм, подолання злочинності.

Цим питанням присвятили свої наукові праці такі дослідники: Дж. Вілсон та Дж. Келлінг (Wilson, & Kelling, 1982), М. Лівайн (Livayn, 2015), Лі Куан Ю (Li Kuan Yu., 2011; Yew Lee Kuan, 2013), М. В. Гребенюк (Hrebenuk, 2018), М. Г. Колодяжний (Kolodiazhnyi, 2014, 2018, 2020), С. С. Маулік (Maulik, 2020), О. Петров (Petrov, 2015), Г. Г. Гольдин та Л. О. Тернова (Goldin, & Ternovaia, 2018). Вагомими є практичні напрацювання Р. Джуліані (Dzhuliani, 2017) і Т. Харді (Khardi, 2018) в напрямі попередження злочинності й нормалізації відносин поліції та громади на засадах співробітництва. Водночас питання порівняльного аналізу та взаємодії теорії розбитих вікон і моделі САРО крізь призму духовно-ціннісної складової не було предметом спеціального дослідження.

Мета і завдання дослідження

Основною метою наукової праці є вивчення іноземного досвіду використання в сучасних українських реаліях методів ефективного попередження злочинності в межах теорії розбитих вікон і моделі САРО. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: розробити теоретичні й методологічні засади концептуальної взаємодії соціальних інститутів суспільства з органами державної влади; з'ясувати взаємозв'язок між станом забрудненості міст і процесами злочинності; окреслити шляхи формування в державних управлінців відповідальності за розв'язання проблем громади; розроблення підходів у створенні безпечного житлового середовища на засадах добросусідства й моральності; вивчення соціального мікроклімату в колективах і переформатування особистісної свідомості в напрямі служіння інтересам суспільства й держави.

Виклад основного матеріалу

Активна робота щодо запобігання дрібним порушенням і покарання порушників навіть найменш значущих правил формує атмосферу нетерпимості до порушень загалом. Така діяльність дає змогу затримувати або істотно обмежувати в можливостях рецидивістів, які зазвичай нехтують правилами поведінки в публічних місцях, що призводить до девіантної поведінки ("Теорія розбитих вікон"): мовляв, якщо іншим можна, то хіба мені не дозволено? Тобто нульова терпимість з боку соціуму в дрібницях згодом створює атмосферу терпимості в більших масштабах. Ця формула полягає в тому, що людина,

спостерігаючи порушення правил поведінки іншими членами суспільства, не намагається їх попередити. Згодом такі правила перестають вважати обов'язковими, й абсолютна більшість цілком ігнорує їх (ідеться про порушення, які внаслідок різних обставин стали відомими). Показник «допустимості порушень» мав постійно зменшуватися під впливом зростання рівня загальної культури й освіченості громадян, що сприятиме формуванню громадянського суспільства, де панує соціальна злагода і добробут, утвердження права та справедливості. З іншого боку, зовнішня нечистота може бути наслідком неупорядкованості душевного стану людини. Цей аспект у теорії розбитих вікон недостатньо вивчений, що засвідчує **актуальність** дослідження.

Теорія розбитих вікон у різних сферах суспільного життя. Ця теорія впливає на ефективність праці персоналу. Якщо працівник постійно порушує правила внутрішнього розпорядку, запізнюється на роботу, не несе відповідальності за невиконані завдання, то інші, пересвідчившись у безкарності, теж виявляють бажання так вчиняти. Унаслідок цього в колективі погіршується соціально-психологічний клімат, поширеними стають запізнення, знижується продуктивність праці персоналу. Важливо вчасно помітити «розбиті вікна», якими може виявитися забруднений прилавок, працівник-грубіян, розкидане сміття біля будинків. Слід організовувати комплекс заходів із профілактики дрібних порушень, а починати слід з дотримання загальноприйнятих правил проживання та поведінки, зокрема підтримання чистоти й порядку у своєму під'їзді, будинку, місті, залучаючи широкі верстви населення і, передусім, молодь (Petrov, 2015, p. 138).

На думку А. Петрова, комплекс нерозв'язаних економічних, соціальних і національних проблем є показником кризових явищ у суспільстві. Серед них можна назвати такі: економічна й енергетична криза, зростання цін та інфляція; зниження життєвого рівня більшої частини населення, що призводить до посилення соціальної напруженості, впливу таких соціально-психологічних факторів, як злоба, заздрість, ненависть, ностальгія за минулим; кризовий стан окремих соціальних і професійних груп, зростання рівня безробіття; проблеми міграції, міжнаціональні конфлікти; психологічна та професійна деградація особистості в умовах ринкової економіки (Petrov, 2015, p. 137). Спостерігається також деструктивний вплив на весь спектр суспільних відносин, коли під гаслами демократії, «свободи, рівності та братерства» розгортаються міжнаціональні конфлікти, створюють нові екстремістсько-націоналістичні формування з явно вираженою агресивною метою. Ці проблеми є підґрунтям для

нівелювання моральності, зростання рівня злочинності.

Важливим є окреслення подальших шляхів їх подолання. Зокрема, стратегія попередження злочинності має передбачати низку широко-масштабних заходів, передусім щодо інформаційної політики, пропагування загальнолюдських цінностей, упровадження позитивного іноземного досвіду в сучасні вітчизняні реалії; з екранів телебачення та сторінок книг слід викорінювати культ насильства, пропаганду жорстокості й радикального націоналізму, морально деформованих стереотипів поведінки, серед яких – використання ненормативної лексики. Профілактику слід здійснювати на початкових стадіях розвитку негативних процесів, тобто на етапі, коли формується мотивація протиправної поведінки (Petrov, 2015, p. 137).

Теорія розбитих вікон в умовах транскордонного співробітництва та світових глобалізаційних процесів і вітчизняних реалій. Мер Нью-Йорка Р. Джуліані 19 листопада 2017 року в межах робочого візиту до України взяв участь у засіданні круглого столу «Харків: безпека і правопорядок», де поділився досвідом, як зробити міста чистішими й безпечнішими. Серед головних переваг м. Харкова відомий політик відзначив чистоту та охайність, а також пояснив, що цей аспект безпосередньо впливає на рівень безпеки. Останніми роками місто перетворилося на один з найчистіших і найупорядкованіших обласних центрів. Головна заслуга належить як місцевій владі, так і жителям й активістам, які беруть активну участь в екоакціях та заходах з упорядкування міста. За словами Р. Джуліані, чистота і порядок – це не лише запорука безпеки, а й фактор привабливості будь-якого населеного пункту. Очільник Нью-Йорка навів простий приклад, що підтверджує цей взаємозв'язок: «Якщо ви проходите повз будівлю, у якій немає вікон, – вони розбиті або взагалі немає скла, – то думаєте, що всім байдуже, що відбувається довкола. Невдовзі й у сусідньому будинку будуть розбиті вікна, а відчуття безкарності поширюватиметься на мікрорайони та райони. Така ситуація склалася і в Нью-Йорку: поки графіті не змивали, їх ставало дедалі більше, однак коли почали оперативно реагувати – проблема зникла. У місті стало більше порядку» (Dzhuliani, 2017). Політик зазначив, що завдяки впровадженню ще 1994 року концепції нульової терпимості до злочинності, яка полягала в притягненні до відповідальності осіб навіть за найдрібніші правопорушення, у Нью-Йорку лише за два роки вдалося знизити рівень тяжких злочинів на 30 %, а умисних убивств – аж на 50 % («Teoriia razbitykh okon», 2017).

Нині в різних населених пунктах України ситуація є невтішною: стоять будівлі з розбитими

вікнами, запустіння, безлад, спричинені військовими діями чи стихійним лихом. Усю нашу планету, слушно зауважує Л. О. Тернова, можна відобразити як будинок з розбитими вікнами. Кожне таке вікно є свідченням збройного конфлікту або чергової революції, що спричиняє в уяві неприємні асоціації (Ternovaia, 2016). Природні й техногенні катастрофи, що трапляються дедалі частіше, залишення жителями своїх помешкань спричиняють повсюдне розорення (Goldin, & Ternovaia, 2018, p. 96). Слід акцентувати на загальній шкоді замовчування фактів дрібних правопорушень, що є рушійною силою для вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів.

Універсальність досліджуваної теорії засвідчує діяльність підприємств, де найвиразніше відображена залежність між наявністю «дрібних тріщин на вікнах» і глобальними наслідками в межах усього бізнесу (Livaun, 2017). Зокрема, якість продукції та її висока конкурентоспроможність в умовах ринкової економіки безпосередньо залежить від усунення дефектів чи інших істотних помилок, яких припускаються під час випуску такої продукції. Схожа ситуація складається в колективах, коли передові ідеї перед тим, як прижитися та змінити систему зсередини, мають пройти відповідні адаптаційні періоди. Це складні, тривалі процеси, що потребують натхнення та неабияких зусиль. Дослідник М. Лівайн у книзі «Розбиті вікна, розбитий бізнес: як найдрібніші деталі впливають на великі досягнення» (2017) досліджує теорію розбитих вікон на прикладі всесвітньо відомих компаній: Google, Ikea, Coca-Cola тощо (Livaun, 2017).

М. Колодяжний визначає переваги теорії розбитих вікон, порівняно з іншими напрямками профілактики злочинності, а саме: 1) формування в громадян нульової терпимості до злочинності; 2) посилення відповідальності в пересічних громадян за стан безпеки в місцевих громадах; 3) зменшення навантаження на видатки державного бюджету внаслідок реалізації частини заходів у межах зазначеної теорії за рахунок коштів фізичних осіб; 4) покращення державно-приватного партнерства у сфері профілактики злочинності; 5) подолання страху громадян перед злочинністю. Також її ефективність залежить від дотримання принципу комплексності одночасно з іншими напрямками запобігання злочинності загально- та спеціально-превентивного характеру (Kolodiazhnyi, 2020, p. 71).

Лі Куан Ю – один із творців сингапурського «економічного дива», перший прем'єр-міністр Сингапуру, автор мемуарів «Сингапурська історія. Із третього світу в перший» (Li Kuan Yu., 2011) – дає відповіді на теоретичні питання, пов'язані з державним будівництвом і формуванням нації,

міжрасовою ворожнечею, пошуком національної ідеї, тобто на ключові питання сьогодення – як «виховати» народ і сформувати міцне суспільство (Maulik, 2020, p. 168). Ще до виникнення 1982 року теорії розбитих вікон Лі Куан Ю у 60-ті роки зрозумів, що для створення успішного та раціонального суспільства, економічно ефективного країни потрібно позбавитися азійського байдужого ставлення до сміття, буддійського ставлення до бруду на вулицях, значної кількості безхатченків, вуличного галасу, антисанітарії та інших асоціальних елементів суспільного життя. Боротьба із засміченням була одним з пріоритетів соціальної політики Лі Куан Ю. Проте, як зазначав політик, «покращити фізичну інфраструктуру було легше, ніж змінити звички людей (...) їхня поведінка залишалася такою ж, як і раніше» (Yew Lee Kuan, 2013). Протягом порівняно нетривалого часу в сингапурському суспільстві з'явилася значна кількість інституцій, у діяльності яких активну участь брали звичайні громадяни країни (Maulik, 2020, p. 169).

Крім цього, слід спрямувати увагу на проблему світового правопорядку, адже безпека держави має транскордонний характер. Запозичення міжнародного досвіду, популяризація кращих надбань і досягнень провідних країн сприятиме впорядкованості й консолідації національної спільноти.

Духовно-ціннісний підхід у кримінологічній науці. Переянняття досвіду та запозичення знань, розроблених різними науками, відкриває нові перспективи для вивчення найважливіших проблем природничо-наукового й гуманітарного характеру, суттєво збагачує розроблювану наукову дисципліну, що інтегрує наукові підходи, джерела вивчення актуальних правових і соціальних питань.

Значущість кримінології зростає в умовах сьогодення, коли у світі загострилася соціально-духовна криза суспільних відносин, постали нові виклики, сутність яких збагнути надзвичайно складно. В умовах поширення ідей і цінностей, не властивих нашому суспільству, забезпечення нових стандартів життя слід докладати значних зусиль для реалізації головного завдання – боротьби зі злочинністю. Щоб запобігти таким негативним виявам, необхідно запропонувати альтернативні шляхи виходу із ситуації. В аспекті духовно-ціннісної парадигми теорія розбитих вікон не розроблена на належному рівні. Однак у поліцейській практиці такі напрацювання були б ефективними, наприклад, під час вивчення психологічного портрета особи.

З огляду на основні постулати теорії розбитих вікон, поширеність безладу підвищує кримінальну активність у благополучних міських районах. Небажання миритися з такою ситуацією спричиняє зміну місця проживання, унаслідок

чого послаблюються соціальні зв'язки та соціальний контроль, які раніше стримували злочинців. Зрештою, благополучний мікрорайон перетворюється на осередок кримінальної активності (Wilson, & Kelling, 1982). У цьому аспекті слід зауважити про місто Детройт (США), яке належить до десятка найкриміногенніших міст світу. Якщо раніше Детройт славився машинобудуванням, то сьогодні він перетворився на місто-примару, де близько 80 тис. напівзруйнованих та покинутих будівель і живе майже 900 тис. мешканців.

Безлад спричиняє злочинність, а злочинність примножує фізичний безлад, виявами якого можуть бути покинуті будівлі чи автомобілі, розбиті вікна, стихійні звалища тощо; соціальний безлад, типовими прикладами якого є розпивання спиртних напоїв у публічних місцях, жебракування, галасливі сусіди чи неадекватна поведінка (Wilson, & Kelling, 1982). У цьому випадку порушується питання внутрішньої чистоти, проте в іншому ракурсі – соціальному, коли зовнішня неприбраність згодом виявляється в безладі, а внутрішня – у соціально-негативних поведінкових виявах, загальній апатії та неблагополуччі. Отож, ми пропонуємо розглядати теорію розбитих вікон в аспекті виявлення внутрішньо глибинних процесів поширення зла, як результат – зовнішньої асоціальної поведінки, що виявляється в дисбалансі внутрішнього духовного стану.

Важливим також є проведення комплексних досліджень у цьому напрямі. Розроблення теорії розбитих вікон у вітчизняних реаліях передбачає міждисциплінарний зріз, залучення знань з економіки, соціології, права, психології, політології, релігії. Необхідно об'єднати зусилля всіх наук у протидії злочинності, а на прикладі теорії розбитих вікон найдієвіше вдасться вплинути на максимальну кількість осіб, схильних до маргінальної чи конформістської поведінки.

Упровадження теорії розбитих вікон у поліцейській діяльності. Важливою умовою для покращення криміногенної ситуації в державі є визначення дієвих методів протидії злочинності з метою ефективної діяльності поліцейських підрозділів. Зазначене зумовлено тим фактором, що більшість виявлених злочинів розслідують у межах компетенції та згідно із функціональністю підрозділів поліції. Саме поліція вживає найбільшої кількості заходів з протидії злочинності в державі, від її ефективності залежить вирішення питання щодо покращення криміногенної ситуації в будь-якій країні (Hrebeniuk, 2018, p. 62).

Працівник поліції постійно протидіє різним порушенням: від куріння чи переходу дороги в невстановлених місцях і до розкриття особливо небезпечних злочинів. Тобто його сфера діяльності виходить за межі прописаних у законодавстві норм, адже не всі відносини можна врегулювати на

нормативному рівні. Наприклад, викидання папірця на вулиці чи нецензурна лайка – це порушення, не передбачене законодавством. Поліцейський не має права пройти повз правопорушника і зобов'язаний зробити зауваження.

Необхідно розробляти спільні рекомендації з органами місцевої влади, громадськістю, проводити семінари-обговорення сучасних негативних тенденцій у суспільстві задля організації протидії та боротьби з негативними явищами (наприклад, висвітлення актуальної інформації на бігбордах). З незначних порушень постають значні, і збільшення чисельності особового складу поліцейських необхідне для забезпечення порядку на вулицях, щоб люди почувалися в безпеці. Водночас надмірна присутність поліції не завжди виправдана. Поліцейський має жити за принципом: приходити туди, де його найменше чекають і найбільше потребують.

До порушників правил і норм громадського життя мають вживати адекватних заходів впливу. Коли підлітки вештаються в нетверезому стані вулицями, про це повинні знати батьки. Поліцейський зобов'язаний володіти інформацією, де студенти винаймають житло, чим вони займаються в побуті, гуртожитках. Також слід спрямовувати зусилля на викорінення наркоманії серед молоді. Тобто весь спектр правоохоронної діяльності є значно різноманітнішим, аніж просто виконання закону. Такого поліцейського прагне бачити суспільство: він має працювати понад-нормово, бути далекоглядним у сфері протидії негативним явищам.

Прийшовши на нове місце роботи, керівник повинен оглянути всі приміщення та ознайомитися з реальною ситуацією в колективах; докладати зусиль, щоб створити належні умови навчання та праці особового складу, а також підвищити самооцінку поліцейського; проводити систематичні зустрічі з органами влади, керівниками підприємств, установ, організацій з метою залучення коштів для закупівлі необхідного матеріально-технічного забезпечення, адже від цього залежить безпека громадян, спокій у домівках. Комфортабельні умови проживання також є запорукою зниження рівня злочинності. «Дрібні тріщини» слід завжди латати, адже є вірогідність того, що вони призведуть до значно істотніших негативних наслідків.

Довіра як основний показник в оцінюванні роботи поліцейського вимагає якісно нових підходів до її здобуття. Для цього необхідно працювати в напрямі не лише попередження правопорушень і злочинів, а й налагодження відносин з населенням, щоб послужити кожному громадянину в межах своїх можливостей. Поліцейський є «консолідаційною ланкою» між громадськістю та органами влади, юстицією, адвокатурою, бізнесом, волонтерським корпусом.

Така співпраця має вибудовуватися на принципі взаємодопомоги, що неодмінно сприятиме ефективному функціонуванню державних інституцій.

Чимало проблем, які наявні в українському суспільстві, спонукають до розроблення ефективніших способів їх подолання. Одним із першочергових завдань Національної поліції України є запровадження комплексу заходів із профілактики правопорушень і зниження рівня злочинності на підставі різних концепцій та підходів, серед яких особливої уваги заслуговує теорія розбитих вікон. Вона здатна принести корисні результати як для соціуму, так і кожного громадянина, завдяки її впровадженню вдасться підтримувати чистоту й порядок у населених пунктах, реалізувати цікаві соціальні проекти, що значно покращують якість життя (Holubosh, 2021).

Модель САРО у нормалізації взаємин поліції та громади: канадський досвід співпраці. Ефективним продовженням теорії розбитих вікон є модель САРО (*сканування, аналіз, реагування та оцінка*), запропонована канадськими колегами-поліцейськими, що потребує окремого наукового осмислення. Слід зазначити, що модель САРО є найдієвішою для нормалізації відносин поліції та громади. Насамперед необхідно здійснити *сканування*: виявити нагальні проблеми, опрацювати статистичні дані, документи, медіа-історію, новини, пости в Інтернеті. Сканування має бути всебічним і повинно відобразити стан співпраці поліції та громади. *Проаналізувати* – означає з'ясувати, як і чому щось є чи трапилося. Наприклад, чому поширене насильство в сім'ї, чому саме на цій вулиці розповсюджують наркотики, чому пішоходи гинуть на певному перехресті. Аналіз слід здійснювати з різних позицій, і надзвичайно важливо його не проігнорувати перед *реагуванням*. На цьому етапі слід вибудувати план з конкретним часом виконання, керуючись розумінням, що він має бути законним, ефективним, етичним, реалістичним; визначити, хто ще може бути залучений до реалізації поставлених завдань, якої інформації бракує. Важливо дослухатися до різних учасників, їхніх ідей та порад. *Оцінка* передбачає не пошук винних, а роботу над помилками. Тобто основним завданням є фіксування думок і постійний зворотний зв'язок з громадою (Khardi, 2018, p. 4-5).

Модель САРО вперше запрацювала на рівні невеликого населеного пункту Канади, де прогресували бідність, безробіття, наркозалежність, домашнє насильство, суїцидальні настрої, корупційна складова, високий рівень злочинності. У правоохоронних органах теж були проблеми: недовіра громадян, відсутність кадрів, нестача спорядження, недостатнє матеріально-технічне забезпечення, брак коштів. Робота з висвітлення позитивного образу працівника поліції фактично звелася нанівець.

Відповідно до цієї моделі, поліцейські почали збирати статистичні дані, офіційні дані й дані медзакладів; вивчали громадську думку, скарги, публікації в ЗМІ, економічні прогнози на ринку праці, рівень смертності населення; здійснили аналіз злочинності, пов'язаної зі зловживанням алкоголем і наркоманією; паралельно створили рейтинг надання послуг поліцією; встановили зв'язки з політиками, підприємцями, соціальними працівниками, медиками. І ситуація стала змінюватися на краще.

Було також створено консультативні групи, які нині розвиваються в усій Канаді, загалом – до 12 учасників у кожній: наприклад, група молоді, група людей старшого віку тощо. Добровольці утворили кістяк, який допоміг залучити додаткових фахівців. Співпраця відбувалася з учасниками різних груп за інтересами, здебільшого активістами, а уявлення про загальну картину складалися з особистих думок, а не офіційних даних. Окремі працівники займалися залученням додаткового фінансування за рахунок грантів. Для громади почали проводити регулярні брифінги щодо їхньої безпеки.

Щоб спростувати чутки й плітки, розширено повноваження слідчих, призначено людей, які доповідають громаді про результати роботи. А коли вживали безпрецедентних заходів і поліція мовчала – це провокувало поширення пліток про значну кількість жертв та нападів і виглядало як бездіяльність місцевої поліції. Тож увагу спрямовували на нормалізацію відносин з громадою, аби поліцейський відчував, що його працю цінують.

Було створено належні умови праці й організовано навчання поліцейських. Важливим було уникнення формальностей під час проведення навчальних занять з метою запобігання відтоку кадрів з поліції. Тамтешній працівник поліції має достатньо вихідних для відновлення сил і відпочинку, адже він перебуває в постійному стресі та професійному «вигоранні». Для подолання цих проблем нам теж варто сфокусувати увагу на покращенні умов роботи й добробуту поліцейських.

Крім того, поліція Канади була активним лобістом змін до місцевого законодавства: вдалося обмежити продаж алкоголю, встановити пріоритет для просвітницьких заходів серед населення. Активною була робота зі школами: поліцейські розповідали про насильство, поведінку з батьками, дорослими, поводження зі зброєю; а з пенсіонерами – про те, як вберегтися від шахрайства. Про п'яних за кермом говорили з дітьми й молоддю. Також канадські поліцейські влаштовували читання, спортивні та мистецькі заходи. До таких обговорень долучали й суддів, які спільно з поліцейськими розмірковували, як

боротися з проблемами. Створено спеціальні суди у справах насильства в родині.

Безумовно, на ранніх етапах не всі ініціативи мали успіх, результати різнилися. Робота починалася з малих кроків, і на це Канаді знадобилося 20 років. Головними були аналіз та оптимізація процесу функціонування поліції, яка передбачає, що поліцейські повинні менше сидіти за паперовою роботою в офісі, а виходити на вулиці та спілкуватися з населенням. Слід переконати наших правоохоронців діяти так, аби вони вважали, що це не новий вид «обов'язковості», а легший та ефективніший спосіб їхньої роботи (Khardi, 2018, p. 4-5).

Наукова новизна

Пропонована стаття є однією з перших спроб у вітчизняній кримінології дослідити трансформацію підходів поліцейського функціонування в руслі впровадження теорії розбитих вікон і моделі САРО в умовах транскордонного співробітництва та світових глобалізаційних процесів, а також окреслити духовно-ціннісні аспекти практичного втілення досліджуваних концепцій. Розглянуто актуальні проблеми українського суспільства, запропоновано заходи з профілактики правопорушень і зниження рівня злочинності, здійснено загальний екскурс в історію виникнення цих концепцій, висвітлено духовно-ціннісні аспекти теорії розбитих вікон, вивчено іноземний досвід упровадження моделі САРО, а також висвітлено специфіку їх функціонування. Автор обґрунтовує необхідність практичного втілення аналізованих теоретичних напрацювань у вітчизняних реаліях. Попри те, що дослідженню теорії розбитих вікон присвячено численну кількість наукових праць, ситуація залишається невтішною: не забезпечено належної її популяризації та практичної реалізації. Постає необхідність об'єднання зусиль органів державної влади, інститутів громадянського суспільства та всієї соціальної спільноти для подальшої популяризації зазначеного напрямку наукового дослідження. З позицій практичної реалізації теорії розбитих вікон ефективною була б акція «Наведи порядок біля свого дому». Принципову позицію в цих процесах має посісти поліція та громадськість.

Висновки

Згідно з теорією розбитих вікон, показник погіршення криміногенної обстановки залежить від кількості дрібних правопорушень. Теорія наочно демонструє, як найдрібніші деталі впливають на значні успіхи, досягнення та перемоги. Виявля-

ється, засмічені вулиці, забруднене навколишнє середовище, запуснені житлові будинки, розмальовані стіни є причиною різних правопорушень і негативних наслідків у суспільстві. Теорія розбитих вікон – це не лише зовнішня чистота, а й внутрішня, запорука гармонії, добробуту, нормального морально-психологічного клімату в колективі, державі. Ця теорія є ефективним чинником профілактики злочинності. Наприклад, коли слідчий проводить огляд місця події, він акцентує увагу на найдрібніших деталях і тонкощах як фіксації слідів злочину, так і кримінального, кримінально-процесуального та міжнародного законодавства. Тож досліджувану теорію можна розвивати в значно ширших масштабах, розглядаючи її в аспекті духовно-ціннісної складової: чистоти помислів, здатність поважати людину як найвищу соціальну цінність.

В інституційній ієрархії всіх кримінологічних теорій та концепцій перспективною для впровадження є модель САРО, яка є логічним продовженням теорії розбитих вікон і ще не набула належної популярності та наукового осмислення. Канадський досвід її практичного застосування засвідчив успішне подолання бідності, безробіття, наркозалежності, домашнього насильства, суїцидальних настроїв, корупційної складової, високого рівня злочинності, недовіри громадян. Упровадження моделі САРО в українських реаліях є важливим кроком в умовах реформи МВС України в напрямі профілактики злочинності.

Отже, соціальні аспекти теорії розбитих вікон і моделі САРО щодо їх втілення в життя необмежені. У тісній співпраці між державами, органами влади та громадою інвестиційні проекти мають неабияке значення на шляху до чистоти в містах, запобігання злочинності, оптимізації процесу функціонування поліції. У межах реалізації на практиці аналізованих концепцій запропоновано започаткувати здійснення спільних наукових досліджень. Вважаємо, що такі кримінологічні напрацювання потребують практичної реалізації на регіональному рівні. Цьогоріч ГУНП в Івано-Франківській області запропонувало включити до Плану науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт Національної академії внутрішніх справ на 2021 рік наукове дослідження «Кримінологічна теорія розбитих вікон та модель взаємодії поліції і громади САРО у попередженні злочинності», що сприятиме активізації наукової роботи з написання методичних праць, підготовки висновків та рекомендацій з метою подальшого втілення цих напрацювань на практиці.

REFERENCES

- Dznuliani, R. (2017). Kharkov - chistyy i krasivyy gorod [Kharkov is a clean and beautiful city]. *Sait "EyBiSiNnuz", Site "ABCNews"*. Retrieved from <http://abcnews.com.ua/ru/news/robert-dzhuliani-kharkov-chistyi-i-krasivyi-gorod> [in Russian].
- Goldin, G.G., & Ternovaia, L.O. (2018). Mir razbitykh okon i ego obiasnenie v sotsiologii prava [The world of broken windows and its explanation in the sociology of law]. *Uchenye trudy Rossiyskoy akademii advokatury i notariata, Scientific works of the Russian Academy of Advocacy and Notaries*, 4(51), 96-100 [in Russian].
- Holubosh, V. (2021). Yakshcho liudy bachat, shcho inshi porushuiut pravyla i yim tse skhodyt z ruk, to vvazhaiut, shcho mozhut diiaty tak samo [If people see that others are breaking the rules and get away with it, then they consider they can do the same]. *Sait "Ahentsiia novyn Firtka", Site "Firtka News Agency"*. Retrieved from <https://firtka.if.ua/blog/view/volodimir-golubosh-iakshcho-liudi-bachat-shcho-inshi-porushuiut-pravila-i-yim-tse-skhodit-z-ruk-to-vvazhaiut-shcho-mozhut-diiati-tak-samo> [in Ukrainian].
- Hrebeniuk, M.V. (2018). Amerykanska model zapobihannia zlochynnosti (na prykladi roboty politsii mista Niu-Yorka) [The American model of crime prevention (on the example of the work of the New York City police)]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, Issues of combating crime*, 36, 61-70. doi: 10.31359/2079-6242-2018-36-2-61 [in Ukrainian].
- Khaldi, T. (2018). Pro hromadu i politsiiu Kanady i Ukrainy [About the community and police of Canada and Ukraine]. *Visti, News*, 25(934), 4-5 [in Ukrainian].
- Kolodiaznyi, M.H. (2014). Antykryminohennyi potentsial teorii rozbytykh vikon [Anti-criminogenic potential of the theory of broken windows]. *Yurydychnyi zhurnal, Legal journal*, 2-3, 64-67 [in Ukrainian].
- Kolodiaznyi, M.H. (2018). *Stratehiia zmenshennia mozhyvosti uchynennia zlochyniv: zarubizhni realii, perspektyvy zaprovadzhennia v Ukraini* [Strategy to reduce the possibility of committing crimes: foreign realities, prospects for implementation in Ukraine]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
- Kolodiaznyi, M.H. (2020). Teoriia rozbytykh vikon: sutnist i praktyka zastosuvannia [The theory of broken windows: the essence and practice of application]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, Issues of combating crime*, 39, 67-72. doi: 10.31359/2079-6242-2020-39-67 [in Ukrainian].
- Li Kuan Yu. (2011). *Synhapurska istoriia. Iz tretoho svitu v pershyi* [Singapore history. From the third world to the first]. Kyiv: Kapusty O. [in Ukrainian].
- Livayn, M. (2015). *Razbitye okna, razbityy biznes. Kak melchayshie detali vliiaut na bolshie dostizheniia* [Broken windows, broken business. How the smallest details affect great achievements]. Alpina Publisher [in Russian].
- Livayn, M. (2017). *Razbitye okna, razbityy biznes. Kak melchayshie detali vliiaut na bolshie dostizheniia* [Broken windows, broken business. How the smallest details affect great achievements]. Alpina Publisher. Retrieved from <https://books.google.com.ua/books?...#...> [in Russian].
- Maulik, S.S. (2020). Zastosuvannia sotsialnykh innovatsii u derzhavnomu upravlinni Sinhapuru [Application of social innovations in Singapore public administration]. *Investysii: praktyka ta dosvid, Investments: practice and experience*, 21-22, 166-172. doi: 10.32702/23066814.2020.21—22.166 [in Ukrainian].
- Petrov, A. (2015). Teoriia "razbitykh okon": teoriia i praktika primeneniia [The theory of "broken windows": theory and practice of application]. *Formirovanie ekonomiki znaniy v Rossii: vuzy, predpriatia i instituty, Formation of the knowledge economy in Russia: universities, enterprises and institutes*: Proceedings of the Scientific Conference (pp. 137-138). I.V. Guskova, T.V. Shagalova (Ed.). Nizhniy Novgorod [in Russian].
- Teoriia razbitykh okon [The theory of broken windows]. *Sait "Wikipedia", Site "Wikipedia"*. Retrieved from https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%8B%D1%85_%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BD [in Russian].
- Teoriia razbitykh okon: Avakov znaet, kak sokratit uroven prestupnosti [Broken windows theory: Avakov knows how to cut crime rates]. (2017). *Sait "InfoRezist", Site "InfoResist"*. Retrieved from <https://inforesist.org/teoriya-razbityih-okon-avakov-znaet-kak-sokratit-uroven-prestupnosti/> [in Russian].
- Ternovaia, L.O. (2016). "Tsvetnaia revoliutsiia" teriaet tsvet i stanovitsia seroy [The "color revolution" loses its color and turns gray]. *Gosudarstvennaia sluzhba, Public service*, 1, 110-113 [in Russian].
- Wilson, J.Q., & Kelling, G.L. (1982). Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*, 29-38.
- Yew Lee Kuan. (2013). *One Man's View of the World*. Singapore: Straits Times Press.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Джулиани Р. Харьков – чистый и красивый город. *ЭйБиСиНьюз*: [сайт]. 2017. URL: <http://abcnews.com.ua/ru/news/robert-dzhuliani-kharkov-chistyi-i-krasivyi-gorod>.
- Гольдин Г. Г., Тернова Л. О. Мир разбитых окон и его объяснение в социологии права. *Ученые труды Российской академии адвокатуры и нотариата*. 2018. № 4 (51). С. 96–100.
- Голубов В. Якщо люди бачать, що інші порушують правила і їм це сходить з рук, то вважають, що можуть діяти так само. *Агенція новин Фіртка*: [сайт]. 2021. URL: <https://firtka.if.ua/blog/view/volodimir-golubosh-iakshcho-liudi-bachat-shcho-inshi-porushuiut-pravila-i-yim-tse-skhodit-z-ruk-to-vvazhaiut-shcho-mozhut-diiati-tak-samo>.
- Гребенюк М. В. Американська модель запобігання злочинності (на прикладі роботи поліції міста Нью-Йорка). *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. Вип. 36. С. 61–70. doi: 10.31359/2079-6242-2018-36-2-61.
- Харді Т. Про громаду й поліцію Канади і України. *Вісті*. 2018. № 25 (934). С. 4–5.
- Колодяжний М. Г. Антикриміногенний потенціал теорії розбитих вікон. *Юридичний журнал*. 2014. № 2–3. С. 64–67.

- Колодяжний М. Г. Стратегія зменшення можливостей учинення злочинів: зарубіжні реалії, перспективи запровадження в Україні : монографія. Харків : Право, 2018. 228 с.
- Колодяжний М. Г. Теорія розбитих вікон: сутність і практика застосування. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2020. Вип. 39. С. 67–72. doi: 10.31359/2079-6242-2020-39-67.
- Лі Куан Ю. Сингапурська історія. Із третього світу в перший. Київ : Капусти О., 2011. 1050 с.
- Ливайн М. Разбитые окна, разбитый бизнес. Как мельчайшие детали влияют на большие достижения. Альпина Паблишер, 2015. 160 с.
- Ливайн М. Разбитые окна, разбитый бизнес: как мельчайшие детали влияют на большие достижения. Альпина Паблишер, 2017. 153 с. URL: <https://books.google.com.ua/books?...#...>
- Маулік С. С. Застосування соціальних інновацій у державному управлінні Сингапуру. *Інвестиції: практика та досвід*. 2020. № 21–22. С. 166–172. doi: 10.32702/23066814.2020.21—22.166.
- Петров А. Теория «разбитых окон»: теория и практика применения. *Формирование экономики знаний в России: вузы, предприятия и институты* : материалы науч. конф. / науч. ред. И. В. Гуськова, Т. В. Шагалова. Нижний Новгород, 2015. С. 137–138.
- Теория разбитых окон. *Википедия* : [сайт]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D0%B5%D0%BE%D1%80%D0%B8%D1%8F_%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%B1%D0%B8%D1%82%D1%8B%D1%85_%D0%BE%D0%BA%D0%BE%D0%BD.
- Теория разбитых окон: Аваков знает, как сократить уровень преступности. *ИнфоРезист* : [сайт]. 2017. URL: <https://inforesist.org/teoriya-razbityih-okon-avakov-znaet-kak-sokratit-uroven-prestupnosti/>.
- Терновая Л. О. «Цветная революция» теряет цвет и становится серой. *Государственная служба*. 2016. № 1. С. 110–113.
- Wilson J. Q., Kelling G. L. Broken Windows: The police and neighborhood safety. *The Atlantic Monthly*. 1982. March. P. 29–38.
- Yew Lee Kuan. One Man's View of the World. Singapore : Straits Times Press, 2013. 348 p.

Стаття надійшла до редколегії 11.03.2021

Holubosh V. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Criminal Law, Procedure and Criminology of Kyiv Institute of Intellectual Property and Law of National University «Odessa Law Academy», Head of Main Department of the National Police in Ivano-Frankivsk Region, Ivano-Frankivsk, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6151-4505>

Transformation of Approaches to Police Functioning in the Route of Implementation of the Theory of Broken Windows and the SARO Model

The **purpose** of the article is to study the foreign experience of using in modern Ukrainian realities methods of effective crime prevention in the framework of the theory of broken windows and the SARO model (scanning, analysis, response and evaluation). **Methodology.** A set of general scientific and special-scientific methods of cognition is used, namely: terminological, system-structural, formal-logical, historical-legal, comparative-legal, social-legal, method of theoretical-legal analysis. The **scientific novelty** of the obtained results is that for the first time in domestic criminology an attempt to transform approaches to policing in line with the implementation of the theory of broken windows and the SARO model in the context of cross-border cooperation and globalization, as well as outlined the spiritually valuable aspects of the practical implementation of the studied concepts. The scientific article examines the current problems of modern Ukrainian society and proposes measures for crime prevention and reducing in line with the implementation of the theory of broken windows and the SARO model. A general digression into the history of these concepts has been made, spiritually valuable aspects of the theory of broken windows are revealed, foreign experience of SARO model implementation is studied, and also revealed the specifics of their functioning in the context of cross-border cooperation and globalization. The author substantiates the need for practical implementation of the studied theoretical developments in domestic realities. Numerous scientific works are devoted to the study of the theory of broken windows; however, the situation remains disappointing: it has not been properly popularized and put into practice. There is a need to unite the efforts of all public authorities, civil society institutions and the entire social community in order to consolidate cooperation for further promotion of this area of research. From the standpoint of the practical implementation of the theory of broken windows would be quite effective action «Put order near your home». You can announce a competition, annually encouraging concerned citizens, entrepreneurs to make our cities tidier, more attractive for visitors. No wonder they say: tidy is not where they clean, but where they do not litter, because everything starts with cleanliness. At the same time, the police and the public must take a principled stand in these processes. In the institutional hierarchy of all criminological theories and concepts, the SARO model is promising for implementation. Canadian experience in its practical application has shown the successful overcoming of poverty, unemployment, drug addiction, domestic violence, suicidal ideation, corruption, high crime rates, and public distrust. The

implementation of the SARO model in Ukrainian realities is an important step in the reform of the Ministry of Internal Affairs in the direction of crime prevention. **Conclusions.** According to the theory of broken windows, the rate of deterioration of the criminogenic situation directly depends on the number of minor offenses. The theory clearly demonstrates how the smallest details affect great successes, achievements and victories. It is aimed at eradicating and fighting with evil. It turns out that littered streets, polluted environment, run-down houses, painted walls are the cause of many offenses and negative consequences in society. The theory of broken windows is not only external purity, but first of all – internal, which is the key to harmony, well-being, and usual moral and psychological climate in the team, the state. In addition, this theory is a promising factor in crime prevention. For example, when the investigator inspects the scene of a crime, he pays attention to the smallest details and subtleties. Therefore, the studied theory can be developed on a much broader scale, considering it in terms of spiritual and value component: purity of thoughts, the ability to respect human as the highest social value. Thus, the social aspects of the theory of broken windows and the model of SARO in relation to their implementation are boundless. In close cooperation between states, public authorities and the community, investment projects are of great importance on the way to cleanliness in cities, crime prevention, and optimizing the functioning of the police. As part of the practical implementation of the theory of broken windows and the SARO model, it is proposed to start writing joint research. We believe that these criminological developments need special popularization in order for further their practical implementation in each region of our state. This year MDNP in Ivano-Frankivsk region proposed to include in the Plan of research and development work of the National Academy of Internal Affairs for 2021 research: "Criminological theory of broken windows and the model of interaction between the police and the SARO community (scanning, analysis, response and evaluation) in crime prevention", which will enhance scientific work on writing theoretical and methodological works, as well as preparing conclusions and recommendations for practical implementation of experience in domestic realities.

Keywords: theory of broken windows; SARO model; police functioning; public authorities; spiritual and value component.

Левченко Ю. О. – кандидат юридичних наук, доцент, завідувач кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

Світовий досвід запобігання булінгу

Метою статті є дослідження теоретичних і прикладних аспектів запобігання булінгу в різних державах і розроблення пропозицій щодо дієвих заходів запобігання булінгу в Україні на підставі всебічного аналізу іноземного досвіду. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта й предмета дослідження. У процесі дослідження використано діалектичний метод наукового пізнання соціально-правових явищ в їхніх суперечностях, розвитку та змінах, що дає змогу об'єктивно оцінити рівень й ефективність запобігання булінгу в Україні; формально-логічний метод, завдяки якому виявлено елементи правового механізму запобігання насильству; порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу чинного законодавства та міжнародних нормативних актів. Теоретичним підґрунтям публікації стали праці вітчизняних й іноземних учених, присвячені аспектам запобігання булінгу. **Наукова новизна** публікації полягає у висвітленні основних заходів запобігання булінгу в іноземних державах. Запропоновано низку рекомендацій, які можна буде використати в запобіжних заходах щодо булінгу та для допомоги постраждалим. **Висновки.** Унаслідок катастрофічного поширення булінгу в країні постала гостра потреба в постійному оновленні методичних рекомендацій для вчителів і психологів щодо запобігання цьому явищу в освітніх закладах. Наслідуючи приклад таких країн, як Швеція, Велика Британія, Фінляндія, Сполучені Штати Америки, Іспанія, Норвегія, Канада та Японія, слід запровадити в середовищі освітянської діяльності спеціальні програми, метою яких стане виховання молоді в дусі толерантності один до одного, демократизм, людяне ставлення до однокласників й інші позитивні аспекти. У поєднанні з численними правовими механізмами такий підхід сприятиме викориненню булінгу не лише на практиці, а й у свідомості представників українського суспільства.

Ключові слова: булінг; антибулінгова робота; жертва; агресор; іноземний досвід; запобігання булінгу.

Вступ

Якщо у світі проблему шкільного цькування почали широко досліджувати з 80-х років минулого століття, то увага українських дослідників до цього питання активізувалася лише в останнє десятиліття (перші дослідження в Україні розпочалися лише 2005 року). Це пов'язано насамперед з тим, що саме сьогодні булінг серед українських школярів набув значного поширення (або ж, можливо, суспільство частіше почало ставати свідком виявів цього явища внаслідок оприлюднення жакливіх відео, де діти булять одне одного). За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, Україна посідає четверте місце за рівнем поширеності прояву агресії серед підлітків після Росії, Албанії та Білорусі.

Невтішні показники змушують замислитися над проблемою всіх, хто може посприяти її подоланню – батьків, педагогічних працівників, правозахисників, психологів і, безперечно, управлінців, які формують політику в галузі освіти. Однак для вироблення ефективних механізмів протидії шкільному цькуванню слід оперувати об'єктивними й актуальними даними щодо поточної ситуації, пов'язаною з відповідним явищем ("Bulinh", 2020).

Мета і завдання дослідження

Мета та завдання публікації – вивчити іноземний досвід запобігання булінгу та з'ясувати можливості застосування його в Україні.

Виклад основного матеріалу

Булінг – це один із видів насильства, який має умисний характер, проявляється в тривалій агресії, пов'язаній із повторюваними діями фізичного, психічного, економічного, сексуального характеру з боку особи або групи осіб, які мають переваги (фізичні, психологічні тощо), з можливим використанням технічних засобів, вчинюваних з певною метою (злякування особистості, покарання за вчинення якогось діяння, моральне приниження, примушування зізнатися в чомусь тощо), що спричиняє різного роду (соціальні, матеріальні, моральні, фізіологічні, психологічні тощо) негативні наслідки та є небезпечним для життя та здоров'я особи (Myroniuk, & Zaporozhets, 2019).

Булінг є інтернаціональним явищем, яке досліджують учені різних країн: Сполучених Штатів Америки, Великої Британії, Канади, Норвегії, Фінляндії тощо. Російський науковець І. Кон зазначав, що за останні 20 років булінг став міжнародним соціально-психологічним і педагогічним терміном, який означає складну сукупність соціальних, психологічних, кримінологічних і правових проблем ("Meaning of "bully", 1998). Це – фактично зменшена копія терористичного акту. З одного боку, переслідувач гнобить жертву, з іншого – дає зрозуміти всім свідкам, усьому класові хто тут «головний». Дослідники акцентують, що за таких умов зростають злочинці. Схематично це можна позначити так: дитячий булінг –

радикалізація – насильницький екстремізм... І, зрештою, найгостріша форма – тероризм.

Наслідки впливу булінгу на учня та студента оприлюднено у звітах Центру контролю захворювань і Національного центру статистики освіти США, а саме: особи, які зазнають знущань, мають підвищений ризик поганої адаптації до школи, труднощі зі сном, тривогу та депресію; мають проблеми з психічним здоров'ям і поведінкою; також знущання негативно впливають на самопочуття (19 %), на стосунки з друзями та родиною, на шкільну діяльність (14 %) і фізичне здоров'я (9 %); вони вдвічі частіше за однолітків зазнають негативних наслідків для здоров'я, зокрема це головний біль та болі в животі. Молодь, яка звинувачує себе й вважає, що заслуговує на насильство, швидше стикається з такими негативними наслідками, як депресія, тривала віктимізація та несправедливість (Marianovska, 2020).

У розвинутих країнах дослідження булінгу розпочалося ще у 80-ті роки ХХ ст. з подальшим закріпленням проблематики «school violence» в законодавстві. Сьогодні найсуворіше «дитяче» законодавство мають такі країни, як Індія, Ірландія та Сінгапур – тюремне покарання в них можливе вже з 7-річного віку, зокрема й за вчинення булінгу. У Великій Британії, Швейцарії, США та Австралії до в'язниці саджають осіб з 10-річного віку (наприклад, у штаті Пенсильванія (США) суд встановив довічне ув'язнення 11-річному засудженому, який застрелив вагітну жінку).

Вочевидь, створення дієвого правового механізму протидії такому явищу, як булінг, в Україні потребує врахування закордонного досвіду, адже ця проблема не має кордонів і тема безпеки освітнього простору постає навіть у соціально благополучних країнах.

Окреслюючи світовий досвід із зазначеного питання, слід зауважити, що однією з перших країн, де питання булінгу розглядали на національному й законодавчому рівнях, стала Швеція. Тут, окрім законів, що захищають жертв цькування, впроваджено закріплену в законодавстві системну профілактичну роботу, яку здійснюють державні установи та некомерційні організації «Friends» (Myskevych, 2019).

У Великій Британії до боротьби з булінгом у кіберпросторі долучилося представництво Facebook, організувавши роботу «відповідальних за інтернет» у кожній середній школі, а 2014 року Єльський університет спільно з Facebook запустив спеціальний онлайн проєкт «Центр із запобігання булінгу». Водночас Фонд принца Вільяма оголосив про старт проєкту, який навчає дітей 11–16 років протидії онлайн цькуванню.

Формування на нормативно-правовому рівні спеціальних програм антибулінгової спрямованості є засобом, яким користуються і в інших країнах Єврозони. Наприклад, у Фінляндії в період з 2006 до 2009 року створено програму «KiVa», яка досить ефективно функціонує й нині. Програма охоплює всіх учнів загальноосвітніх шкіл від 5 до 11 років. Її мета – зменшити показники шкільного булінгу й знизити рівень віктимізації серед однолітків. Робота з неповнолітніми – одне із центральних питань фінської програми. У її межах дітей навчають розпізнавати ситуації цькування, а також протидіяти їм, використовуючи можливості колективу. Фінська програма містить як універсальні дії щодо запобігання випадків булінгу, так і специфічні дії, що полягають у прямому втручанні в ситуації шкільного цькування. Так, специфічними діями можна вважати використання анімаційних уроків і відеогри як доповнення до буклетів та спілкування з педагогами. Водночас у кожній школі створено команду з трьох учителів (або іншого шкільного персоналу) і класного керівника, які спільно вивчають засвідчений чи виявлений випадок булінгу (Kozin, 2020).

Зазначені випадки розглядають через низку індивідуальних і невеликих групових обговорень із жертвами чи ініціаторами, а згодом організовують систематичні зустрічі. Крім того, учитель у класі зустрічається з двома-чотирма однокласниками з високим соціальним статусом, спонукаючи їх підтримати кожну постраждалу дитину. Універсальними діями щодо боротьби зі шкільним цькуванням є 20 годин уроків із зазначеної тематики, які проводять учителі протягом навчального року. Основними цілями подібних занять є підвищення обізнаності про роль, яку група відіграє в протидії булінгу, посилення почуття емпатії щодо жертв булінгу. Під час таких уроків організовують обговорення, групову роботу, рольові вправи, результатом чого стає формування класом внутрішніх правил щодо уникнення булінгу та запобігання йому (Molchanova, & Novikova, 2020).

У США, на відміну від України, є багатошарова система протидії булінгу, яка складається з державного впливу на освітню систему та регіональних антибулінгових політик. Крім того, є велика кількість громадських організацій, які здійснюють моніторинг, контроль, просування законодавчих ініціатив, профілактику булінгу, реабілітацію жертв або соціалізацію та патронат булерів. Є певні стандартні вимоги щодо антибулінгових законів, які можна враховувати в разі ухвалення Україною законів щодо протидії булінгу. Наприклад, Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» не має жодних

рекомендацій чи інструкцій щодо антибулінгової політики, яку мають здійснювати заклади освіти, оскільки закон не передбачає освіти фахівців щодо профілактики булінгу та реагування на його прояви. Отже, попри те, що зазначений закон покладає на учасників освітнього процесу обов'язки здійснювати антибулінгову політику, дотримуватися її вимог і контролювати її належне виконання, він все ж має формальний характер, оскільки не містить механізму боротьби з булінгом. Американські закони мають невичерпні переліки дій, які можна інтерпретувати як булінг і кібербулінг (Vedernikova, 2020).

В Україні ж кодифікованого визначення поняття «кібербулінг» взагалі немає, а «булінг» використовують в широкому значенні, не конкретизуючи деякі складові, тому кожен самостійно інтерпретує його. У безпосередньому визначенні булінгу, який доповнює Кодекс України про адміністративні правопорушення, немає ознаки системності, але в Законі України «Про освіту» така ознака з'являється. Зазначене свідчить про недосконалість вітчизняного антибулінгового законодавства та необхідність його покращення з огляду на закордонний досвід (Vedernikova, 2020).

Власні антибулінгові закони діють у всіх штатах, кожен з яких проводить місцеву політику щодо розв'язання цієї проблеми. Відповідні закони та правові акти, що регулюють різноманітні аспекти проблеми, фокусуються як на індивідуальній, так і на шкільній відповідальності за безпеку, надаючи належне питанню анонімності та конфіденційності (Myskevych, 2019).

Ще однією темою, довкола якої відбуваються дискусії в наукових і політичних колах США, є підхід нульової толерантності, який був прийнятий багатьма школами після трагедії в Columbine High School та Virginia Tech. Критики політики нульової толерантності погоджуються з тим, що діти групи високого ризику протиправної поведінки повинні стикатися з певними дисциплінарними покараннями, але кардинальні заходи припинення незначних порушень завдають більше шкоди, ніж користі. У багатьох випадках реакція шкільної адміністрації була перебільшеною та непропорційною щодо передбачуваної загрози. Окрім того, існують расові відмінності серед учнів, які отримують сувору дисциплінарну відповідальність за булінг. Призупиненню, відрахуванню, кримінальній відповідальності підлягають здебільшого афроамериканці та латиноамериканці з низькими доходами.

Ця політика не враховує індивідуальних обставин порушень, накладаючи однаково сувору дисциплінарну відповідальність на всіх учнів, які порушили правила школи. Так,

2001 року Американська асоціація адвокатів проголосувала за скасування законів про нульову толерантність у школах, зважаючи на недостатню ефективність цих політик і їх дискримінаційне застосування. Однак, майже 90 % державних шкіл США мають певну форму політики нульової толерантності (Laura, 2011).

Засади протидії булінгу в Іспанії закладено ще в 90-х роках минулого століття. Зокрема, першою програмою, розробленою в Іспанії, був проєкт «SAVE», який об'єднав дослідницьку ініціативу з комплексом превентивних дій, спрямованих на скорочення випадків віктимізації та насильства в початковій і середній школі. Подібні дії передусім спрямовані на розвиток почуття захищеності, навичок комунікації в школярів, усвідомлення спільних цінностей у підлітків.

Крім того, реалізація проєкту передбачала роботу з педагогічним складом, а саме – навчання з питань протидії булінгу в школі, а також співпрацю вчителів з цієї тематики. На особистісному рівні для розвитку емпатії та здатності до рефлексії проводилася робота з навичками критичного мислення. Найефективніший вектор роботи проєкту «SAVE» – демократизація процесу управління співіснування школярів у колективі, а також емоційне й ціннісне навчання. Демократизація здійснювалася через введення чітких правил, які були орієнтовані на встановлення позитивних міжособистісних зв'язків (Molchanova, & Novikova, 2020).

Найефективнішою антибулінговою програмою визнано норвезьку загальнонаціональну програму Дена Ольвеуса. Її було детально вивчено у великому дослідницькому проєкті, який за два з половиною роки охопив 2500 дітей із 42 шкіл. Результати багатолітнього моніторингу продемонстрували дієвість програми – кількість інцидентів, пов'язаних із цькуванням, знизилася на 30–50 %. Водночас зменшилися й показники антисоціальної поведінки (пияцтво, крадіжки, вандалізм тощо), покращився загальний клімат у школах (Bukina, 2019).

Запорука успіху полягає в системному підході до проблеми булінгу: психолог і вчений Ден Ольвеус наполягає на важливості роботи з усім набором соціальних ролей: так званий «bullying circle» складають не лише жертва й агресор, а й прибічники та пасивні спостерігачі. Цю програму засновано на принципах, що передбачають створення теплого та позитивного шкільного (в ідеалі – і домашнього) середовища, а також акцентовано не на покаранні, а на заохоченні до мирного співіснування з чітко окресленими межами неприйнятної поведінки (Myskevych, 2019).

Програма ґрунтується на 4 ключових принципах:

- створення шкільного (а в ідеалі – і домашнього) середовища, для якого характерне тепло, позитивна зацікавленість і залученість дорослих;
- чіткі межі неприйнятної поведінки;
- послідовне застосування некаральних, нефізичних санкцій за неприйнятну поведінку та порушення правил;
- наявність авторитетних дорослих – взірців поведінки.

Крім того, програма має два напрямки роботи – превенцію, тобто попередження булінгу, та реагування на цькування.

До превентивної частини програми належить: створення позитивного середовища, де стосунки між учасниками побудовані на взаємній повазі; інформування учнів, персоналу й батьків стосовно видів булінгу та його впливу; зовнішні антибулінгові програми для учнів, які перебувають у групі ризику; щорічне опитування стосовно булінгу в школі чи коледжі; зрозумілий і доступний документ про права й обов'язки учнів (Bukina, 2019).

Зазначена діяльність сприяла зменшенню скарг школярів на знущання та залякування на понад 50 %; помітному скороченню учнівських звітів про загальну антисоціальну поведінку, наприклад, вандалізм, бійки, крадіжки та прогули; чіткому поліпшенню соціального клімату в класі, про що свідчать звіти учнів щодо покращення порядку та дисципліни, більш позитивні соціальні відносини та ставлення до шкільної роботи та школи.

Програму профілактики було вдосконалено, розширено та додатково оцінено в п'яти додаткових масштабних проєктах Норвегії. Статистика надалі свідчила про успішну профілактику знущань у школах. Починаючи з ініціативи уряду Норвегії, програма запобігання булінгу Olweus отримала статус пріоритетної загальнонаціональної програми, яку широко реалізують у початкових і середніх школах усієї Норвегії та наразі вона є однією з найбільш досліджених й ефективних (Bukina, 2019).

Корисним також є досвід Канади. Зокрема, у країні на законодавчому рівні визначено поняття «булінг». Так, згідно із Законом про освіту провінції Квебек (ч. 13, п. 1.1), «булінг» (зневажання) – це пряма або непряма поведінка, коментар, дія чи знак, зокрема здійснені через соціальні мережі, з метою завдати особі фізичної або психологічної шкоди, її приниження, залякування, соціального виключення. Канадські школи надають важливого значення роботі зі свідками булінгу: працюють над підвищенням

їхньої обізнаності про це явище та його наслідки, навчають свідків булінгу правильно реагувати на випадки булінгу, розвивають у них упевненість у необхідності захистити жертву. Іншою проблемою є те, що вчителі або персонал школи часто відсутні в той час, коли відбувається інцидент булінгу, а також не завжди втручаються, щоб його зупинити (Charach, Pepler, & Ziegler, 2005).

Канада після визнання проблеми булінгу одразу ж почала підготовку відповідного законодавства, що передбачала розробку Міністерством освіти політики та вказівок щодо профілактики булінгу, застосування дисциплінарних заходів за неадекватну поведінку, зокрема більш серйозне покарання за повторне цькування. Наразі в Канаді можуть накладатися штрафи навіть на свідків булінгу, які не розповіли про це відповідальним особам або тим, хто може втрутитися в ситуацію. Також, відповідно до федерального закону «Про навчальні заклади» (2011), кожна школа має проводити щорічні тижні обізнаності про булінг («Bullying awareness week») й організовувати навчання протидії цьому явищу.

Слід зауважити, що канадські школи відходять від принципу нульової толерантності у подоланні проблеми булінгу (поширений у 1990-х роках) до більш конструктивного превентивного принципу для подолання булінгу. Підхід нульової толерантності полягав у жорстких санкціях проти учнів, які ініціювали булінг (відсторонення від навчання або виключення зі школи). Усупереч цьому, превентивний підхід демонструє значно більшу ефективність. Він полягає у створенні загальношкільної культури поваги та розуміння; інтеграції антибулінгового компонента до навчально-виховного процесу та позакласної й позашкільної діяльності; врахуванні серйозності булінгової поведінки, факторів, які її спричиняють, для того, щоб здійснити адекватне втручання; проведенні постійного моніторингу та фіксації випадків булінгу; використанні відновної справедливості для відновлення стосунків між кривдником і жертвою; усуненні шкоди, заподіяної шляхом булінгу (Roberge, 2012).

Досить довго йшла до визнання проблеми булінгу на законодавчому рівні Японія. Причиною цьому стала культурна специфіка країни – цькування завжди сприймалося японцями як явище цілком прийнятне в шкільному середовищі (насамперед мова йде про хлопчиків, позаяк дівчата довгий час до школи не ходили). Так, вважалося, що знущання однолітків мають загартувувати характер, а тому жалітися на подібні вчинки з боку однокласників було принизливо й ганебно. Передбачалося, що той, хто не в змозі впоратися з цькуванням самотійно, не буде

спроможний у майбутньому захищати ні своїх близьких, ні батьківщину.

Сьогодні чинний закон зобов'язує шкільну адміністрацію повідомляти про серйозні випадки цькування поліцію. Освітні заклади при цьому мають утворювати дієву організаційну структуру з протидії булінгу в школі. Зокрема, передбачено створення спеціальної комісії для розслідування причин і наслідків прикрих випадків, а також вироблення шкільної політики щодо запобігання цькувань. Окрім цього, влада замовляє регулярний моніторинг соціальних мереж та інших інтернет-платформ на виявлення цькування дітей в онлайн просторі (Myskevych, 2019).

З метою протидії та запобігання поширенню булінгу та його наслідків в освітніх закладах України автор пропонує низку рекомендацій:

– збільшити кількість предметів, які давали б уявлення про реальне життя, цінності та стосунки, властиві «дорослому світові», зокрема й навички ненасильницького подолання конфлікту. Вивчення проблем протистояння насиллю не лише в разі виникнення ситуації з цькування в класі чи одноразово (проведення класної години), вони повинні стати складовою різних уроків (літератури, правознавства, історії тощо), зокрема впровадження через різні предмети цінностей мирного врегулювання питань, емпатії, справедливості, безпечного використання мережі Інтернет. Тобто профілактика булінгу в колективі має відбуватися не одноразово, а системно проходити через увесь період навчання дитини (Myskevych, 2019);

– організувати в освітньому закладі присутність викладача або психолога з навичками допомоги жертвам булінгу та знанням методів впливу на агресорів. Ця рекомендація ґрунтується на судженнях учнів старших класів і студентів коледжу, які під час опитування повідомляли, що найкориснішим з боку вчителів є: вислухати їх; поговорити з ними згодом, щоб переконатися, що знущання припинилося; надати поради (Marianovska, 2020);

– змістити пріоритети із надання знань у систему формування навичок та використання їх. У контексті протистояння насильницькій поведінці йдеться насамперед про збільшення кількості годин на виховну роботу (зокрема й позакласну активність групи), посилення дискусійної складової в гуманітарних предметах, моделювання конфліктів та їх вирішення;

– запровадити предмети, які б відповідали викликам сучасності. Наприклад, основи конфліктології, безпека поведіння у віртуальному просторі.

Ідеться не просто про факультативні чи варіативні частини, а про обов'язкові уроки. Зокрема, в Ізраїлі передбачено навчальну програму, яка привчає дітей протистояти кібербулінгу (Myskevych, 2019);

– розробити в школі або коледжі електронну систему повідомлення щодо випадків булінгу. Така система може бути розміщена, наприклад, на платформі будь-якого зручного месенджера – Facebook, Viber, Telegram, WhatsApp; мати короткі графі для зручного заповнення з мінімумом введення у ручному режимі. Оперативне отримання інформації дасть можливість викладачам і психологу швидко та якісно зреагувати на акт агресії та надати підтримку потерпілому;

– створити центри запобігання булінгу в усій країні, зважаючи на катастрофічне поширення цього явища в країні. Акцентувати увагу учнів і студентів на конфіденційності інформації про насильницькі дії, наданої на електронну систему повідомлень щодо булінгу, а також тактовному спілкуванню й такому, що не принижує гідність обох сторін (Marianovska, 2020).

Наукова новизна

Наукова новизна публікації полягає в тому, що окреслено основні заходи запобігання булінгу в іноземних державах. Автор запропонував низку рекомендацій, що можуть бути використані в запобіжних заходах щодо булінгу та допомізі постраждалим в Україні.

Висновки

Отже, у цивілізованому світі булінг розглядають як доволі серйозну соціально-педагогічну проблему сьогодення. Практика іноземних держав демонструє, що ефективне запобігання проявам булінгу в школах вимагає злагодженої організації як внутрішньосистемної, так і міжвідомчої взаємодії, підґрунтям якої є чітка законодавча та нормативна база.

Вважаємо, що для ефективності запобігання та протидії булінгу в Україні, слід і надалі розв'язувати питання з цього напрямку на законодавчому рівні. Ефективним стане впровадження трирівневої системи заходів його запобігання та кримінальної відповідальності. Крім цього, необхідною умовою запобігання булінгу є підготовка педагогів і психологів до роботи з булінгом у середній загальноосвітній школі з обов'язковим залученням психологічних служб, органів управління освітою, членів громади, церкви, правоохоронних органів.

REFERENCES

- Bukina, O. (2019). *Borotba z bulinhom: dosvid Norvehii [Combating bullying: the experience of Norway]*. Retrieved from <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/2353/> [in Ukrainian].
- Bulinh: zovnishnist, povedinka, uspihy ta statky rodyiny - mozhut staty prychynamy tskuvannia dytyny [Bullying: the appearance, behavior, success and wealth of the family - can be the cause of child abuse]. *Sait "Vinnytsia Ok. Vsi novyny Vinnytsi", Site "Vinnytsia Ok. All news of Vinnytsia"*. Retrieved from <http://vinnitsaok.com.ua/archives/911830> [in Ukrainian].
- Charach, A., Pepler, D., & Ziegler, S. (2005). *Bullying at school: A Canadian perspective. Education Canada*. Spring.
- Kozin, A.O. (2020). Shchodo problemy zastosuvannia v Ukraini zarubizhnoho dosvidu orhanizatsii protydii bulinhu (tskuvanniu)) [On the problem of application in Ukraine of foreign experience in the organization of bullying (harassment)]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava, Scientific Bulletin of Public and Private Law*, 1, 174-178. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31> [in Ukrainian].
- Laura, L. (2011). Finley. *Encyclopedia of school crime and violence*. Retrieved from <https://epdf.pub/encyclopedia-of-school-crime-and-violence.html>.
- Marianovska, V.V. (2020). Bulinh: vitchyzniani ta zakordonnyi dosvid [Bullying: domestic and foreign experience]. *Review of transport economics and management*, 2(18), 147-154. doi: <https://doi.org/10.15802/rtem.v18i2.190706> [in Ukrainian].
- Meaning of "bully" in the English Dicteonary. (1998). *British Columbia Ministry of Education*. Retrieved from <https://dictionari.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translation>.
- Molchanova, D.V., & Novikova, M.A. (2020). *Protivodeystvie shkolnomu bullingu: analiz mezndunarodnogo opyta [Countering school bullying: an analysis of international experience]*. Moscow: NIU VShE [in Russian].
- Myroniuk, T.V., & Zaporozhets, A.K. (2019). Udoshonalennia zakhodiv protydii bulinhu v Ukraini [Improving measures to combat bullying in Ukraine]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 3(112), 21-28 doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.21> [in Ukrainian].
- Myskevych, T. (2019). Rehuliuuvannia problemy bulinhu na zakonodavchomu rivni: pershi kroky Ukrainy ta svitovyi dosvid [Regulating the problem of bullying at the legislative level: the first steps of Ukraine and world experience]. *Hromadska dumka pro pravotvorennia, Public opinion on lawmaking*, 1(166), 18-22. Retrieved from <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf> [in Ukrainian].
- Roberge, G.D. (2012). *From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy*. Fall.
- Vedernikova, A.O. (2020). Amerykanskyi dosvid kryminalno-pravovoho rehuliuuvannia bulinhu [American experience in criminal law regulation of bowling]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka, Bulletin of Luhansk State University of Internal Affairs named after E.A. Didorenko*, 2(90), 90-102. doi: 10.33766/2524-0323.90.90-102 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Букіна О. Боротьба з булінгом: досвід Норвегії. 2019. URL: <http://osvmarker.com.ua/novini-osviti/2353/>.
- Булінг: зовнішність, поведінка, успіхи та статки родини – можуть стати причинами цькування дитини. *Вінниця Ок. Всі новини Вінниці* : [сайт]. URL: <http://vinnitsaok.com.ua/archives/911830>.
- Charach, A., Pepler, D., Ziegler, S. *Bullying at school: A Canadian perspective. Education Canada*. Spring, 2005. 14 p.
- Козін А. О. Щодо проблеми застосування в Україні зарубіжного досвіду організації протидії булінгу (цькуванню)). *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2020. Вип. 1. С. 174–178. doi: <https://doi.org/10.32844/2618-1258.2020.1.31>.
- Laura L. Finley. *Encyclopedia of school crime and violence*. 2011. URL: <https://epdf.pub/encyclopedia-of-school-crime-and-violence.html>.
- Мар'яновська В. В. Булінг: вітчизняний та закордонний досвід. *Review of transport economics and management*. 2019. Вип. 2 (18). С. 147–154. doi: <https://doi.org/10.15802/rtem.v18i2.190706>.
- Meaning of «bully» in the English Dicteonary. *British Columbia Ministry of Education*. 1998. P. 379. URL: <https://dictionari.cambridge.org/dictionary/english/bully?q=buling#translation>.
- Молчанова Д. В., Новикова М. А. Противодействие школьному буллингу: анализ международного опыта. М. : НИУ ВШЭ, 2020. 72 с.
- Миронюк Т. В., Запорожець А. К. Удосконалення заходів протидії булінгу в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2019. № 3 (112). С. 21–28. doi: <https://doi.org/10.33270/01191123.21>.
- Миськевич Т. Регулювання проблеми булінгу на законодавчому рівні: перші кроки України та світовий досвід. *Громадська думка про правотворення*. 2019. № 1 (166). С. 18–22. URL: <http://nbuviap.gov.ua/images/dumka/2019/1.pdf>.
- Roberge, G. D. *From zero tolerance to early intervention: The evolution of school anti-bullying policy*. Fall, 2012. P. 1.
- Ведернікова А. О. Американський досвід кримінально-правового регулювання булінгу. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2020. Вип. 2 (90). С. 90–102. doi: 10.33766/2524-0323.90.90-102.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.2021

Levchenko Yu. – Ph.D in Law, Associate Professor Head of the Department of Criminology and Criminal Enforcement of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1124-9517>

World Experience Against Bullying

*The **purpose** of this article is to study the theoretical and applied aspects of bullying prevention in foreign countries and on the basis of a comprehensive analysis of foreign experience, to develop proposals for effective measures to prevent bullying in Ukraine. **Methodology.** Methodological tools are selected in accordance with the purpose, specifics of the object and subject of research. In the process of research the dialectical method of scientific knowledge of social and legal phenomena in their contradictions, development and changes is used, which allows to objectively assess the level and effectiveness of bullying prevention in Ukraine; formal-logical method, by means of which elements of the legal mechanism of violence prevention are revealed; comparative law method is used in the analysis of current legislation and international regulations. The theoretical basis of the publication were the works of domestic and foreign scientists on aspects of bullying prevention. The **scientific novelty** of the publication is that it outlines the main measures to prevent bullying in foreign countries. A number of recommendations have been proposed that can be used in precautionary measures for bullying and victim assistance. **Conclusions.** Given the catastrophic growth of this phenomenon in the country, there is an urgent need for constant updating of guidelines for teachers and psychologists to prevent bullying in schools. On the example of such countries as Sweden, Great Britain, Finland, the United States, Spain, Norway, Canada, Japan, it is necessary to introduce special programs in the field of educational activities, the purpose of which is to educate young people in the spirit of tolerance, democracy and human needs. attitude to their peers and other positive aspects. In tandem with numerous legal mechanisms, such an approach will make it possible to eradicate bullying not only in practice but also in the minds of Ukrainian society.*

Keywords: bullying; anti-bullying work; victim; aggressor; foreign experience; bullying prevention.

Кротюк А. М. – кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2890-9091>

Зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам

Метою цієї статті є дослідження найпоширеніших практик залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах і перспективи впровадження такого досвіду в Україні. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано відповідно до поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Порівняльно-правовий метод застосовано під час аналізу чинного законодавства й міжнародних нормативних актів. Для досягнення поставленої мети використано загальнонаукові й спеціальні методи, які є інструментами наукового пошуку. Ідеться про структурно-функціональний і системний, формально-логічний, герменевтичний, антропологічний та інші методи, що надали можливість вивчити зарубіжний досвід участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам. Спеціальним методом дослідження, використаним у статті, є метод системного аналізу. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що розглянуто досвід залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах. З'ясовано, що в провідних країнах світу практика участі громадськості в антикорупційних заходах є достатньо поширеною. Ці заходи передбачають викривальну діяльність пересічних громадян, громадські обговорення, громадський контроль тощо. **Висновки.** Розгляд сучасної зарубіжної практики участі громадськості в запобіганні корупційній злочинності дає підстави для можливого запозичення її окремих складових з метою вдосконалення наявних форм взаємодії між громадськістю та державними органами в Україні, а також формування новітньої стратегії запобігання корупційній злочинності. Антикорупційний досвід розглядуваних країн є певним орієнтиром, до якого має прагнути кожна країна, зокрема й Україна. Основна їх перевага полягає в належному урядуванні, адже органи публічної влади, здійснюючи свої повноваження, усвідомлюють важливість власних дій для добробуту суспільства, оцінюють діяльність у сфері управління як престижну та цінують власну репутацію. Системне розв'язання низки проблем допоможе побудувати шлях до підвищення ролі та спроможностей громадянського суспільства у сфері запобігання корупції в Україні.

Ключові слова: запобігання злочинності; корупція; громадськість; зарубіжний досвід.

Вступ

Корупція в Україні визнана загрозою національним інтересам, сталому розвитку й євроінтеграції. Попри значні зусилля, яких докладають держава й міжнародні інституції до подолання корупції в основних сферах суспільного життя, її рівень досі залишається високим.

Вагомий потенціал антикорупційної функції громадянського суспільства є загальноновизнаним фактом. Усебічна підтримка з боку держави й належне законодавче забезпечення участі громадськості у сфері запобігання корупції є важливим міжнародним стандартом антикорупційної діяльності (Novikov, 2019).

Мета і завдання дослідження

Мета й завдання цієї статті полягають у дослідженні найпоширеніших практик залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах і перспективи впровадження такого досвіду в Україні.

Виклад основного матеріалу

Усі без винятку країни занепокоєні існуванням і поширенням такого деструктивного явища, як корупція, що шкодить діяльності органів публічної влади, гальмує розвиток

економіки, деформує свідомість суспільства. У зв'язку із цим кожна з країн запроваджує власну антикорупційну програму, стратегію або реалізує відповідну політику.

В Україні серед складнощів, які стають на заваді ефективній діяльності громадськості у сфері протидії корупції, маємо зазначити таке: відсутність підтримки з боку влади, недосконалість законодавчого закріплення прав й обов'язків громадськості. Значну роль відіграє і бажання активістів нажитися на своїй діяльності, а також реалізації особистих та політичних завдань громадськістю. Скадали щодо «грантоїдства» у ЗМІ не вщухають і досі. Час від часу з'являються інформаційні статті про корупційні випадки серед громадських організацій ("Oдна Pravda", 2016).

Одним із найвагоміших досягнень міжнародної спільноти в запобіганні корупційним злочинам стала Конвенція ООН проти корупції від 31 жовтня 2003 року (ратифікована Законом України від 18 жовтня 2006 року № 251-V). У статті 13 Конвенції передбачено участь суспільства в запобіганні корупційним злочинам. Кожна держава-учасниця зобов'язана вживати належних заходів для забезпечення того, щоб відповідні органи із запобігання корупційним злочинам, про які йдеться в цій Конвенції, були відомі населенню, і забезпечує доступ до таких органів для надання їм

повідомлень, зокрема анонімно, про будь-які випадки, які можуть розглядати як злочин відповідно до цієї Конвенції (Biletskyi, 2018).

Крім того, кожна держава-учасниця зобов'язана сприяти активній участі окремих осіб і груп за межами державного сектору, зокрема таких, як громадянське суспільство, неурядові організації та організації, що функціонують на базі громад, у запобіганні корупції, боротьбі з нею, а саме: посилення прозорості й сприяння залученню населення до процесів прийняття рішень; забезпечення для населення ефективного доступу до інформації; ужиття заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізація програм державної освіти, зокрема навчальних програм у школах й університетах; повага, заохочення і захист свободи пошуку, отримання, опублікування й поширення інформації про корупцію. Можуть установлювати певні обмеження цієї свободи, проте тільки передбачені законом і які є необхідними: а) для поваги прав або репутації інших осіб; б) для захисту національної безпеки, або публічного порядку, або охорони здоров'я чи моральності населення ("Konventsiiia Orhanizatsii", 2003).

Головними тенденціями у сфері запобігання корупції в демократичних країнах є, по-перше, чітка кореляція та взаємозв'язок рівня демократизації суспільства й корупції (що вищий рівень у країні демократії, то менше корупційних виявів); по-друге, громадянське суспільство розглядають як основний суб'єкт впливу на владу, а отже, як первинний суб'єкт протидії корупції (Zadorozhnyi, 2017).

Потужні можливості в цій сфері мають неурядові організації, головним завданням яких є викриття корупції. Дослідники питання залучення громадськості до запобігання корупційним злочинам у зарубіжних країнах виокремлюють низку неурядових організацій з міжнародним статусом. Такими є: Transparency International, International Anti-corruption Resource Center, Corruption Watch, Transparify та ін. (Biletskyi, 2018). У світі є не тільки належне правове регулювання залучення громадськості до антикорупційного процесу, а й організації, які готові надавати матеріальну підтримку для такої діяльності.

Аналіз діяльності зазначених та інших неурядових організацій дає підстави для висновку, що їх антикорупційний вплив втілюється через такі заходи: формування та реалізація антикорупційної політики; оцінювання антикорупційних механізмів, що застосовують уряди; збирання та обробка інформації щодо випадків корупції; виявлення корупційних ризиків; надання правової допомоги; розроблення та реалізація освітніх програм; формування антикорупційного світогляду громадян (Shramko, 2018).

Важливим напрямом діяльності громадських організацій є взаємодія з населенням у сфері запобігання корупції. Тому відповідні організації мають налагоджувати тісні інформаційні зв'язки з громадянами задля популяризації своєї діяльності. Інформування населення з питань запобігання корупції здійснюють: через вебсайт організації шляхом проведення інформаційних заходів (круглих столів, прес-конференцій тощо), шляхом зовнішньої агітації. Громадські організації успішно реалізують свої антикорупційні кампанії, спрямовані на зростання рівня обізнаності про негативні наслідки корупції, що підтверджено рівнем сприйняття та ставленням до корупції (Biletskyi, 2017).

В Україні серед форм участі громадян та їх об'єднань або уповноважених представників щодо запобігання, виявлення та протидії корупційним правопорушенням пропонуємо виокремити такі: повідомляти про виявлені факти вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень, реальний, потенційний конфлікт інтересів спеціально уповноваженим суб'єктам у сфері протидії корупції, Національному агентству, керівництву чи іншим представникам органу, підприємства, установи чи організації, у яких були вчинені ці правопорушення або в працівників яких наявний конфлікт інтересів, а також громадськості; запитувати й одержувати від державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування в порядку, передбаченому законом, інформацію про діяльність щодо запобігання корупції; проводити, замовляти проведення громадської антикорупційної експертизи нормативно-правових актів і проєктів нормативно-правових актів, подавати за результатами експертизи пропозиції до відповідних органів, отримувати від відповідних органів інформацію про врахування поданих пропозицій; брати участь у парламентських слуханнях та інших заходах з питань запобігання корупції; вносити пропозиції суб'єктам права законодавчої ініціативи щодо вдосконалення законодавчого регулювання відносин, що виникають у сфері запобігання корупції; проводити, замовляти проведення досліджень, зокрема наукових, соціологічних тощо, з питань запобігання корупції; проводити заходи щодо інформування населення з питань запобігання корупції; здійснювати громадський контроль за виконанням законів у сфері запобігання корупції з використанням таких форм контролю, які не суперечать законодавству; здійснювати інші не заборонені законом заходи щодо запобігання корупції ("Zakon Ukrainy", 2021).

До кола країн, які створили ефективний механізм протидії корупції, належать: Фінляндія, Данія, Нова Зеландія, Ісландія, Сінгапур, Швеція, Канада, Нідерланди, Люксембург, Норвегія, Австралія, Швейцарія, Велика Британія, Австрія,

Ізраїль, США, Японія, Китай, Ірландія, Німеччина та ін.

У цих країнах корупції на низовому рівні майже немає. Зазначене зумовлено тим, що в громадській свідомості образ чиновника ототожнюють з людиною, яка виконує важливі функції – реалізує політику держави й обслуговує населення. Корупцію сприймають уряди цих країн як серйозну проблему національної безпеки, оскільки це внутрішня та зовнішня загроза. Зусилля щодо обмеження корупції в цих країнах інституціоналізовані та вражають за своїми масштабами (Zavhorodnii, 2020).

Пропонуємо розглянути досвід залучення громадськості до здійснення антикорупційної діяльності в таких країнах, як Швеція, Фінляндія, США, Австрія, Нідерланди, Велика Британія та Данія.

Одне з перших місць серед держав, найменш уражених корупцією, посідає Швеція. У цій країні діє ефективний громадський контроль за діяльністю як державного, так і приватного секторів, провідну роль у здійсненні якого відіграють ЗМІ, церква та громадська думка. Причому остання може створити негативний імідж бізнесменам або посадовцям, унаслідок чого одні будуть вимушені піти у відставку, а інші втратять довіру серед ділових партнерів. Так само громадський контроль за діяльністю владних структур, а також культивування в суспільстві нетерпимості до будь-яких виявів корупції притаманні Швейцарії, Нідерландам, США, Франції, Польщі тощо (Shramko, 2018).

Зокрема, у Швеції незалежний моніторинг за рівнем корумпованості в певних сферах суспільства здійснює створена 1994 року громадська організація «Демократичний аудит», яка об'єднує провідних шведських політологів, економістів і науковців. Крім моніторингу стану розвитку демократичних свобод у шведському суспільстві, ця організація вивчає й інші актуальні питання, пов'язані, зокрема, із протидією корупції. Незалежний моніторинг рівня корумпованості в різних сферах суспільства здійснює шведська громадська організація «Інститут проти хабарів», заснована ще 1923 року. Отримуючи фінансування від бізнес-організацій та Стокгольмської торгової палати, останніми роками Інститут дедалі активніше зосереджує увагу на детальному роз'ясненні громадянам тонкощів антикорупційного законодавства (Deineka et al., 2014).

Актуальним для України може бути досвід Фінляндії, для якої характерним є соціальний контроль з боку громадянського суспільства, що зумовлено незначною чисельністю населення та відкритістю і реальною легітимністю правових відносин між муніципалітетами й громадянами (Khabarova, 2019).

Антикорупційна політика Фінляндії інтегрована в загальну державну політику, оскільки корупцію розглядають як комплексне явище: як частину кримінального законодавства, як частину законодавства щодо неналежного управління. Україні нині притаманна інша тенденція – наповнення законодавчої бази актами щодо участі громадянського суспільства в процесах запобігання корупції (Novikov, 2019). Справді, розширення можливостей інститутів громадянського суспільства та створення гарантій захисту для учасників антикорупційної діяльності є позитивним зрушенням, проте збільшення кількості нормативно-правових актів не гарантує мінімізацію чи подолання корупції.

У США інститут громадського антикорупційного нагляду регламентований законом «Про свободу інформації» 1966 року, відповідно до якого всі федеральні відомства мають надавати громадянам вільний доступ до наявної розсекреченої інформації. Завдяки дії цього закону викриття корупції стало реальнішим. Таку діяльність забезпечує низка неурядових організацій США: Judicial Watch, Project on Government Oversight, Government Accountability Project та ін. Наприклад, у Сеулі 1999 року розроблено антикорупційну програму «OPEN», яка надала можливості громадянам контролювати роботу посадовців, зокрема будь-коли слідкувати за процесом розгляду документів за зверненнями про надання дозволів за певною справою, передусім коли найвищою є імовірність вияву корупції. У Канаді немає спеціальних антикорупційних відомств, її антикорупційна система побудована на активній участі громадськості через ЗМІ, професійні асоціації та організації (Shramko, 2018).

Високі стандарти громадянської поведінки у Великій Британії є результатом політичних і законодавчих заходів, моральних змін й ефективнішого соціального контролю за державними службовцями. Ця країна має найдавніші традиції боротьби з корупцією. Відмітна особливість Великої Британії, що визначила порівняно низький рівень поширення корупції в цій країні, полягає в традиції дотримання високих етичних стандартів поведінки в державному секторі, за яких особистий інтерес повинен поступатися інтересам суспільним (Ekhatov, 2012). Ці стандарти були виражені передусім у формі неписаних норм і правил (Strakhov, 2019). Водночас систему антикорупційних механізмів урегульовано й на законодавчому рівні.

Друга особливість – це надзвичайно висока роль громадської думки, що відстежує динаміку негативних явищ у суспільстві. Здебільшого громадські дебати стосуються питань, пов'язаних із лобіюванням і купівлею політичного впливу, проблем, створених зміною границь приватної та державної власності, моральним кліматом,

хабарництвом, зловживаннями службовців місцевих органів влади, поліції, митної служби тощо (Levchenko, 2020).

Слід також зауважити, що у Великій Британії та США суспільство вкрай негативно ставиться навіть до незначних виявів неформальних зв'язків, клановості й кумівства. Справедлива конкуренція і рівність прав – базові цінності цих спільнот, які беруть початок ще в англійській Хартії Вольностей та американському Біллі про права. Саме тому громадяни так активно вимагають звіту чиновників про їхні доходи і з неабияким обуренням реагують навіть на незначні зловживання. Саме так забезпечують усебічні регуляції діяльності держслужбовців у США і створення Independent Parliamentary Standards Authority, а також інших численних комісій з етики у Великій Британії (Strakhov, 2019).

В Австрії за участю представників громадських організацій використовують неформальний підхід до антикорупційної освіти в освітніх закладах як основу виховання нульової толерантності до корупції. Австрійська система освіти відома тим, що охоплює безліч курсів, спрямованих на виховання незалежного світогляду та соціальної відповідальності в школярів і студентів. Юних громадян готують до участі в економічному й культурному житті країни, Європи і світу. Розуміння феномену корупції, юридичних й етичних аспектів протидії корупції доносять до слухачів так, щоб їх не сприймали абстрактно, але використовували під час входження молодих громадян у доросле активне життя. Тобто, щоб забезпечити ефективність антикорупційної освіти, застосовують комплексний підхід, що охоплює різноманітні методики (Zavhorodnii, 2020).

Ефективні методи боротьби з корупційними правопорушеннями напрацьовані також у Нідерландах. Система боротьби з корупцією в державі охоплює такі процедурні й інституціоналізовані заходи: постійна звітність і гласність у питаннях виявлення корупції та обговорення наслідків – покарань за корупційну діяльність; розроблення системи громадського моніторингу можливих точок виникнення корупційних дій у державних організаціях і суворого контролю за діяльністю осіб, що знаходяться в цих точках, за допомогою участі громадськості; усі матеріали, пов'язані з корупційними діями, якщо вони не зачіпають систему національної безпеки, в обов'язковому порядку стають доступними громадськості (Suprun, 2017). Важливе значення в боротьбі з корупцією отримали засоби масової інформації, які здійснюють висвітлення корупційних випадків, і суб'єкти проведення незалежних розслідувань щодо корупційної злочинності в державі.

Іншим прикладом ефективної участі інститутів громадянського суспільства в протидії корупції є Данія. Система боротьби з корупцією передбачає,

зокрема, такі основні процедурні й інституційні заходи: система всебічного моніторингу можливих сфер виникнення корупційних дій у державних і громадських організаціях, а також суворого контролю за діяльністю осіб, які задіяні в цих сферах; система покарань за корупційні дії, водночас основним заходом є заборона працювати в державних організаціях і втрата всіх соціальних пільг, які надає їй державна служба; система із заохочень позитивних дій посадових осіб, спрямованих на те, щоб чиновникам було вигідно не тільки в матеріальному, а й у моральному аспектах поводитися чесно й ефективно; система державної безпеки з протидії корупції – спеціальна поліція, що наділена значним обсягом повноважень щодо виявлення корупційних виявів (Sadovyi, & Tokar, 2020).

Крім того, важливе значення в запобіганні корупційним правопорушенням мають громадські та приватні антикорупційні ініціативи. Наприклад, у деяких організаціях приватного сектору прийняли політику нульової толерантності, яка полягає в тому, що положення антикорупційного законодавства включають до всіх урядових угод про надання Данією допомоги з розвитку, контрактів з компаніями, що залучаються до цієї діяльності ("Dosvid vzaiemodii", 2021), тобто компанії мають підписувати декларацію щодо заборони хабарництва як вияву корупції, а у випадку порушення цього положення одна сторона ініціює розірвання контракту та відмовляється від подальшого партнерства.

Отже, роль громадськості в запобіганні корупції в зарубіжних країнах є вагомою, має практичну спрямованість, що полягає в:

- нагляді, тобто громадськість уважно стежить за законодавчими й інституційними змінами, прозорістю формування та функціонування влади, а також процесами з корупційних справ (від розкриття інформації до розслідування, обвинувачення та суду);

- формуванні на базі досвіду та знань життєздатних альтернатив шляхом розроблення законопроектів, концепцій інституційних реформ і просвітніх кампаній;

- впливі як одному з найважливіших інструментів, який можна використовувати для здійснення громадського тиску на уряд і посадовців під час прийняття конкретних рішень;

- діях, а саме наданні послуг у соціальній сфері, оприлюдненні інформації про випадки корупції та підвищенні рівня обізнаності широкого кола громадян за аналізованим напрямом (Shramko, 2018).

Отже, основними формами взаємодії неурядових організацій та органів державної влади в питаннях подолання корупції в Україні мають стати:

- проведення органами державної влади й неурядовими організаціями моніторингу та

аналізу громадської думки щодо причин виникнення і шляхів подолання корупції;

- формування при органах державної влади за участю громадських експертів й активістів консультативно-дорадчих експертних органів на громадських засадах, основним завданням яких стала б реалізація проєктів аналітично-дослідницького та інформаційного спрямування, зокрема пошук науково обґрунтованих шляхів подолання проблеми корупції в Україні (Pidberezhenyuk, 2016);

- організація просвітницьких заходів серед різних груп населення з метою формування нетерпимого ставлення до корупції як явища;

- інформування суспільства про реальні заходи й результати антикорупційної політики в Україні;

- спільне забезпечення інформаційної відкритості в суспільстві про стан корупції та результативність антикорупційних заходів, виявлення конкретних випадків корупційних дій. Для належної реалізації цієї форми взаємодії слід запровадити простіші процедури подання запитів на одержання інформації, визначити обов'язок органів державної влади допомагати громадськості в отриманні інформації впродовж нетривалого проміжку часу й розглянути можливість створення незалежного спеціального (позасудового) механізму перегляду рішень про відмову в доступі до офіційної інформації (Pidberezhenyuk, 2016);

- налагодження органами державної влади та неурядовими організаціями ефективних каналів подання скарг і пропозицій з боку громадян, що стосуються питань запобігання та протидії корупції. Це дасть змогу створити сприятливе інформаційне поле, підвищить рівень довіри населення до власної спроможності захисту прав і свобод;

- здійснення неурядовими організаціями громадського контролю за діяльністю органів державної влади у сфері боротьби з корупцією у формі громадського моніторингу підготовки та виконання рішень, експертизи їх ефективності, подання органам публічної влади експертних пропозицій. Головною метою моніторингу має стати забезпечення підзвітності органів публічної влади перед громадянами. Об'єктом моніторингу може бути широке коло суб'єктів: структури виконавчої влади, політичні партії, парламент, судові та правоохоронні органи. Водночас органи державної влади не повинні чинити перешкод такому моніторингу, а навпаки – усебічно сприяти його незалежному проведенню (Pidberezhenyuk, 2016);

- співпраця органів державної влади та неурядових організацій під час формування політики підготовки та перепідготовки кадрів державного управління, спільного навчання посадових осіб і представників громадських

організацій навичок ефективної взаємодії, ознайомлення широких верств населення із формами їх участі в запобіганні та протидії корупції (Pidberezhenyuk, 2016).

Наукова новизна

У статті окреслено ключові проблеми залучення громадськості до діяльності щодо запобігання корупційним злочинам в Україні. У статті з'ясовано специфіку ефективних форм взаємодії громадян з органами державної влади в запобіганні корупції в таких країнах, як Швеція, Фінляндія, США, Австрія, Нідерланди, Велика Британія і Данія. Визначено основні форми взаємодії неурядових організацій та органів державної влади в питаннях подолання корупції в Україні.

Висновки

Однією з визначальних проблем імплементації антикорупційних міжнародних стандартів щодо залучення громадськості є небажання органів влади сприяти виконанню цих норм на практиці, тобто в нашій країні склалася практика, коли норми стосовно участі громадськості в запобіганні корупційним злочинам мають лише декларативний характер, а органи державної влади насправді не бажають співпрацювати з антикорупційними громадськими організаціями. На нашу думку, громадськості слід спрямувати зусилля саме на створення механізмів «примушування» органів державної влади до спільної діяльності. Одним із них може стати вплив з боку як урядових, так і неурядових міжнародних організацій (Biletskyi, 2018).

Основи успішної національної антикорупційної політики в Україні, на нашу думку, можна висвітлити такими положеннями: сильна політична воля вищого керівництва держави до боротьби з корупцією та сформована на її підґрунті єдина державна політика за напрямом боротьби з корупцією, яка охоплювала б комплекс заходів державного, політичного, економічного, соціального та правового характеру; організований соціальний контроль з боку громадянського суспільства за системою державного адміністрування загалом (неодмінною умовою для цього є створення атмосфери прозорості), забезпечена можливість порушення в цих межах кримінального переслідування правопорушників; жорстка підзвітність осіб, які наділені владними повноваженнями, перед реально незалежним органом, що здійснює моніторинг прозорості діяльності державних службовців, а також наділений повноваженнями з притягнення до відповідальності посадовців незалежно від їх місця в ієрархічній структурі влади (Levchenko, 2020).

REFERENCES

- Biletskyi, A.V. (2017). Dosvid uchasti hromadskosti u zakhodakh shchodo zapobihannia koruptsiinii zlochynnosti v Ukraini [Experience of public participation in measures to prevent corruption crime in Ukraine]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 136. doi: 10.21564/2414-990x.136.93223 [in Ukrainian].
- Biletskyi, A.V. (2018). Uchast hromadskosti u zapobihanni koruptsiinym zlochynam v Ukraini [Public participation in the prevention of corruption crimes in Ukraine]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
- Deineka, V.F. (et al.). (2014). *Teoretyko-pravovi zasady protydii koruptsii [Theoretical and legal principles of anti-corruption: scientific and analytical report]*. Irpin: NDI finansovoho prava [in Ukrainian].
- Dosvid vzaiemodii derzhavnykh orhaniv krain svitu z instytutamy hromadskoho suspilstva, zaluchennia hromadskosti do formuvannia ta realizatsii derzhavnoi polityky, protydii koruptsii, zabezpechennia elektronnoho uriaduvannia [Experience of interaction of state bodies of the world countries with civil society institutions, public involvement in the formation and implementation of state policy, anti-corruption, e-government]. (2021). *Sait "Ofis Heneralnoho prokurora", Site "Office of the Attorney General"*. Retrieved from http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Dosvid_OGP-MFA.pdf [in Ukrainian].
- Ekhatov, E.O. (2012). Public Sector Ethics in the United Kingdom: An Overview. *Inkanyiso. Journal of Humanities and Social Sciences*, 4(2), 91-100.
- Khabarova, T.V. (2019). Zarubizhnyi dosvid zapobihannia koruptsii [Foreign experience in preventing corruption]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.N. Karazina, Bulletin of V.N. Karazin Kharkiv National University*, 27, 71-77. doi: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-09> [in Ukrainian].
- Konventsiiia Orhanizatsii Obiednanykh Natsii proty koruptsii: mizhnar. dok. Vid 31 zhovt. 2003 r. [United Nations Convention against Corruption from October 31, 2003]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text [in Ukrainian].
- Levchenko, Yu.O. (2020). Dosvid zarubizhnykh krain u zapobihanni ta protydii koruptsii [Experience of foreign countries in preventing and combating corruption]. *Dyskusiini pytannia zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva, Discussion issues of application of anti-corruption legislation: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference*. Dnipro: Dnpr. derzh. un-t vnutr. sprav. Retrieved from <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf> [in Ukrainian].
- Novikov, O.V. (2019). Problemy uchasti hromadskosti u zapobihanni koruptsii v Ukraini [Problems of public participation in the prevention of corruption in Ukraine]. *Naukovi doslidzhennia, Scientific research*, 37, 58-72. doi: 10.31359/2079-6242-2019-37-58 [in Ukrainian].
- Odna Pravda Donory TsPK: pro shcho breshe Vitalii Shabunin [Elektronnyi resurs One Truth CPC Donors: What is Vitaliy Shabunin lying about?]. (2016). (n.d.). *1news.com.ua*. Retrieved from <http://1news.com.ua/actualne/donori-tspk-pro-shho-breshe-vitaliy-shabunin.html> [in Ukrainian].
- Pidberezhenyuk, N. (2016). Uchast hromadskosti u zapobihanni ta protydii koruptsii v Ukraini v konteksti yevrointehratsiinykh protsesiv [Public participation in preventing and combating corruption in Ukraine in the context of European integration processes]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia, Efficiency of public administration*, 3(48), vol. 1. Retrieved from http://www.lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/edu_48/fail/15.pdf [in Ukrainian].
- Sadovi, R.O., & Tokar, A.A. (2020). Zarubizhnyi dosvid protydii koruptsii: problemy ta efektyvnist [Foreign experience in combating corruption: problems and effectiveness]. *Dyskusiini pytannia zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva, Discussion issues of application of anti-corruption legislation: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference*. Dnipro: Dnpr. derzh. un-t vnutr. sprav. Retrieved from <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf> [in Ukrainian].
- Shramko, S.S. (2018). Zapobihannia zlochynnosti za uchasti hromadskosti: zarubizhnyi dosvid [Prevention of crime with public participation: foreign experience]. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy, Bulletin of the Association of Criminal Law of Ukraine*, 2(11), 138-154. Retrieved from <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161213/162276> [in Ukrainian].
- Strakhov, A.P. (2019). Borba s korruptsyei v stranakh anglosaksonskoy traditsii (na primere Velikobritanii, Indii, Singapura y SShA) [The fight against corruption in the countries of the Anglo-Saxon tradition (on the example of Great Britain, India, Singapore and the USA)]. *Vestnik RUDN, RUDN Bulletin*, 3. doi: 10.22363/2313-1438-2019-21-3-470-502 [in Russian].
- Suprun, T.M. (2017). Zarubizhnyi dosvid zapobihannia ta protydii koruptsii [Foreign experience in preventing and combating corruption]. *Mizhnarodnyi yurydychnyi visnyk: aktualni problemy suchasnosti (teoriia ta praktyka), International Legal Bulletin: current issues (theory and practice)*, 2-3, 199-204. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_2-3_41 [in Ukrainian].
- Zadorozhnyi, S.A. (2017). Mekhanizmy zapobihannia ta protydii koruptsii v orhanakh mistsevoi vlady [Mechanisms for preventing and combating corruption in local authorities]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Ivano-Frankivsk [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zapobihannia koruptsii": vid 14 zhovt. 2014 r. No. 1700-VII [Law of Ukraine "On Prevention of Corruption" from October 14, 2014, No. 1700-VII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n296> [in Ukrainian].

Zavhorodnii, V.A. (2020). Zarubizhnyi dosvid protydii koruptsii za uchastiu hromadskosti (na prykladi deiakykh derzhav Zakhidnoi Yevropy) [Foreign experience in combating corruption with public participation (on the example of some Western European countries)]. *Dyskusiini pytannia zastosuvannia antykoruptsiinoho zakonodavstva, Discussion issues of application of anti-corruption legislation*: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference. Dnipro: Dnpr. derzh. un-t vnutr. sprav. Retrieved from <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Білецький А. В. Досвід участі громадськості у заходах щодо запобігання корупційній злочинності в Україні. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 136. doi: 10.21564/2414-990x.136.93223.
- Білецький А. В. Участь громадськості у запобіганні корупційним злочинам в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 228 с.
- Теоретико-правові засади протидії корупції: науково-аналітична доповідь : наук.-аналіт. доп. / [В. Ф. Дейнека та ін.]. Ірпінь : НДІ фінансового права, 2014. 39 с.
- Досвід взаємодії державних органів країн світу з інститутами громадського суспільства, залучення громадськості до формування та реалізації державної політики, протидії корупції, забезпечення електронного урядування. 2021. *Офіс Генерального прокурора* : [сайт]. URL: http://ogp.gov.ua/sites/default/files/library/Dosvid_OGP-MFA.pdf.
- Ekhatov E. O. Public Sector Ethics in the United Kingdom: An Overview. Inkanyiso. *Journal of Humanities and Social Sciences*. 2012. No. 4 (2). P. 91–100.
- Хабарова Т. В. Зарубіжний досвід запобігання корупції. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. 2019. № 27. С. 71–77. (Серія «Право»). doi: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2019-27-09>.
- Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції : міжнар. док. від 31 жовт. 2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text.
- Левченко Ю. О. Досвід зарубіжних країн у запобіганні та протидії корупції. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф (Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf>.
- Новіков О. В. Проблеми участі громадськості у запобіганні корупції в Україні. *Наукові дослідження*. 2019. № 37. С. 58–72. doi: 10.31359/2079-6242-2019-37-58.
- Одна Правда Донори ЦПК: про що бреше Віталій Шабунін. 2016. URL: <http://1news.com.ua/actualne/donori-tspk-pro-shho-breshe-vitaliy-shabunin.html>.
- Підбережний Н. Участь громадськості у запобіганні та протидії корупції в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Ефективність державного управління*. 2016. Вип. 3 (48). Ч. 1. URL: http://www.lvivacademy.com/vidavnistvo_1/edu_48/fail/15.pdf.
- Садовий Р. О., Токар А. А. Зарубіжний досвід протидії корупції: проблеми та ефективність. *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф (Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf>.
- Шрамко С. С. Запобігання злочинності за участі громадськості: зарубіжний досвід. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2018. № 2 (11). С. 138–154. URL: <http://vakp.nlu.edu.ua/article/view/161213/162276>.
- Страхов А. П. Борьба с коррупцией в странах англосаксонской традиции (на примере Великобритании, Индии, Сингапура и США). *Вестник РУДН*. 2019. № 3. (Серия «Политология»). doi: 10.22363/2313-1438-2019-21-3-470-502.
- Супрун Т. М. Зарубіжний досвід запобігання та протидії корупції. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. 2017. Вип. 2–3. С. 199–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2017_2-3_41.
- Задорожний С. А. Механізми запобігання та протидії корупції в органах місцевої влади : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 25.00.02. Івано-Франківськ, 2017. 22 с.
- Про запобігання корупції : Закон України від 14 жовт. 2014 р. № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#n296>.
- Завгородній В. А. Зарубіжний досвід протидії корупції за участю громадськості (на прикладі деяких держав Західної Європи). *Дискусійні питання застосування антикорупційного законодавства* : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф (Дніпро, 17 листоп. 2020 р.). Дніпро : Дніпр. держ. ун-т внутр. справ, 2020. URL: <https://www.naiu.kiev.ua/files/naukova-diyalnist/naukovi-zaxodi/zbirniki/2020/diskus-pytannya.pdf>.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2021

Krotiuk A. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Criminology and Criminal Enforcement of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2890-9091>

Foreign Experience of Public Participation in the Prevention of Corruption

The **purpose** of this article is to study the most common practices of public involvement in the prevention of corruption crimes in foreign countries and the prospects for the implementation of such experience in Ukraine. **Methodology.** Methodological tools are selected in accordance with the purpose, specifics of the object and subject of research. The comparative legal method was used in the analysis of current legislation and international regulations. To achieve this goal, general scientific and special methods are used, which are tools of scientific research. These are structural-functional and systemic, formal-logical, hermeneutic, anthropological and other methods that have provided an opportunity to study foreign experience of public participation in the prevention of corruption crimes. A special research method used in the article is the method of system analysis. The **scientific novelty** of the publication is that the experience of public involvement in the prevention of corruption crimes in foreign countries is considered. It has been found that the practice of public participation in anti-corruption measures is quite common in the world's leading countries. These measures include: exposing the activities of ordinary citizens, public discussions, public control, and so on. **Conclusions.** Consideration of modern foreign practice of public participation in the prevention of corruption provides grounds for possible borrowing of its individual components in order to improve existing forms of interaction between the public and government agencies in Ukraine, as well as the formation of the latest strategy to prevent corruption. The anti-corruption experience of the countries in question seems to be a guideline to which every country, including Ukraine, should strive. Their main advantage is good governance, as public authorities, in exercising their powers, are aware of the importance of their actions for the well-being of society, assess management activities as prestigious and value their reputation. A systematic solution to a number of problems will help build a way to enhance the role and capacity of civil society in preventing corruption in Ukraine.

Keywords: crime prevention; corruption; public; foreign experience.

Кузьменко І. Г. – ад'юнкт кафедри публічного управління та адміністрування Національної академії внутрішніх справ, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7282-6619>

Співробітництво МВС України з поліцейськими відомствами країн ЄС та НАТО у сфері професійної підготовки управлінських кадрів

Метою статті є дослідження сутності й актуальності питань співробітництва МВС України з поліцейськими відомствами країн Європейського Союзу та НАТО у сфері професійної підготовки управлінських кадрів. **Методологія.** У роботі використано загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, конкретне поєднання яких зумовлене метою та завданнями дослідження. Використання формально-логічного методу дало змогу визначити, уточнити й доповнити окремі поняття, категорії та впорядкувати понятійно-категоріальний апарат. Застосовано також методи формальної логіки, зокрема аналізу й синтезу, дедукції та індукції, аналогії та узагальнення тощо. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній здійснено дослідження співробітництва МВС України з поліцейськими відомствами країн Європейського Союзу та НАТО на сучасному етапі державно-правового розвитку, а також виокремлено актуальні проблеми в цій сфері. **Висновки.** Співробітництво МВС України з поліцейськими відомствами країн Європейського Союзу та НАТО є одним із пріоритетних напрямів. Подальші наукові дослідження в цій сфері слід пов'язувати з детальним розробленням окремих проблем адміністративно-правового регулювання в аналізованій сфері. Зокрема, це стосується питання нормативно-правового регулювання діяльності МВС України з використанням досвіду країн Європейського Союзу та НАТО. У роботі сформульовано висновки щодо можливості використання напрямів удосконалення взаємодії МВС України з поліцейськими відомствами країн Європейського Союзу та НАТО у сфері професійної підготовки управлінських кадрів.

Ключові слова: управлінські кадри поліції; міжнародне співробітництво; досвід країн Європейського Союзу; професійна підготовка; НАТО; нормативно-правове регулювання; партнерство заради миру; євроінтеграційна політика.

Вступ

З огляду на багатовікову історію українського державотворення, на підставі здійсненого українською нацією права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати й зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава ("Zakon Ukrainy", 2019).

Міністерство внутрішніх справ України залучилося до планування й оцінки сил у межах програми «Партнерство заради миру», що, на нашу думку, є позитивним для розбудови та реформування української держави ("Yevroatlantychna intehratsiia").

Основною метою програм, які пропонують міжнародні експерти Альянсу, є надання українським силовикам інформаційної бази та плану дій. Для цього МВС України постійно проводить роботу щодо підвищення кваліфікації власних управлінських кадрів, що сприяє їх участі в

платформах з обміну досвідом, і залучення інших механізмів міжнародної допомоги.

Проте питання удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності МВС України з поліцейськими відомствами країн ЄС та НАТО у сфері забезпечення міжнародного миру ще не достатньо вивчені та потребують подальшого дослідження.

Аспекти окресленої проблематики та використання досвіду організаційної діяльності поліції країн ЄС висвітлювали українські учені: М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. О. Заросило, І. В. Зозуля (Zozulia, 2014), Д. П. Калайнов (Kalaianov, 2020), О. В. Копан, О. В. Кузьменко, В. В. Черней (Cherniei, 2014), а також іноземні науковці: Ж. Ведель, Р. Драго, Д. Інсіарді, Г. Келлінг, К. Кенні, Л. Лей, Т. Фельтес, Р. Фрідман та інші.

Варто зауважити, що удосконалення нормативно-правового регулювання організаційної діяльності МВС України у сфері професійної підготовки управлінських кадрів сприяє впровадженню євроінтеграційної політики та досягненню критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства України в Організації Північно-атлантичного договору. Виокремлення недосліджених аспектів загальної проблеми зумовлює актуальність статті та потребу в подальшому вивченні міжнародного співробітництва МВС України у сфері професійної підготовки управлінських кадрів.

Мета і завдання дослідження

З огляду на багатовікову історію українського державотворення, на підставі здійсненого українською нацією права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України та підтверджуючи європейську ідентичність українського народу і незворотність європейського та євроатлантичного курсу України, прагнучи розвивати й зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава ("Zakon Ukrainy", 2019).

Міністерство внутрішніх справ України залучилося до планування й оцінки сил у межах програми «Партнерство заради миру», що, на нашу думку, є позитивним для розбудови та реформування української держави ("Yevroatlantychna intehratsiia").

Основною метою програм, які пропонують міжнародні експерти Альянсу, є надання українським силовикам інформаційної бази та плану дій. Для цього МВС України постійно проводить роботу щодо підвищення кваліфікації власних управлінських кадрів, що сприяє їх участі в платформах з обміну досвідом, і залучення інших механізмів міжнародної допомоги.

Проте питання удосконалення нормативно-правового регулювання діяльності МВС України з поліцейськими відомствами країн ЄС та НАТО у сфері забезпечення міжнародного миру ще не достатньо вивчені та потребують подальшого дослідження.

Аспекти окресленої проблематики та використання досвіду організаційної діяльності поліції країн ЄС висвітлювали українські учені: М. І. Ануфрієв, О. М. Бандурка, В. О. Заросило, І. В. Зозуля (Zozulia, 2014), Д. П. Калаянов (Kalaianov, 2020), О. В. Копан, О. В. Кузьменко, В. В. Черней (Cherniei, 2014), а також іноземні науковці: Ж. Ведель, Р. Драго, Д. Інсіарді, Г. Келлінг, К. Кенні, Л. Лей, Т. Фельтес, Р. Фрідман та інші.

Варто зауважити, що удосконалення нормативно-правового регулювання організаційної діяльності МВС України у сфері професійної підготовки управлінських кадрів сприяє впровадженню євроінтеграційної політики та досягненню критеріїв, необхідних для набуття повноправного членства України в Організації Північноатлантичного договору. Виокремлення недосліджених аспектів загальної проблеми зумовлює актуальність статті та потребу в подальшому вивченні міжнародного співро-

бітництва МВС України у сфері професійної підготовки управлінських кадрів.

Верховна Рада України ухвалила 7 лютого 2019 року Закон «Про внесення змін до Конституції України, щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору». Ініційовані зміни до Конституції України закріплюють незворотність стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору.

На нашу думку, на виконання програми «NATO reflection process» та «Enhanced Opportunities Partner», логічним об'єднуючим кроком є створення нового державного правоохоронного органу України «УДАР» – *Управління державного Альянсу та розширення (state law enforcement body of Ukraine – «ASAE» Administration of the State Alliance and Enlargement)* з широким спектром і повноваженнями із досвідчених працівників – патріотів усіх правоохоронних органів України та офіційним представником співробітництва.

Вважаємо, що у процесі створення нового правоохоронного органу «УДАР» як штабу сил високої готовності НАТО прикладом може бути формування 1 GE/NL – корпус, що складається з підрозділів Нідерландів і Німеччини. Штаб корпусу також бере участь у ротаціях готовності Сил реагування НАТО. Він розташований в Мюнстері (Північний Рейн-Вестфалія) – колишньому штабі 1-го корпусу німецької армії, з якого сформувався «перший» германо-нідерландський корпус, має багатонаціональні оперативні обов'язки, і його командир – єдиний в Європі, хто має OPCON (Operational Command) у мирний час. Оскільки він є штабом сил високої готовності НАТО, в Мюнстері також розміщені солдати з інших країн – членів НАТО, США, Норвегії, Іспанії, Італії, Великобританії, Франції, Греції, Туреччини, Чехії та Бельгії, які в умовах формування «УДАР» в обов'язковому порядку мають бути запрошені для проведення спільних навчань в Україні.

Водночас відповідальність за формування корпусного комплексу частин і підрозділів бойового й тилового забезпечення, який, відповідно до стандартів НАТО, повинен містити: бригади зв'язку, реактивної артилерії, армійської авіації, інженерну, військ радіаційного, хімічного і біологічного захисту, транспортну, тилового забезпечення, медичну; батальйон військової поліції; підрозділи розвідки та радіоелектронної боротьби – теж лежить на державі-засновнику.

У межах створення зазначеного правоохоронного органу значна увага повинна приділятися реалізації широкого спектра таких напрямів, як: бюджетування, створення ефективної системи планування та координування, зниження

корупційних ризиків, створення національної системи правоохоронної діяльності, стратегічні комунікації, протидія гібридним загрозам, кібербезпека, медична та психологічна реабілітації, захист прав людей, гендерна політика, зв'язок та інформаційні системи, взаємодія та координація; професійна підготовка й освіта управлінських кадрів із впровадження стандартів НАТО.

Приймаючи стандарти НАТО, «УДАР» як штаб-квартира «Сил високої готовності» та початок унікального військового проекту, повинен мати здатність повноцінно взаємодіяти із західними партнерами на всіх рівнях оперативного, стратегічного й тактичного управління. Крім того, нова структура має забезпечити ефективне управління ресурсами та поліпшити прийняття рішень і реагувати на ситуації щодо забезпечення діяльності цими органами. «Communitate ASAE» – Together Strong!» («Спілкуйся з УДАР!» – Разом сила). «УДАР» – це не тільки великий крок у майбутнє України, він також зміцнить українську присутність у Північноатлантичному альянсі.

Наразі до системи МВС України вже входять дві військові структури: Національна гвардія України – військове формування з правоохоронними функціями та Державна прикордонна служба України – правоохоронний орган спеціального призначення, які, на нашу думку, повинні входити до складу нового правоохоронного органу України «УДАР», спрямованого на імплементацію «Особливого партнерства», а також сприяти будь-яким іншим заходам України з НАТО і програмам співробітництва.

Окрім того, у законопроекті про реформування Військової служби правопорядку (ВСП) Збройних Сил України у «Військову поліцію», який готує робоча група в Комітеті Верховної Ради з питань правоохоронної діяльності, повинно бути зазначено, що вона має не підпорядковуватися Міністерству оборони України та Міністерству внутрішніх справ України, а координуватися новоствореним правоохоронним державним органом України «УДАР» з міжнародно-правовими стандартами Північноатлантичного альянсу.

Раніше йшлося про те, що Військову службу правопорядку планували реорганізувати в окрему правоохоронну структуру із понад 8000 осіб персоналу. За чинним законом гранична чисельність військовослужбовців і працівників ВСП не може перевищувати 1,5 % загальної чисельності Збройних Сил України (тобто не більше ніж 3750 осіб) (Liskovych).

Отже, Україні слід запозичити розумний досвід країн ЄС, а не створювати «монстра» з Міністерства внутрішніх справ на кшталт «радянського».

Наприклад, особливістю військової юстиції Швейцарії є те, що кадри військової поліції формуються з поліцейських, які проходять

строкову військову службу, а функції військової поліції ті самі, що й у поліції загалом. Військова поліція, як і цивільна, має право затримати людину на 12 годин, далі суд має ухвалити рішення щодо подальшого утримання під вартою. Найпоширенішим військовим злочином є ухилення від військового обов'язку – 70 % від усіх розглянутих справ. Крім того, у Швейцарії працюють військові суди та військова прокуратура. У цій країні діє військовий кодекс, який регулює військові злочини. Водночас дисциплінарні стягнення, до яких належить і короткострокове взяття під варту, накладають командири військових підрозділів (Liskovych).

На думку Миколи Хавронюка – доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, не зовсім зрозуміло, хто захищатиме права підозрюваних у військових злочинах, адже кожен має право на захист. «Чи можуть це робити адвокати, які спеціалізуються на кримінальних справах? Наскільки компетентні суди загальної юрисдикції? Колись існував військовий трибунал, однак до його неупередженості було багато питань. Військових судів немає...», – вважає експерт. І додає, що є ще один момент – військова таємниця: «Якщо злочин пов'язаний з військовою таємницею, то звичайний суд не може його розглядати. Те ж саме можна сказати про адвокатів» (Liskovych).

Аналізуючи подальші напрями співробітництва щодо створення окремого державного правоохоронного органу «УДАР», можна дійти висновку, що наступним кроком з удосконалення має стати розроблення теоретичної концепції відновлення та подальшого функціонування військових судів. Вони повинні відповідати критеріям незалежності та положенням Загальної декларації прав людини та Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, щоб зрозуміти, чи відповідає інститут військових судів міжнародним стандартам правосуддя. Також слід врахувати й особливості роботи в умовах бойових дій, а значить, підвищеного навантаження.

Безперечно, для відновлення військових судів на європейських принципах правосуддя, не достатньо просто зрозуміти суть, потрібно також усвідомити, яким чином працює та чи інша система принципів на практиці. Тому варто проаналізувати інститути військових судів в країнах ЄС, оскільки саме там є відмінні підходи до визначення місця військових судів у системі правосуддя. Однак більшість країн, у яких функціонує інститут військової юстиції, наділили ці суди статусом спеціалізованих.

Так, Конституція Бельгії передбачає, що устрій військових трибуналів, їх компетенція, а також права та обов'язки членів цих трибуналів встановлюються окремими законами. Згідно зі статтею 93 Конституції Греції, суди поділяються на адміністративні, цивільні та кримінальні, які

утворюються відповідно до спеціальних законів, які регулюють питання щодо судів у справах неповнолітніх, а також військово-польових трибуналів, військово-морських і військово-повітряних судів.

За Конституцією Люксембургу, організація військових судів та статус суддів цих судів визначаються особливим законом. Основний закон Нідерландів передбачає в судовій системі дві категорії судів: загальної та спеціальної юрисдикції. Так, до судів спеціальної юрисдикції належать адміністративні й військові суди. За Конституцією Польщі, правосуддя здійснюють Верховний суд, загальні, адміністративні, а також військові суди.

Спосіб визначення місця військових судів у системі судоустрою України відрізняється від найпоширенішого в країнах ЄС. Наша держава визначає юрисдикцію військових судів як загальну, а не спеціальну, але водночас не є звичайною, а утворює окрему (військову) судову юрисдикцію. Фундаментальною помилкою є відсутність усвідомлення того факту, що ситуація мирного часу відрізняється від ситуації під час війни. Система, яка може дієво працювати, коли в країні не ведуться бойові дії, не буде так ефективно працювати у воєнний час. Слід врахувати той факт, що під час бойових дій завжди відбуваються найжахливіші злочини, а тому прийняти його як належне і докласти всіх зусиль для побудови ефективної правоохоронної системи, призначеної для роботи саме за таких умов.

Серед необхідних напрямів удосконалення, на нашу думку, є запровадження спрощеної процедури розгляду кримінальних проваджень у військових судах під час війни, тобто зменшення терміну процесуальних дій, обмеження кількості інстанцій, що здійснюють перегляд рішень військових судів, двома, з одночасним обмеженням максимально можливого покарання, що може призначити військовий суд, позбавленням волі на строк до 10 років, а також обов'язковим переглядом рішень, прийнятих у такому порядку після завершення війни вищими судовими інстанціями (Liskovych).

Закріплення подвійного статусу військових судів як судів загальної юрисдикції у мирний час та спеціалізованих судів на час війни матиме подвійний ефект:

- з одного боку, діяльність військових судів у мирний час на підставі найсуворіших стандартів правосуддя підвищить ефективність завдяки зміцненню правопорядку у військових формуваннях;

- а з іншого – у випадку виникнення загрози війни та початку бойових дій, дозволить у максимально короткі строки адаптувати систему правосуддя до воєнного часу, водночас не допустивши перетворення військових судів на репресивно-каральну машину.

Комітет Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності має рекомендувати парламенту прийняти законопроект про створення нового правоохоронного органу «Управління Державного Альянсу та Розширення», враховуючи незворотність Європейського та Євроатлантичного курсу.

Як зазначено вище, проблемою для МВС України та для держави загалом є брак висококваліфікованих управлінських кадрів. Нині управлінці, які відповідають за підготовку проєктів нормативно-правових актів, повинні мати не лише юридичну освіту та відповідний досвід роботи з питань, що належать до їхньої компетенції, але й володіти однією з офіційних мов ЄС, знати основи міжнародного права та порівняльно-правового аналізу, добре розуміти, що таке ЄС, законодавство ЄС загалом, а також вільно орієнтуватися у відповідному галузевому законодавстві. Ось чому вкрай важливо в першу чергу приділяти велику увагу підвищенню кваліфікації управлінських кадрів, що відповідають за роботу з адаптації законодавства та беруть участь у проведенні відповідних реформ (Yershova, 2018).

В умовах сьогодення МВС України співпрацює з Представництвом НАТО в Україні, що складається з Офісу зв'язку НАТО й Центру інформації та документації у реалізації механізмів взаємодії та співробітництва, серед яких: Програма професійного розвитку НАТО (NATO PDP), Програма з виховання доброчесності, співпраця з Трастовими фондами Україна – НАТО та Агенцією НАТО з підтримки та постачання (Mahomedov, 2020).

Оновлений пакет партнерства для МВС містить три «цїлі», а саме: (ЦП I 0013) – гендерна політика; (ЦП I 0304) – планування та бюджетування; (ЦП I 7302) – кіберзахист.

У межах роботи Комісії з питань координації євроатлантичної інтеграції України представники Міністерства внутрішніх справ України беруть участь у таких міжвідомчих робочих групах: з розроблення річних національних програм під егідою комісії Україна – НАТО; з упровадження державної політики забезпечення гендерної рівності у секторі безпеки та оборони України; з питань протидії гібридним загрозам; з питань соціальної адаптації військовослужбовців; з координації заходів у межах меню партнерства; з професійного розвитку державних службовців; з питань упровадження національної системи стійкості.

У Міністерстві внутрішніх справ України 2018 року було активізовано співробітництво в межах участі в Індивідуальній програмі партнерства Україна – НАТО (далі – ІПП).

Відповідно до ІПП щороку Кабінет Міністрів України затверджує перелік заходів, в яких беруть участь зацікавлені структури сектору безпеки й оборони, зокрема Міністерство внутрішніх справ

України за напрямками, які становлять інтерес у пріоритетних сферах розвитку, з метою підвищення кваліфікації, обізнаності, професіоналізму персоналу для подальшого застосування набутого ними досвіду в службово-бойовій діяльності ("Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv", 2017).

Виконання ІПП здійснюється шляхом участі представників МВС та органів системи МВС у заходах міжнародного співробітництва (семінарах, конференціях, навчальних курсах тощо) у межах зазначеної програми. Відповідно, індивідуальна програма партнерства з НАТО – вид партнерства між постійними членами альянсу НАТО й третіми країнами, що в нього не входять, який передбачає союзницькі взаємини та стратегічне військове партнерство. Індивідуальна програма партнерства (ІПП) між Україною та НАТО складається із заходів міжнародного співробітництва, запропонованих державами-членами та країнами – партнерами Північноатлантичного Альянсу у форматі Робочого плану євроатлантичного партнерства (РП ЄАП).

Проект РП ЄАП містить широкий перелік навчальних курсів, семінарів, конференцій, симпозіумів, робочих зустрічей, засідань комітетів НАТО. Усі заходи зазначеного проєкту розподілені за окремими галузями співробітництва відповідно до основних напрямів взаємодії НАТО та країн-партнерів.

МВС України є складовою сектору національної безпеки та виконує свою частину завдань у межах виконання Угоди про асоціацію. Для цього було вжито інституційні й організаційні заходи. Так, відповідно до наказу Міністра внутрішніх справ від 17 травня 2018 року № 421 затверджено відомчий план заходів з виконання Угоди (оновлений план затверджено наказом від 3 вересня 2020 року № 644). Для забезпечення належної організації визначених завдань і сталості результатів у структурі МВС України утворено Директорат стратегічного планування та європейської інтеграції. Координацію та моніторинг виконання Угоди покладено на відділ європейської інтеграції головного управління Європейської та Євроатлантичної інтеграції. Зокрема, МВС забезпечує виконання завдань розділу III Угоди «Юстиція, свобода та безпека», а також частково розділу II «Політичний діалог та реформи, політична асоціація, співробітництво та конвергенція у сфері зовнішньої та безпекової політики», й окремі завдання в межах секторальної інтеграції, зокрема у сферах навколишнього середовища, транспорту, транскордонного та регіонального співробітництва. На сьогодні комунікація між державними органами України та відповідними партнерами з Європейського Союзу та НАТО – це безперервний процес. Однак, найбільшою формальною та найефективнішою платформою для особистого діалогу є засідання двосторонніх органів асоціації, які відбуваються щороку. Це Саміт Україна – ЄС, Рада асоціації, Комітет

асоціації та його підкомітети. Відповідно до компетенції, МВС України залучено до організації та проведення Комітету асоціації, Підкомітету з питань юстиції, свободи й безпеки та Діалогу з прав людини.

Наукова новизна

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що в статті було виокремлено актуальні питання міжнародного співробітництва МВС України у сфері професійної підготовки управлінських кадрів з поліцейськими відомствами країн ЄС та НАТО в контексті сучасних реалій адміністративно-правового розвитку та забезпечення міжнародного миру.

Висновки

Україна отримала ще один історичний шанс на побудову цивілізованої, демократичної правової європейської держави, підтверджуючи європейську ідентичність українського народу й незворотність європейського та євроатлантичного курсу, реалізовувати який доведеться в надзвичайно складних умовах гібридної війни, які не повинні бути причиною затримки чи скасування важливих реформ, а успіх і незворотність будуть однією зі складових нашої перемоги.

Проведений аналіз також засвідчив, що співробітництво МВС України з поліцейськими відомствами країн ЄС та НАТО у сфері професійної підготовки управлінських кадрів поліції є безперервним процесом.

Значущість статті визначається спрямованістю на виконання завдань, що стоять перед МВС України. Отримані в процесі вивчення висновки, надані пропозиції та рекомендації сприятимуть виробленню заходів щодо вдосконалення організаційних і правових основ, стратегії й тактики організаційної діяльності МВС України та зміцненню їх взаємодії з поліцією країн ЄС та НАТО, а також використовуватимуться в процесі підготовки управлінських кадрів у закладах вищої освіти зі специфічними умовами навчання та проведенні наукових пошуків із відповідної проблематики.

Актуальність ґрунтується також на необхідності подолання суперечностей між потребою застосування європейських стандартів забезпечення міжнародного миру та відсутністю належного теоретико-методологічного й науково-прикладного підґрунтя реалізації нових підходів до вдосконалення правоохоронної діяльності в Україні.

На зазначеному етапі запровадження підготовки фахівців для Міністерства внутрішніх справ України потребує детального корегування та доопрацювання. Тому наше спільне завдання – у сприянні своєчасному виробленню цих коректив заради підвищення якості підготовки та стандартизації Північноатлантичного альянсу.

REFERENCES

- Cherniei, V.V. (2014). Aktualni problemy reformuvannia systemy osvity MVS Ukrainy v konteksti Yevropeiskyykh standartiv [Current problems of reforming the education system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine in the context of European standards]. *Naukovyi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav, Scientific Bulletin of the National Academy of Internal Affairs*, 4, 3-16. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/644> [in Ukrainian].
- Kalaianov, D.P. (2020). Do pytannia pro spivrobitnytstvo politsii ta hromadian u sferi zakhystu i okhorony hromadskoho poriadku [On the issue of cooperation between the police and citizens in the field of protection and protection of public order]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys, South Ukrainian Law Journal*, 3, 18-22. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.3.4> [in Ukrainian].
- Konenko, S.Ya. (2006). *Reorhanizatsiia systemy MVS Ukrainy na suchasnomu etapi derzhavotvorennia (iz dosvidu reorhanizatsii politsii Nimechchyny)* [Reorganization of the system of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine at the present stage of state formation (from the experience of reorganization of the German police)]. Kyiv: Znannia Ukrainy [in Ukrainian].
- Liskovych, M. *Viiskova politsiia: shcho tse take ta navishcho Ukraini yii stvoriuvaty* [Military police: what is it and why should Ukraine create it]. Retrieved from <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2814484-vijskova-policia-so-ce-take-ta-naviso-ukraini-ii-stvoruvati.html> [in Ukrainian].
- Mahomedov, A. (2020). Stanovlennia vidnosyn Ukrainy-NATO v umovakh zovnishnopolitychnykh vyklykiv bezpetsi Ukraini: 1990-i rr. [Formation of Ukraine-NATO relations in the conditions of foreign policy challenges to Ukraine's security: 1990s]. *Sotsium. Dokument. Komunikatsiia, Society. Document. Communication*, 10, 360-392. doi: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-360-392> [in Ukrainian].
- Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro zatverdzhennia polozhennia pro Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy": vid 28 zhovt. 2015 r. No. 878 [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On approval of the regulations on the Ministry of Internal Affairs of Ukraine" from October 28, 2015, No. 878]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-p> [in Ukrainian].
- Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy "Stratehiia rozvytku orhaniv systemy Ministerstva vnutrishnikh sprav na period do 2020 roku": vid 15 lystop. 2017 r. No. 1023-r [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "Strategy for the development of the system of the Ministry of Internal Affairs for the period up to 2020" from November 15, 2017, No. 1023-r]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-r> [in Ukrainian].
- Ukaz Prezidenta Ukrainy "Pro Stratehiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy": vid 12 liut. 2007 r. No. 105/2007 [Decree of the President of Ukraine "On the National Security Strategy of Ukraine" from February 12, 2007, No. 105/2007]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007> [in Ukrainian].
- Yershova, L. (2018). Transformatsiia systemy tsinnosti uchnivskoi i studentskoi molodi v konteksti reformuvannia vitychyznianoї profesiinoї osvity [Transformation of the value system of pupils and students in the context of reforming domestic vocational education]. *Naukovyi visnyk institutu profesiino-tekhnichnoi osvity NAPN Ukrainy, Scientific Bulletin of the Institute of Vocational Education of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 16, 162-168. doi: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.162-168> [in Ukrainian].
- Yevchuk, T.V., Zarosylo, V.O., & Zarosylo V.V. (2020). Administrativna diialnist pratsivnikov natsionalnoi politsii schodo vykonannia normatyvnykh aktiv pro administrativne stiahnennia pid chas pandemii v Ukraini [Administrative activities of national police officers regarding the implementation of regulations on administrative penalties during a pandemic in Ukraine]. *Pivdennoukrainskyi pravnychi chasopys, South Ukrainian Law Journal*, 1, 132-135. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.27> [in Ukrainian].
- Yevroatlantychna intehtratsiia [Euro-Atlantic integration]. (n.d.). *mvs.gov.ua*. Retrieved from https://mvs.gov.ua/ua/pages/6761_vroatlantichna_integraciya.htm [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro Natsionalnu politsiiu": vid 2 lyp. 2015 r. No. 580-VIII [Law of Ukraine "On the National Police" from July 2, 2015, No 580-VIII]. *Uriadovy kurier, Government courier*, 12 hrud [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Konstytutsii Ukrainy (shchodo stratehichnoho kursu derzhavy na nabuttia povnopravnoho chlenstva Ukrainy v Yevropeiskomu Soiuzi ta v Orhanizatsii Pivnichnoatlantynchoho dohovoru)": vid 7 liut. 2019 r. No. 2680-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (concerning the strategic course of the state for the acquisition of full membership of Ukraine in the European Union and in the North Atlantic Treaty Organization)" from February 7, 2019, No. 2680-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text> [in Ukrainian].
- Zozulia, Ye.V. (2014). Pidhotovku suchasnoho pravookhorontsia - na riven Yevropeiskyykh standartiv [Training of a modern law enforcement officer is at the level of European standards]. *Viche, Chamber*, 4, 20-22 [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Черней В. В. Актуальні проблеми реформування системи освіти МВС України в контексті європейських стандартів. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2014. № 4. С. 3–16. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/644>.
- Калайанов Д. П. До питання про співробітництво поліції та громадян у сфері захисту й охорони громадського порядку. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 3. С. 18–22. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.3.4>.
- Коненко С. Я. Реорганізація системи МВС України на сучасному етапі державотворення (із досвіду реорганізації поліції Німеччини). Київ : Знання України, 2006. 44 с.

- Ліскович М. Військова поліція: що це таке та навіщо Україні її створювати. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2814484-vijskova-policia-so-ce-take-ta-naviso-ukraini-ii-stvoruvati.html>.
- Магомедов А. Становлення відносин України-НАТО в умовах зовнішньополітичних викликів безпеці України: 1990-і рр. *Соціум. Документ. Комунікація*. 2020. Вип. 10. С. 360–392. doi: <https://doi.org/10.31470/2518-7600-2020-10-360-392>.
- Про затвердження положення про Міністерство внутрішніх справ України : постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2015 р. № 878. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2015-%D0%BF>.
- Стратегія розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листоп. 2017 р. № 1023-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023-2017-%D1%80>.
- Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12 лют. 2007 р. № 105/2007. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
- Єршова Л. Трансформація системи цінностей учнівської і студентської молоді в контексті реформування вітчизняної професійної освіти. *Науковий вісник інституту професійно-технічної освіти НАПН України*. 2018. № 16. С. 162–168. (Серія «Професійна педагогіка»). doi: <https://doi.org/10.32835/2223-5752.2018.16.162-168>.
- Євчук Т. В., Заросило В. О., Заросило В. В. Адміністративна діяльність працівників національної поліції щодо виконання нормативних актів про адміністративне стягнення під час пандемії в Україні. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2020. № 1. С. 132–135. doi: <https://doi.org/10.32850/sulj.2020.1.27>.
- Євроатлантична інтеграція. URL: https://mvs.gov.ua/ua/pages/6761_vroatlantichna_integraciya.htm.
- Про Національну поліцію : Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580-VIII. *Урядовий кур'єр*. 2015. 12 груд.
- Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 7 лют. 2019 р. № 2680-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19#Text>.
- Зозуля Є. В. Підготовку сучасного правоохоронця – на рівень європейських стандартів. *Віче*. 2014. № 4. С. 20–22.

Стаття надійшла до редколегії 26.01.2021

Kuzmenko I. – Postgraduate Student of the Department of Public Administration and Administration of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7282-6619>

Cooperation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the Police Departments of the Countries of EU and NATO in the Field of Professional Training of Managerial Staff

*The **purpose** of the article is to study the essence and topical issues of cooperation between the Ministry of Internal Affairs of Ukraine and the police departments of the European Union and NATO in the field of management training. **Methodology.** The work uses general and special-scientific methods of cognition, the specific combination of which is determined by the purpose and objectives of the study. The use of the formal-logical method made it possible to define, clarify and supplement certain concepts, categories, to organize the conceptual-categorical apparatus. Methods of formal logic, in particular analysis and synthesis, deduction and induction, analogy and generalization, etc., are also used. The **scientific novelty** of the article is that it studies the cooperation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the police departments of the European Union and NATO at the current stage of state and legal development, as well as highlights current issues in this area. **Conclusions.** Cooperation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the police departments of the European Union and NATO is one of the priority areas. Further research in this area should be associated with the detailed development of certain problems of administrative and legal regulation in the analyzed area. In particular, this concerns the issue of legal regulation of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine using the experience of the European Union and NATO. The paper draws conclusions on the possibility of using areas to improve the interaction of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine with the police departments of the European Union and NATO in the field of management training.*

Keywords: police management; international cooperation; the experience of the European Union; professional training; NATO; regulatory and legal regulation; partnership for peace; European integration policy.

ДО УВАГИ АВТОРІВ!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (з юридичних наук);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (з юридичних наук);
- **«Юридична психологія»** (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англomовний переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

- **вступ**: *актуальність* дослідження, *постановка проблеми* в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. *Обґрунтування новизни* дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі *аналізу використаної літератури* з обов'язковим *розглядом останніх публікацій*, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

- **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

- **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат A4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її україномовний переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам**:

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років**;

- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – **10 %**), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3);
- під час написання наукових праць рекомендуємо звертати увагу на публікації своїх колег у визнаних міжнародних виданнях, розміщених у науковому репозиторії HABC, який постійно оновлюється достатньою кількістю електронних першоджерел. Це значно спростить ваш пошук;
- самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua**;
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку.

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. **Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.**

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань HABC).

Телефон для довідок: (044)-520-08-47.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (виходить друком чотири рази на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-47, e-mail: rvc@naiau.kiev.ua;

«Філософські та методологічні проблеми права» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, e-mail: oleg55newmail@gmail.com;

«Юридична психологія» (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, e-mail: lpsychology.j@gmail.com.

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

**Приклад оформлення посилань у тексті статті
(відповідно до стилю APA)**

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskiy & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб "Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції" (p. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

**Поради щодо оформлення References
та списку використаних джерел**

У **References**, який складається з описів оригінальних англійських та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайн-автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://ukrlit.org/transliteratsiia>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpasport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: [10.1177/0924051918767967](https://doi.org/10.1177/0924051918767967).
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: [10.25313/2520-2057-2013-5-465](https://doi.org/10.25313/2520-2057-2013-5-465) [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmojnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35. doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London: Routledge, 2016. 156 p. URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/9781315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні: монографія. Київ: Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М.: Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод: міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35. doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Юридичний часопис
Національної академії
внутрішніх справ**

**1
(21)
2021**

Науковий журнал

Виходить двічі на рік

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**
Я. В. Шумко

Видавець:
Національна академія
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 24.06.2021
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 7,5
Ум. друк. арк. 6,97
Вид. № 24/II
Наклад 50 прим.

**Figuration, computer typing
and making up**
Ya. Shumko

Publisher:
National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
June 24th, 2021
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 7,5
Simulated publisher's pages 6,97
Edition No. 24/II
Circulation 50